

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Běloruské národní obrození na přelomu 19. a 20. století

Diplomová práce

Autor: Stanislav Kopiš
Studijní program: N 0222A120001 Historie
Studijní obor: Historie
Forma studia: prezenční
Vedoucí práce: PhDr. Jan Květina Ph.D.

Hradec Králové 2024

Zadání diplomové práce

Autor: Stanislav Kopiš

Studium: F21NP0019

Studijní program: N0222A120001 Historie

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: **Běloruské národní obrození na přelomu 19. a 20. století**

Název diplomové práce AJ: Belarusian national revival at the turn of the 19th and 20th centuries

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zabývá problematikou běloruského národního obrození v jeho vrcholném období. Na základě několika vymezených oblastí výzkumu - primárně analýzy lingvistické, kulturní a politické situace - přiblíží proces utváření moderního běloruského národa, běloruské státnosti a pokusy o vytvoření běloruského národního státu; současně také objasní hlavní příčiny vzestupu běloruského nacionalismu a jeho následného pádu.

BEKUS, Nelly: *Struggle over Identity: The Official and the Alternative ?Belarussianness?*, Budapešť 2010; MICHALUK, Dorota: *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920. U podstaw białoruskiej państwowości*, Toruň 2010; SAHANOVIČ, Hienadz: *Dějiny Běloruska*. Praha 2006; HLAVÁČEK, Petr - KOTAU, Pavel: *Bělorusko mimo Bělorusko. Běloruští intelektuálové v meziválečném Československu*. Praha 2016.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jan Květina, Ph.D.

Oponent: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé práce PhDr. Janu Květinovi Ph.D. za cenné rady, připomínky, trpělivost a pomoc se stylistickou úpravou textu.

Anotace

KOPIŠ, Stanislav,

Hradec Králové: Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2024, 137 s.

Diplomová práce.

Diplomová práce sleduje průběh národotvorného procesu Bělorusů v první polovině 20. století. Na základě několika vymezených oblastí výzkumu – primárně analýzy lingvistické, kulturní a politické situace – přibližuje proces utváření moderního běloruského národa, běloruské státnosti a pokusy o vytvoření běloruského národního státu; současně také objasňuje hlavní příčiny vzestupu běloruského nacionalismu a jeho následného pádu. Práce je primárně zaměřena na zmapování proměn společenského postavení běloruského jazyka i jeho samotné podoby, procesu utváření „národních dějin“ a národních mýtů, a činnosti běloruských národoveckých politických stran. Současně je v práci tento reálný vývoj rámován několika vybranými modernistickými teoretickými modely, jež formování národů vysvětlují.

Klíčová slova: Bělorusko, Bělorusové, Běloruská lidová republika, národ, nacionalismus, jazyk, národní historie, bělorusizace

Annotation

KOPIŠ, Stanislav,

Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2024, 137 pp.
Master's Thesis.

The master's thesis traces the course of the nation-building process of the Belarusians in the first half of the 20th century. On the basis of several defined areas of research - primarily an analysis of the linguistic, cultural and political situation - it presents the process of the formation of the modern Belarusian nation, Belarusian statehood and attempts to create a Belarusian nation-state; at the same time, it will also shed light on the main causes of the rise of Belarusian nationalism and its subsequent fall. The work is primarily aimed at mapping the changes in the social status of the Belarusian language as well as its very form itself, the process of formation of "national history" and national myths, and the activities of Belarusian nationalist political parties. At the same time, the work compares these real developments with several selected modernist theoretical models that explain the formation of nations.

Keywords: Belarus, Belarusians, Belarusian Democratic Republic, nation, nationalism, language, national history, belarusization

Obsah

Úvod.....	8
1. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K NÁRODNÍ IDENTITĚ.....	15
1.1 Primordialismus	15
1.2 Modernismus	17
1.2.1 Modernizační teorie Ernesta Gellnera.....	19
1.2.2. Role tisku v teorii Benedicta Andersona	22
1.2.3. Periodizace národního obrození dle Miroslava Hrocha.....	23
1.3 Etnosymbolismus	25
Sumarizace teoretických přístupů ke studiu nacionalismu	27
2. BĚLORUSKÁ SPOLEČNOST NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ.....	29
2.1 Historický kontext vývoje běloruského území	29
2.2 Ruská politika vůči národnostním menšinám	33
2.2.1 Rusifikace Bělorusů.....	36
2.3 Demografická a hospodářská situace Bělorusů na přelomu 19. a 20. století.....	39
3. BĚLORUSKÁ NÁRODNÍ IDENTITA V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ.....	45
3.1 Konceptualizace národní identity a historie: střet tří narativů	45
3.1.1. Litvinismus.....	46
3.1.2. Západorusismus.....	51
3.1.3. Bělorusismus	57
3.2. Národní identita v běloruské literární tvorbě	62
3.3. Národní identity a proměny jazyka	68
3.4. Národní symbolika.....	75
3.5. Národně-formativní politické aktivity a občanské spolky.....	80
3.5.1. Běloruské aktivity v rámci ruského impéria	81
3.5.2. Aktivity během války a v období Běloruské lidové republiky.....	87
3.5.3. Meziválečné aktivity v západním Bělorusku	95
3.5.4. Aktivity v Běloruské sovětské socialistické republice	101
3.6. Ohlas běloruských národních aktivit u široké veřejnosti	106
Závěr	110
Seznam pramenů a literatury	119
Seznam zkratk.....	128
Seznam příloh	129
Přílohy	I

Úvod

Uzavření Brest-litevského míru v březnu roku 1918 bylo nejen de facto drtivým vítězstvím Německa nad ruskou říší, která byla v té době již stížena dvěma velkými revolucemi během jediného roku a propadala se do hlubin občanské války, ale nepřímo také zapříčinilo vyvrcholení již několik desítek let trvajících národně obrozeneckých a emancipačních procesů, probíhajících na západě ruského impéria u tamních národnostních menšin. Jednou z těchto národních komunit byla i z hlediska zformování národního vědomí doposud mladá, nepřilíš sebevědomá a na počátku 20. století málo známá běloruská pospolitost, pro niž byl pokus o vytvoření vlastního, nezávislého státu v podstatě vůbec prvním počinem v historii její mezinárodní politiky. Tento pokus nakonec neuspěl a Bělorusové si museli na nezávislost svého státu počkat dalších dlouhých třiasedmdesát let, nicméně události, jež mu předcházely a které po něm následovaly, měly podstatně hlubší charakter.¹ Běloruské národní obrození, jemuž je tato diplomová práce věnována, se odehrávalo o přibližně sto let později než to české, a hrálo klíčovou roli ve formování moderního běloruského národa, jehož jméno, byť mnohdy zkomolené, se díky němu po první světové válce již nesmazatelně vepsalo na mapu světa a Evropy.

Téma jsem si vybral z několika důvodů. Kromě dlouhodobého osobního zájmu o východoslovanské národy a jejich moderní dějiny svou roli hraje také fakt, že historický rozměr běloruské národní otázky bývá v porovnání s ostatními případy v regionu (např. Ukrajina, Polsko, Litva aj.) z hlediska současného českého i zahraničního výzkumu značně opomíjeno², přehlíženo a „odsouváno na vedlejší kolej“, což vede nejen k relativně nízkému evropskému povědomí o tamních společenských a politických reáliích, ale právě i k nedostatečnému porozumění běloruských historických peripetií, jimiž byla

---

¹ Běloruská republika jakožto nezávislý, suverénní, mezinárodně uznávaný stát vznikla v letech 1990-1991 postupnou transformací Běloruské sovětské socialistické republiky (BSSR). De iure byla nezávislost vyhlášena dne 25. srpna 1991, avšak tomuto aktu předcházelo přijetí Deklarace o státní suverenitě BSSR již 27. července 1990. Dne 8. prosince 1991 podepsali nejvyšší představitelé Běloruska, Ruska a Ukrajiny tzv. bělověžskou dohodu, v jejímž důsledku formálně zanikl Sovětský svaz, viz A. MARKOVÁ, H. SAHANOVIČ, Z. ŠYBIEKA, *Dějiny Běloruska*. Praha, 2021, s. 269-270.

² Plně či alespoň částečně se této problematice věnuje např. M. ŘEZNÍK, „Běloruská státnost – novum nebo tradice?“ *Historický obzor*. 1997, roč. 8, č. 5-6, s. 118–120; M. KOLENCOVÁ; M. Plavec. *Běloruská emigrace v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2017, s. 33. či A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*. Praha, 2012.

tato společnost na začátku 20. století vystavěna. Všechny tyto peripetie jsou přitom velmi důležité pro pochopení sebe-percepce a vzájemných vztahů východoslovanských národů, potažmo jejich států; vztahů, jejichž komplikovanost se do centra pozornosti většiny Evropy a západního světa dostala teprve během několika posledních let v souvislosti s ruským neoimperiálním projektem, jehož nejviditelnější součástí je invaze na Ukrajinu.³ Existuje přitom hned několik důvodů proč se domnívat, že stejnému osudu se Bělorusko vyhnulo – nebo alespoň dosud vyhýbá – jen „díky“ tomu, že je pod kontrolou zcela rusofilského režimu, který sám aktivně provádí politiku rusifikace a potlačování všeho „čistě“ běloruského.⁴

Jedním ze základních stavebních kamenů, na nichž je vystavěna legitimita i samotná podstata režimu současného běloruského vůdce Alexandra Lukašenka, je totiž právě odmítnutí odkazu běloruských národních buditelů z období počátku dvacátého století za pomoci jeho kompletní substituce pozdním sovětsko-ruským výkladem běloruské státnosti.⁵ Vzhledem k nejnovějším událostem, zejména socioekonomickému úpadku lukašenkovského Běloruska, běloruské revoluci roku 2020 a následných represím, stejně jako současné oficiální politice Ruské federace, popírající právo na nezávislost a sebeurčení sousedních Ukrajinců a dalších postsovětských národů, se ale tento narativ stává pro stále více Bělorusů nepřijatelným, a tedy do budoucna jen obtížně udržitelným.⁶ Většina z rychle rostoucí opozice vůči Lukašenkovi a jeho režimu se nyní při hledání nových základů běloruské státnosti a národní ideje hromadně obrací právě k činnosti běloruských obrozenců z přelomu 19. a 20. století, jejichž dosud polozapomenutá práce tak na pozadí současných turbulentních politických událostí dostává nový život.⁷ Zkoumané téma tedy považují za přínosné právě z důvodu existence poměrně velké pravděpodobnosti, že v Bělorusku v blízké budoucnosti může dojít k zásadnímu

---

³ Principům ruského neokolonialismu se věnuje množství primárně biografické literatury o Vladimíru Putinovi, např. W. LAQUEUR, *Putinism*. New York, 2015; D. MCNABB, *Vladimir Putin and Russia?. Imperial Revival*. Boca Raton, 2017; A. STENT, *Putin's World. Russia Against the West and with the Rest*. New York, 2020.

⁴ Blíže k fungování „lukašenkismu“ viz např. B. BENNETT, *The Last Dictatorship in Europe*. Londýn, 2011; L. ŁYČ, *Rusifikacyja*. Lvov, 2010; A. WILSON, *Belarus*. New Haven – Londýn, 2021.

⁵ Tamtéž. Komparace „oficiálního“ vládního a „opozičního“ vnímání historie a identity je dále přiblížena v N. BEKUS, *Struggle over Identity. The Official and the Alternative “Belarusianness”*. Budapešť, 2010.

⁶ Konkrétní příklady této nespokojenosti můžeme pozorovat skrze např. A. DRAŽANOVÁ; T. ŠUPOVÁ, *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha, 2021; P. HANSBURY, Paul. *Belarus In Crisis*. Londýn, 2023; A. WILSON, *Belarus*. New Haven – Londýn, 2021.

⁷ Tamtéž.

celospolečenskému, kulturnímu, jazykovému i politickému převratu, jehož průběh bude zkoumanými skutečnostmi významně ovlivněn.

Cílem práce tedy bude analyzovat základní identitární a politické požadavky běloruských obrozenců z přelomu 19. a 20. století prostřednictvím zasazení tohoto národně-formativního hnutí do širšího rámce obdobných tendencí v tehdejší středovýchodní Evropě za pomoci využití zavedených teorií nacionalismu. V souladu s tímto záměrem bude třeba charakterizovat základní vývojové kontury běloruského národního obrození, tedy určit, které společenské skupiny byly jeho hlavním iniciátorem a jaký mělo toto hnutí ohlas u zbytku tehdejší společnosti. Stejně tak bude nutné identifikovat, jak se během sledovaného období vyvíjely některé klíčové národotvorné faktory – například jazyk, vnímání vlastní minulosti, státní/národní symbolika a aktivita občanské společnosti; na jaká témata se obrozenci primárně soustředili; jaké přístupy, návrhy a snahy existovaly, čím byly ovlivněny, jakou podporu měly a existovaly-li určité protichůdné či vzájemně si odporující přístupy, respektive zda mezi různými koncepcemi národního vývoje existoval určitý konsensus.

Obecně se tedy práce snaží reflektovat základní dilema, co na přelomu „dlouhého“ 19. a „krátkého“ 20. století zapříčinilo vzednutí nacionalismu u běloruské komunity, jejíž samotné národní sebeuvědomění bylo do té doby prakticky neexistující, a to až do takové míry, že tato pospolitost v dané době v podstatě nedisponovala ani svým vlastním jednoznačným pojmenováním. Vyjádřeno v rovině konkretizovaných problémů, práce bude usilovat o zodpovězení těchto výzkumných otázek:

1) Které motivy sehrály klíčovou roli při formulaci politické sebe-identifikace běloruského národa na přelomu 19. a 20. století; jakými způsoby běloruští vlastenci svou vlastní identitu v této době vymezovali?

2) Jakým způsobem zapadá sebereflexe běloruské národní identity do tradičního rámce evropských teorií nacionalismu?

3) Do jaké míry a v čem lze aktivity běloruských vlastenců ve sledované době považovat za úspěšné?

Proces, kterému se práce věnuje, je časově značně rozsáhlý. Pokud si za počáteční iniciační impuls obrození stanovíme neúspěšné lednové povstání z let 1863–1864 a jako definitivní ukončení procesu budeme vnímat až stalinské čistky běloruské inteligence ve

třicátých letech 20. století, potažmo znovusjednocení Běloruska pod nadvládou Sovětů na podzim roku 1939, máme před sebou období téměř osmdesáti let.⁸ Ve skutečnosti ale během prvních několika desítek let k žádnému výraznému či překotnému vývoji nedocházelo a obrozenecké aktivity během nich byly spíše pouze předvojem toho, co mělo přijít záhy. Nejplodnější období obrozenců a tím pádem i největší rozvoj prodělaly zkoumané oblasti v mnohem kratším časovém úseku. Ten byl ohraničen z jedné strany událostmi ruské revoluce roku 1905, z druhé poté faktickým ukončením sovětské politiky bělorusizace přibližně v roce 1930. Nejvíce pozornosti je proto v práci soustředěno právě na toto období, zabírající přibližně čtvrt století.

Práce bude v tomto ohledu kombinovat deskriptivní a analytickou rovinu. Jedná se primárně o dílčí syntézu běloruského moderního nacionalismu, která si dává za úkol uchopit a interpretovat danou problematiku jako související diachronní celek vývoje moderní běloruské identity, jehož kritická analýza, jak již bylo zmíněno, v soudobé české historiografii zatím chybí. Odborná literatura využitá pro zpracování tématu je primárně běloruského původu, což má své opodstatnění. Česká literatura je pro toto téma naprosto dosud nedostačující, výrazněji se běloruským dějinám ve svých publikacích věnují pouze Miloš Řezník či Alena Marková.⁹ Vyjma jejich publikací česky psaná literatura na téma běloruských dějin prakticky neexistuje. Anglicky psaných monografií, věnujících se identitární problematice Běloruska, je také spíše poskrovnu. Patří mezi ně např. kniha Per Anders Rudlinga *The Rise and Fall of Belarusian Nationalism, 1906–1931* či *Struggle over Identity: The Official and the Alternative “Belarusianness”* historičky Nelly Bekus.¹⁰ V „západní“ literatuře se navíc občas projevuje i určitá tendence Bělorusko opomíjet, či případně „házet do jednoho pytle“ společně buď s Ruskem, nebo s ostatními sousedními zeměmi vyjma Ruska.

---

⁸ Tzv. lednové povstání probíhalo v letech 1863-1864 na území Polského království a bývalého Litevského velkoknížectví, jež byly od konce 18. století pod ruskou nadvládou. Povstání, jehož cílem bylo se této nadvládě zbavit a dosáhnout státní nezávislosti, bylo však potlačeno a skončilo neúspěšně; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 117-121.

Sjednocení tzv. Západního a Východního Běloruska (BSSR) proběhlo v září a říjnu roku 1939. Předcházel mu vojenský útok Sovětského svazu proti Polsku (od 17. 9. 1939), jehož součástí Západní Bělorusko bylo. Sjednocení mělo podobu včlenění (či anexe) Západního Běloruska do BSSR; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 180-182.

⁹ M. ŘEZNÍK, *Bělorusko*. Praha, 2003; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, 2021; A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*. Praha, 2012.

¹⁰ N. BEKUS, *Struggle over Identity. The Official and the Alternative “Belarusianness”*. Budapešť, 2010; RUDLING, Per Anders. *The Rise and Fall of Belarusian Nationalism, 1906–1931*. Pittsburgh, 2015.

Této „neřesti“ se dopouští například i respektovaný historik Timothy Snyder, který ve svém díle *Obnova národů: Polsko, Ukrajina, Litva, Bělorusko 1569–1999* sice Bělorusko explicitně jmenuje již v názvu, ale v samotném textu mu věnuje nepoměrně méně pozornosti než zbylým třem zemím.¹¹ V případě polské a ruské literatury věnující se Bělorusku, pocházející zejména z ranějších epoch dvacátého století, je třeba mít se na pozoru před určitou zaujatostí, která se v ní může nacházet, neboť jak Poláci, tak Rusové tradičně považovali Bělorusko za svou sféru vlivu a některé výklady běloruských dějinných událostí z jejich pohledu nemusí být záměrně zcela objektivní. Jako konkrétní příklady polské literatury, věnující se zkoumanému tématu je možné představit např. monografii *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920: U podstaw białoruskiej państwowości*, či starší přehledové studie *Historia Białorusi a Litwa i Białoruś*.¹²

Problematickými se naopak jeví prameny archivní povahy, konkrétně jejich dostupnost – či spíše nedostupnost. Vzhledem k vnitropolitické situaci v Bělorusku po roce 2020 je velice obtížné se dostat k pramenům uloženým v běloruských archivech – zejména s ohledem na téma, kterého se týkají. Situaci v tomto ohledu zlepšuje fakt, že po pádu Běloruské lidové republiky došlo okolo roku 1920 k masivní emigraci běloruských obrozenců ze sovětského Běloruska do sousedních zemí. Dokumenty archivní povahy k událostem zejména desátých a dvacátých let minulého století je proto možné dohledat i v Polsku, Litvě a také v České republice, neboť právě v Československu našli v meziválečných letech mnozí z těchto emigrantů útočiště a Prahu jako své sídlo od roku 1923 využívala i samotná Rada Běloruské lidové republiky – tedy oficiální běloruská exilová vláda.¹³ Dokumenty související s působností jejích členů však většinou nejsou shromážděny ve vlastních fondech, nýbrž jsou rozesety ve více fondech, týkajících se obecně činnosti spolků národnostních menšin. Čerpat budeme moci primárně z Archivu hlavního města Prahy.¹⁴ Jako primární zdroj pramenů archivní povahy nám bude sloužit digitální čítárna Státního archivu Litevské republiky, obsahující množství dokumentů, vztahujících se k působení běloruských spolků a organizací ve zřejmě nejvýznamnějším

---

¹¹ T. SNYDER, *Obnova národů*, Polanka nad Odrou, 2018.

¹² D. MICHALUK, *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920. U podstaw białoruskiej państwowości*. Toruň, 2010; M. KOSMAN, *Historia Białorusi*. Vratislav, 1979; L. WASILEWSKI, *Litwa i Białoruś*. Varšava – Krakov, 1925.

¹³ M. KOLENCOVÁ; M. Plavec. *Běloruská emigrace v meziválečném Československu*. Praha, 2017, s. 33.

¹⁴ AhmP, *fond Spolkový katastr*.

centru dobových běloruských obrozeneckých aktivit – městě Vilniusu.¹⁵ Další prameny jsou dostupné z edice Siarhieje Šupy, zaměřující se na dokumenty svázané s činností vlády Běloruské lidové republiky.¹⁶ Přesto není archivní pramenná základna dostačující a jejich analýzou bude možné získat spíše pouze útržkovité informace. Práci je tedy nutné založit primárně na odborné literatuře a studiích, což sice nepovažuji za ideální, ale vzhledem k výše naznačené situaci (tj. reálná absence odborné reflexe historických kořenů běloruské národní identity v českém prostředí a aktuální obtížná dostupnost běloruských fondů) lze daný přístup považovat za prospěšný a legitimní.

Z hlediska vnitřní struktury je práce rozdělena do čtyř částí, resp. kapitol. První kapitola je věnována teorii – je v ní vysvětlena problematika pojetí nacionalismu 19. a 20. století a s ním spojeného formování moderních evropských národů a národních států; dále principy a tendence ovlivňující pojetí kolektivní identity včetně významu jazyka, symbolů, národních mýtů a národní historie, přičemž základní teoretická a metodologická východiska týkající se studia a klasifikace národně-formativních hnutí budou následně použita v empiricko-analytické části práce pro posouzení běloruského případu v první polovině 20. století.

Ve druhé kapitole je specifikován kontext sledované epochy první poloviny 20. století ve východní Evropě s ohledem na vývoj běloruské společnosti během zkoumaného období, zejména se ale tato část věnuje vysvětlení koncepce a proměn vnitřní národnostní politiky pozdního ruského impéria a raného Sovětského svazu uplatňované vůči neruským národům, primárně Bělorusům.

Třetí kapitola se již soustředí na samotné běloruské národní obrození. Je rozdělena do několika podkapitol, z nichž se každá věnuje vždy jedné konkrétní složce národotvorného procesu. Zkoumána je jazyková situace Bělorusů, včetně proměn samotného běloruského jazyka, který svého nejrazantnějšího vývoje dosáhl právě v tomto období. V souvislosti s jazykem je analyzována také obrozenecká krásná literatura za účelem zjištění motivů, které byly obrozenci využívány a myšlenek, které se její autoři snažili šířit. Zdrojem textů nám v tomto směru bude zejm. *Chrestomatie běloruské literatury* Maksima Hareckého, dále budou analyzována vybraná obrozenecká

---

¹⁵ LCVA, fond *Užsienio reikalų ministerija*; LLI MA, fond *Renginių dokumentų kolekcija*.

¹⁶ S. ŠUPA, *Archivy Bieloruskaj narodnaj respubliki*. Vilnius – New York – Minsk – Praha, 1998.

periodika.¹⁷ Dále je pozornost věnována dobovému vnímání státní symboliky a procesu zformování moderních běloruských národních symbolů. Stěžejní roli při formování moderních národů mělo nepochybně vnímání vlastních národních dějin, v důsledku čehož bude zaměřena pozornost i na způsoby běloruské narativizace minulosti. Za tímto účelem bude provedena sonda do několika vybraných dobových běloruských učebnic dějepisu – *Krátkých dějin Běloruska* od Vaclava Łastoŭského, *Dějin Běloruska* od Uładzimira Pičety a *Krátkého nástinu dějin Běloruska* od Usiewołoda Ihnatoŭského.¹⁸ Speciální pozornost je věnována politickému a národně osvětovému působení obrozenců, a to jak prostřednictvím politických stran, tak i nejrůznějších jiných národoveckých spolků, nátlakových skupin a ozbrojených složek. V té souvislosti se studie bude snažit identifikovat, jaký státní útvar považovali obrozenci za optimální politické zřízení, jaké představy měli o budoucím běloruském státním uspořádání a jak podle nich měly vypadat vztahy s jinými národy, zejména těmi, jež žily na běloruském území – Poláky, Židy, Rusy, Litevci a dalšími. V samostatné podkapitole je poté přiblíženo, jak na úsilí obrozenců reagovala většinová běloruská společnost.

---

¹⁷ M. HARECKI, *Chrystamatyja biaruskaje literatury. XI wiek – 1905*. Vilnius, 1922.

¹⁸ V. ŁASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919; U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*. Minsk, 1924; U. IHNATOŬSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, Minsk, 1926.

1. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K NÁRODNÍ IDENTITĚ

Dáváme-li si za úkol popsání a analýzu procesu formování běloruského národa, narážíme na první problém již při samotné definici základního termínu. Co vlastně je onen „národ“? Jak vzniká a co je jeho esencí? Cílem následující kapitoly je představení několika vybraných teoretických konceptů, snažících se na tyto otázky odpovědět a vysvětlit podstatu fenoménu moderních národů a soudobě vnímané národní identity. Historici a antropologové, věnující se této problematice, se bohužel v definici „národa“ a jeho znaků názorově značně rozcházejí a těchto definic tak existuje nepřeborné množství.

Určité základní uspořádání však existuje. Všechny teoretické přístupy ke zkoumání národů a národní identity se obecně rozlišují na dva hlavní proudy – primordialistický a modernistický – podle způsobu, jakým nahlíží na „historičnost“ národa a roli jeho příslušníků na jeho formování a udržování. K těmto dvěma proudům se v posledních několika desetiletích připojuje ještě třetí – etnosymbolický – jenž oba částečně syntetizuje a současně se proti nim vymezuje.

1.1 Primordialismus

První seriózní vědecké pokusy teoreticky definovat národ vycházely z předpokladu, že se jedná o odvěkou kategorii. Tyto pohledy označujeme jako primordialistické a perenialistické, příp. také esencialistické.¹⁹

Předpokládají, že mezi příslušníky určitého národa vazby, které jsou iracionální, pevně dané a starobylé, existující již od pradávna. Podle zastánců této myšlenky je národ přírodním (přirozeným) jevem, tedy něčím, co existuje nezávisle na lidské činnosti. Národní identita je vnímána jako něco, co má každý jedinec již vrozené a na co nemají vnější faktory velký vliv. Národ je definován zejména tradicí, a to jak kulturní, tak náboženskou.²⁰ Další, velice důležitou roli hraje také jazyk, poté přesvědčení o specifické národní morálce či mentalitě, důraz je však kladen i na existenci určitého území, na němž

---

¹⁹ A. HORÁLEK, Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivitu etnicity. *Český Lid*. 2012, roč. 99, č. 1, s. 28-29.

²⁰ Důraz na tradici, trvalost a neměnnost je výsadou primárně perenialismu.

národ žije. Nacionalismus, jakožto manifestace příslušnosti k národu, je zde považován za přirozený příznak této příslušnosti, tedy jinými slovy – národ generuje nacionalistické myšlení.

Počátky primordialistického přístupu můžeme vysledovat v období druhé poloviny 18. století, přičemž nejčastěji jsou v této souvislosti zmiňována jména německých filozofů Johanna Gottlieba Fichte a Johanna Gottfrieda Herdera. Herderovo uvažování nad národy vycházelo primárně z jazykového hlediska, na jehož základě postupně vytvořil teorii o národní identitě. Ve svém díle *Ideje k filosofii dějin lidstva* představil základní rozdělení evropských národů na tři skupiny – národy románské, germánské a slovanské. Všechny tyto národy se podle něj v různých historických epochách střídavě rovnou měrou podílejí na vývoji lidstva.²¹ Fichte poté ve své filozofii částečně vychází z Herderova díla a operuje s představou německého národa, jednotného prostřednictvím kultury a jazyka a nesoucího určité konkrétní historické poslání.²²

V průběhu 19. století byl primordialistický přístup v oblasti studie národů zcela dominující, zejména u německých autorů. Typické pro tuto dobu byly zejména snahy o empirický výzkum objektivních znaků národa. Mnozí umírnění primordialisté uznávali, že vznik národa není přirozenou samozřejmostí, nýbrž výsledkem lidské činnosti – podle jejich teorií neexistoval národ již od pradávna, nýbrž se utvářel po staletí postupnou kultivací vlastní kulturní tradice a jazyka. Jako představitele je zde možno uvést např. Otto Bauera, označujícího národ za „pospolitost osudu“. Již počátkem 20. století si však mnozí autoři všímali určitých slabých stránek primordialismu, např. nemožnosti nalézt společnou definici, jež by bylo možno univerzálně aplikovat na všechny „národy“ bez výhrady. Radikální primordialismus, podle nějž je národní příslušnost jedinců určována biologicky, prostřednictvím genů, a jenž operuje s pojmy jako „krevní pouto“ apod.,

---

²¹ F. BARNARD, *Herder on Nationality, Humanity and History*, Montreal – Kingston, 2003, s. 13-14, 77. Každá z těchto tří hlavních skupin učinila podle Herdera významný pozitivní příspěvek lidstvu. Románské národy v období antiky, germánské během středověku. Úloha slovanských národů podle Herdera měla teprve přijít – Slované jsou vnímáni jak nositelé humanismu budoucnosti a vzájemné mezinárodní tolerance. Tato herderovská myšlenka poté výrazně ovlivnila teoretiky mnohých slovanských národních obrození, včetně českého.

²² A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, New York – Londýn, 2009, s. 6. Fichte podporoval občansko-politicky emancipační myšlenky Francouzské revoluce, následný politický vývoj situace jej však zklamal. Poté, co byly revoluční myšlenky zneužity k rozpoutání teroru uvnitř Francie a následně, za vlády Napoleona Bonaparte k ospravedlnění agresivních imperiálních výbojů vůči ostatním evropským zemím, obrátil Fichte svou pozornost „domů“ a představil teorii, podle které by právě Němci mohli být pokračovateli Francouzské revoluce a nositeli jejích původních humanistických ideálů.

prispěl také významnou měrou k formování tehdy rozšířených rasových teorií. V průběhu první poloviny 20. století se primordialistické myšlenky, hlásající objektivní existenci národa a pokrevních pout, nezřídka dávaly do „služeb“ nově vznikajícím totalitním ideologiím – fašismu, nacismu a dalším – čímž samy sebe zcela zdiskreditovaly. Nejpozději od konce 2. světové války byl primordialismus jako většinový přístup v národnostních studiích zavržen.

V poválečné době je teorie primordialismu spojována hlavně s antropologem Cliffordem Geertzem, dle něhož jsou vztahy mezi jednotlivcem a sociální skupinou, jejíž součástí je, určeny přirozeně, bez nutnosti sociální interakce.²³

Perennialistické vnímání národa však můžeme spatřit také v teoriích Josifa Stalina, jenž tento definuje jako „*stabilní lidské společenství, ustanovené postupně v průběhu historie a sdílející společný jazyk, kulturu, území a ekonomický život*“.²⁴ Stalin tedy posuzoval národ primárně z historického hlediska, což sehrávalo důležitou úlohu při aplikaci sovětské politiky vůči národním komunitám (včetně té běloruské) uvnitř sovětského impéria²⁵

1.2 Modernismus

Většinové upouštění od primordialistických konceptů, jež následovalo po druhé světové válce, dalo příležitost novým způsobům definice, či spíše redefinice národa a nacionalismu. Do popředí se dostaly tzv. modernistické teorie konstruktivistické povahy, podle nichž je moderní národ částečně či zcela uměle konstruován.²⁶ Společným znakem konstruktivistického přístupu je víra v to, že národ neexistuje jako neměnná, odvěká entita, nýbrž jako tvárný konstrukt, který lze lidskou činností – zejména politikou – ovlivňovat a měnit. Národ je tedy vnímán jako moderní fenomén, vzniknuvší jako výsledek všeobecného modernizačního procesu – či jinými slovy, to, zda se z určité společenské skupiny stane národ, je podmíněno dosažením určitého vývojového stupně.

---

²³ C. GEERTZ, *The Interpretation of Cultures*, New York, 2017, s. 67.

²⁴ J. STALIN, *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*, Praha, 1951, s. 16.

²⁵ A. HORÁLEK, Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivity etnicity. *Český Lid*. 2012, roč. 99, č. 1, s. 23-43.

²⁶ A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, 2009, s. 6.

Tento fakt však ještě sám o sobě nepopírá existenci národa v předmoderní době. Jistá kontinuita je uznávána, celkově však panuje přesvědčení, že tyto starší společenské útvary (národy) jsou z hlediska své podstaty a definice jen obtížně slučitelné s národy moderními.²⁷ Rozdílní modernističtí autoři se poté liší zejména tím, kterým oblastem (a jejich změnám) přikládají v procesu budování národů hlavní vliv. Nejvíce se v tomto směru zdůrazňují změny sociální, ekonomické, a v pozdějším období také politické; důležité jsou ale také proměny role a fungování státu, státní správy a administrace, či byrokratického aparátu obecně.²⁸ Těchto faktorů, ovlivňujících národní formování, je velké množství a vznik toho či onoho národa je vždy do jisté míry individuální záležitostí. Žádný národ neměl své „stvoření“ předem zaručeno a podle mnohých modernistů hrála v jejich utváření určitou roli i náhoda.²⁹

Podobně jako primordialisté, i modernisté vyzdvihovali ve své definici národa princip pospolitosti.³⁰ Ať již jimi byl národ definován jakkoliv, vždy byl zdůrazňován význam vzájemných vazeb mezi jeho jednotlivými příslušníky, a také aktivní vědomí si těchto vazeb ze strany oněch příslušníků. Jistá rehabilitace určitých primordialistických myšlenek a jejich následné prolínání s modernistickým přístupem na přelomu 20. a 21. století způsobil, že někteří modernističtí autoři od významu společenských změn na definici národa do jisté míry upouštěli a naopak se více soustředili právě na vzájemné vazby a pocit vnitřní sounáležitosti mezi jednotlivci, čímž se však dostávali spíše na pole radikálně konstruktivistických myšlenek.³¹ Podle radikálních konstruktivistů je *národ* pouhý umělý výtvar, či dokonce jen „mýtus“, a jeho vznik, bytí i možný zánik je zcela závislý na lidském jednání a myšlení.

Toto radikálně konstruktivistické pojetí národa je typické zejména pro levicově a internacionalisticky orientované myslitele. Takto je národ vnímán např. z hlediska původního marxismu, který dával přednost třídnímu dělení společnosti před národnostním. Národnostní identita je v marxistické teorii vnímána jako součást ideologické nadstavby a tedy volně měnitelná. Mezi levicově radikální konstruktivisty

---

²⁷ Částečně citováno dle M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 21-22.

²⁸ A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 14-16.

²⁹ Tamtéž, s. 16-18.

³⁰ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 24.

³¹ Tamtéž, s. 27.

odmítající národy jako mýtus, se řadí např. Rosa Luxemburgová, dle níž byly národy vytvořeny jako výsledek ekonomických procesů a třídních bojů.³²

1.2.1 Modernizační teorie Ernesta Gellnera

Mezi nejvýznamnější představitele konstruktivistického či modernistického proudu je tradičně řazen sociální antropolog Ernest Gellner, podle nějž je hlavním faktorem utvářejícím a udržujícím „národ“ kulturní pospolitost a homogenita.³³ Ta však, vnímáno pohledem Gellnera, není primordialisticky odvěkou daností, nýbrž moderním fenoménem, konstruovaným národními elitami na pozadí průmyslové revoluce tak, aby byla společnost schopna se změnami „udržovat krok“.

Pod pojmem „kultura“ Gellner spatřuje „příznačný způsob chování a komunikace daného společenství“, přičemž takto vnímanou kulturu rozlišuje dle počtu příslušníků a míry institucionalizace na dva typy – kulturu nízkou a vysokou.³⁴

Lidské dějiny rozděljuje na tři fáze podle typu společensko-ekonomického systému, jenž v nich vždy dominoval.³⁵ První fáze, nazvaná jako pre-agrární, neumožňovala vznik národů, neboť kultura byla zatím příliš primitivní a atomizovaná. Vývojově pokročilejší byla fáze agrární, jež byla typická pro středověk a v níž již existovaly státní útvary. Tato fáze se vyznačovala rozdělením společnosti na privilegované menšiny, jež tvořily mocenský aparát, a neprivilegovanou většinu, jež neměla přístup k moci a byla primárně zaměřená na výrobu potravy. Agrární společnost byla z kulturního hlediska vysoce stratifikována, neboť v ní souběžně koexistovalo velké množství nízkých kultur, jež si navzájem byly rovny. Tato stratifikace byla standardem pro neprivilegovanou většinu. Vysoká kultura, pokud zde existovala, byla přístupna pouze vládnoucí elitě. Kulturní rozmanitost nebyla tehdejší společností dle Gellnera vnímána nikterak negativně a nebyla zdrojem konfliktů.

---

³² Rozlišuje však mezi pojmy „národ“, který je vnímán právě jako politický konstrukt, a „národnost“ ve smyslu přirozené kulturní a jazykové odlišnosti; viz A. WALICKI, „Rosa Luxemburg and the Question of Nationalism in Polish Marxism (1893-1914)“ *The Slavonic and East European Review*, 1983, roč. 63, č. 4, s. 573.

³³ A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993, s. 14-17.

³⁴ Tamtéž, s. 105.

³⁵ Tamtéž, s. 121.

Proces industrializace, který se šířil od 18. stol., způsoboval masivní fyzické přesuny obyvatelstva za prací, čímž došlo k nabourávání kulturní stratifikace a ke kulturnímu míšení.³⁶ Jeho následkem poté bylo postupné vytvoření jednotné, dominující kultury. Tato kultura byla nadále pěstována centralizovaným vzdělávacím systémem, který v tomto období také vznikl, prvotně za účelem dalšího zefektivnění průmyslově-výrobního procesu.³⁷ Nacionalistickým (národotvorným) procesem Gellner míní právě tuto homogenizaci kultury, přičemž konečným cílem „nacionalistů“ je v jeho pojetí dosažení situace, kdy teritoriální rozsah každé jedné takovéto homogenní kultury odpovídá přesně hranicemi vytyčenému teritoriu jednoho státu. Stát a národ jsou tedy velmi těsně provázány.³⁸ Nacionalismus je proto historicky podmíněným fenoménem, neboť pouze moderní, industriální doba utvořila takové podmínky – jmenovitě zejména jednotný vzdělávací systém a novodobý stát jakožto instituci mající monopol na násilí - v nichž mohly nacionalistické ideje nalézt dostatečné množství příznivců.

Na základě různé kombinace tří klíčových proměnných činitelů Gellner představuje celkem osm odlišných situací, v nichž se může společnost daného státu v modernizačním období přechodu z agrární společnosti do průmyslové ocitnout. Těmito činiteli jsou dostupnost politické moci, dostupnost vzdělání a kulturní charakter společnosti.³⁹ Pouze ve třech z těchto osmi situací je však národotvorný proces uskutečnitelný.

První z těchto situací je taková, již Gellner označuje jako „habsburskou“. K ní dochází, když vládnoucí vrstva disponuje svou vlastní (vysokou) kulturou a má přístup ke vzdělání, zatímco neprivilegované vrstvy mají kulturu (či kultury) od vládnoucí vrstvy odlišné a přístup ke vzdělání je jim zapovězen.

Druhá situace, jež nacionalismus stimuluje, je tzv. „liberální západní“, během níž je kultura vládnoucí vrstvy taktéž odlišná od kultury nevládnoucích, avšak oproti výše zmíněné situaci mají přístup ke vzdělání všichni členové společnosti.

---

³⁶ Klíčovou roli v tomto procesu hrála precizace dělby práce, která od lidí změny v zaměstnání přímo vyžaduje, viz A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 151-152.

³⁷ A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, 2009, s. 82.

³⁸ Stát Gellner označuje jako „politickou slupku“ národa, bez nějž národ nemůže přežít a existovat, viz A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993 s. 154.

³⁹ Vzděláním je zde míněna možnost osvojit si schopnosti, nutné k praktickému uplatnění se v nové, průmyslové společnosti. Z hlediska kulturního charakteru Gellner rozlišuje společnosti na monokulturní, ve kterých je kultura vládnoucí menšiny totožná s kulturou nevládnoucí většiny, a multikulturní, ve které elita disponuje kulturou odlišnou od kultury či kultur většinového obyvatelstva. A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 104.

Třetí situace je ta, při níž je kultura opět odlišná, přičemž vládnoucí elita nemá přístup ke vzdělání, zatímco nevládnoucí třída ano. Nacionalismus, vzniklý z této situace, označuje Gellner jako „nacionalismus diaspory“.

Nacionalistické hnutí tedy může vzniknout pouze tehdy, pokud je kultura privilegovaná menšiny a neprivilegovaná většiny odlišné, přičemž se vždy jedná o hnutí většiny, kde se původně vládnoucí menšina buďto postupně asimiluje, nebo odtrhne a pokusí vytvořit svůj vlastní stát, ve kterém bude většinou.⁴⁰

„Liberální západní“ nacionalismus je typický pro Němce a Italy, jejichž národní státy vznikly „dostředivě“ sloučením menších předchůdců. Jako příklad „disporického“ nacionalismu uvádí Gellner Řeky, Židy či Armény.

Pro naši práci je nejzajímavější „habsburský“ typ nacionalismu, který lze nejlépe aplikovat na podmínky ruského impéria. Právě k tomuto typu se váže Gellnerem zřejmě nejpodrobněji popsaná modelová situace „Ruritánie a Megalomanie“.⁴¹ Tento model operuje s hypotetickým scénářem, v němž existovalo území Ruritánie obývané nízkou kulturou Ruritánců, jež bylo součástí většího státu Megalomanie, jehož elita Ruritáncům vládla. Během přechodu od agrární k průmyslové době došlo v určitých částech Megalomanie k industrializaci, nikoliv však konkrétně v Ruritánii. Ta zůstávala zaostalou, což nutilo velké množství Ruritánců ke stěhování se právě do nově industrializovaných oblastí za prací a do velkých, rozvinutých Megalomanských měst za vzděláním. Na univerzitách byli poté tito ruritánští studenti ovlivněni liberálními myšlenkami a pracemi megalomanských etnografů, věnujících se Ruritánii. Ve studentech tyto konfrontace a nové myšlenkové směry vyvolaly hluboké národní cítění, protože se tito jali – ze subjektivních důvodů – povznést svou ruritánskou kulturu na úroveň kultury vysoké. Současně se pokoušeli zlepšit žalostnou životní úroveň Ruritánců, jež byli do té doby většinou nevzdělanými venkovany. Bylo-li snažení těchto ruritánských nacionalistů úspěšné, jejím výsledkem se stal nezávislý stát Ruritánie, zastřešující ruritánskou kulturu, nyní již homogenní a vysokou.

---

⁴⁰ Pokud je kultura uvnitř státu stejná pro vládnoucí menšinu i ovládanou většinu, k nacionalismu dle Gellnera nedochází. Např. situaci, kdy je kultura stejná, vládnoucí vrstva nemá přístup ke vzdělání ale nevládnoucí většina ano, a ve které by teoreticky mohlo docházet ke konfliktům zapříčiněným požadavky většiny na politickou moc, vnímá Gellner jak „děkabristicky revoluční, ale nikoli nacionalistickou“, viz tamtéž, s. 105.

⁴¹ Tamtéž, s. 69-73.

Myšlenka kultury jako základního sociálního pouta je poté určitým „politickým principem“. Nacionalismus Gellner definuje jako „*původně politický princip, který tvrdí, že politická a národní jednotka musí být shodné.*“⁴²

1.2.2. Role tisku v teorii Benedicta Andersona

Alternativní konstruktivistickou teorii představil Benedict Anderson, jenž označoval nacionalismus za čistě moderní konstrukt, který je však mylně vnímán jako odvěký.⁴³ Hlavní roli v jeho formování přisuzoval procesu společenských změn, počínajícím v období osvícenství.⁴⁴ Sekularizace lidského myšlení a s ní spjatá změna pohledu na roli panujících elit a na počátek světa a lidstva, vedly podle Andersona k pádu kulturních systémů, založených na náboženské argumentaci a dynastické legitimitě, a daly prostor k vytvoření nového společenského řádu.⁴⁵ Národy vnímá Anderson jako tzv. „představovaná/imaginární společenství“. Imaginárnost v tomto smyslu však není vykreslována jako faleš či sebeklam, nýbrž jako nutnost, neboť každé společenství, které je tak velké, že se všichni jeho příslušníci navzájem osobně neznají, musí být do jisté míry imaginární.⁴⁶

Zásadní význam pro formování národa přisuzuje Anderson několika fenoménům, jejichž počátky můžeme trasovat až na přelom středověku a novověku. Jmenovitě se jedná o vynález knihtisku a nastupující kapitalistickou společnost, jež vytlačovala feudální systém.

Vynález knihtisku umožnil hromadnou levnou produkci knih, které se tak staly jednou z prvních komodit, se kterými kapitalistický systém obchodoval.⁴⁷ K popularizaci knih přispěla také náboženská reformace, iniciovaná Martinem Lutherem, neboť knihy byly jedním z nejlepších prostředků šíření reformačních myšlenek, a byly tudíž extenzivně využívány reformátory k „náboženské propagandě“. Tisk na základě určitých

---

⁴² Tamtéž, s. 12.

⁴³ ANDERSON, Benedict. *Imagined communities*. New York – Londýn, 1991, s. 2-6.

⁴⁴ Tamtéž, s. 7.

⁴⁵ Tamtéž, s. 11-12, 24.

⁴⁶ Tamtéž, s. 6-7.

⁴⁷ Tamtéž, s. 37-38.

(víceméně náhodně vybraných) nářečí stanovil jednotnou spisovnou normu jazyků.⁴⁸ Každý z těchto „knižních“ jazyků poté již svou samotnou existencí umožnil vznik specifických společenských skupin, jejichž členy spojovala schopnost konkrétnímu jazyku porozumět. Čtením knih, psaných v jejich jazyce, si lidé uvědomovali existenci druhých, mluvících stejným jazykem, jako oni. V jejich mysli tak vznikala určitá představa jazykem definovaného společenství, jehož součástí sami byli. Tempo proměn jazyků se se stanovením jejich psané normy a následnou homogenizací zpomalilo, čímž se jazyky staly stabilnějšími

Když následně racionalismus a osvícenské myšlenky zničily politický i společenský systém, postavený na náboženských argumentech, vyvstala potřeba jeho nahrazení. Zde vstoupil do hry nacionalismus a již existující představy vzájemnosti založené na nenáboženském principu (jazyku), které prázdné místo, jež po náboženském systému zůstalo, zaplnily.

1.2.3. Periodizace národního obrození dle Miroslava Hrocha

Modernizační teorie Gellnera a Andersona poměrně podrobně popisují příčiny vzniku národnostních hnutí, nevěnují se však dostatečně hluboce samotnému průběhu těchto hnutí. Postihnutí tohoto komplexního procesu se primárně věnuje historik Miroslav Hroch, v jehož pojetí je národ brán jako „*velká sociální skupina lidí, kteří jsou si rovni a kteří jsou spjati kombinací několika vazeb či vztahů, které se často formovaly po celá staletí – vazeb jazykových, kulturních, politických, geografických, hospodářských aj. Žádná z těchto vazeb není nutná a nezastupitelná.*“⁴⁹

Hroch se vesměs ztotožňuje s názorem, že hlavní příčinou vzniku národních hnutí byl proces modernizace, jenž se manifestoval rozpadem středověké a raně novověké společnosti, založené na stavovství, náboženství a nerovnosti.⁵⁰ Tento rozpad způsobil ve společnosti závažnou krizi a vyvolal potřebu nalézt novou skupinovou identitu, již se nakonec stala identita národní. Dalším projevem modernizace, jenž zásadně ovlivnil

---

⁴⁸ To, zda ten který dialekt spadá pod takto stanovený jazyk, nebylo zpočátku nijak oficiálně stanoveno a odvíjelo se jednoduše od míry podobnosti a srozumitelnosti.

⁴⁹ M. HROCH, *Na prahu národní existence*. Olomouc, 1999, s. 8.

⁵⁰ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 44-45.

utváření národní identity, bylo zavádění povinné školní docházky a zvyšování gramotnosti, vzdělání a sociální mobility ve společnosti. Základními atributy, které národ definují, a bez nichž tento nemůže existovat, jsou dle Hrocha jistá forma sdíleného (historického) osudu, aktivní vědomí všech členů skupiny o sounáležitosti s ostatními členy, a konečně také kolektivní přesvědčení o „občanské“ rovnosti všech příslušníků skupiny, bez ohledu na jejich společenské postavení.⁵¹

Hroch primárně rozděluje národotvorný proces na dva typy – na situaci tzv. *státního národa*, kdy se národ formuje z etnické skupiny v podmínkách již existujícího státu, jenž je politicky i jinak příslušníky této etnické skupiny ovládan; a na národní hnutí. Přínos Hrochovy konceptualizace spočívá v detailním modelu rozfázování národotvorného procesu, jež je aplikovatelný primárně na *národní hnutí*. Hroch definuje tři základní fáze obrodného procesu, aplikovatelné na evropská národní obrození „univerzálně“:⁵²

1) Fáze vědeckého zájmu („fáze A“), při které dochází k určité „kulturní akumulaci“, nejčastěji regionálními patrioty. Učenci, pod vlivem osvícenství, z vlastního upřímného zájmu prováděli etnografické a historické průzkumy, kodifikovali místní jazyky a vytvářeli tak, nevědomky, základy národního hnutí.

2) Fáze národní agitace („Fáze B“), během níž určitá skupina příslušníků konkrétní etnické skupiny vytvořila na základě informací zjištěných ve „fázi A“ koncept národní identity a začala jej popularizovat mezi ostatními etnickými soukmenovci. Současně se objevovaly požadavky na sociální, kulturní a jazykovou emancipaci této skupiny.

3) Fáze masového hnutí („Fáze C“), ve které je tato národní identita přijata většinou příslušníků dané etnické skupiny. V této fázi se nejčastěji formulují politické požadavky a „národní politický program“. Vyvrcholením této fáze je vytvoření plné sociální skladby dané etnické skupiny a dosažení politické autonomie.

---

⁵¹ M. HROCH, *Na prahu národní existence*. Olomouc, 1999, s. 8.

⁵² M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 52-54.

1.3 Etnosymbolismus

Pocitované nedostatky modernistických teorií, zejména jejich zdánlivé přehlížení a marginalizace významu předmoderní doby na proces formování národů vedly některé autory ke snahám o vytvoření nových přístupů, které by v tomto směru vliv starších dějin vysvětlily. Antropolog Anthony D. Smith na kritice modernismu postavil teorii tzv. etnosymbolismu, která měla vztahy dávné minulosti se současností propojit, aniž by přitom sklouzávala k primordialistickým konceptům.⁵³

Podstatou etnosymbolického přístupu je výzkum toho, jak jednotlivci, příslušníci jednotlivých národů, v současnosti vnímají symboly „svého“ národa z minulosti a jak poté tyto symboly, mezi něž jsou řazeny nejen symboly fyzické, ale také národní mýty, tradice či určité hodnoty, prostřednictvím této moderní interpretace, ovlivňují formování národní identity dnes.⁵⁴ Nacionalismus Smith vnímá jako ideologické hnutí, jež stojí na přesvědčení, že lidstvo je rozděleno na národy, z nichž každý má svůj vlastní charakter, historii a úděl; dále že tyto národy jsou jediným zdrojem politické moci, věrnost jedinců k národu má přednost před věrností ke všemu ostatnímu a že tyto národy vyžadují maximální možnou autonomii, přičemž pouze skrze existenci svobodné národní plurality může být na světě dosaženo míru.⁵⁵ Nacionalisté jsou dle Smitha jakýmiś „politickými archeology“, snažícími se na základě odhalení, selekce a interpretace – či reinterpretace – kulturní minulosti svého etnika vytvořit stabilní základnu pro existenci tohoto etnika jako národa.⁵⁶

V naší práci nalezneme své využití zejména Smithova typologizace etnických skupin podle míry sebeuvědomění jejich členů. V tomto směru Smith rozlišuje mezi „*etnickou kategorií*“ (*ethnic category*) a „*etnickým společenstvím*“ či „*komunitou*“ (*ethnic community*).

Etnickou kategorií tvoří taková etnická skupina, jež se navenek vyznačuje určitými rysy pospolitosti či vzájemnosti, jako je jednotný jazyk, svébytná kultura, zvyky, společný historický osud či společné náboženství, avšak vnitřně si této vzájemnosti není

---

⁵³ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 42-44.

⁵⁴ A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, 2009, s. 23-26.

⁵⁵ Tamtéž, s. 61. Klíčovými motivy, s nimiž nacionalismus operuje, jsou dle Smitha autonomie, jednota, identita, autenticita, domov/domovina/vlast, důstojnost, kontinuita a osud.

⁵⁶ Tamtéž, s. 65-66.

vědoma. Taková „kategorie“ pak podle Smithe často ani nemá jednotné pojmenování.⁵⁷ *Etnickým společenstvím* naopak Smith míní takovou etnickou skupinu, jejíž příslušníci – či alespoň jejich část (reprezentovaná vyšší třídou a elitami) – si této vnitřní pospolitosti vědoma je.⁵⁸ Na pomezí mezi těmito dvěma typy se poté nachází *etnická asociace*, jejíž příslušníci spolu navzájem komunikují a obchodují, a jež disponuje určitými společnými institucemi.⁵⁹

K označení *etnických společenství* následně Smith užívá termínu „*ethnie*“. *Ethnies* podle Smithe vznikaly přirozeně a nezáměrně, ale přesto na základě lidské činnosti, proto je třeba odmítnout primordialistické paradigma.⁶⁰ Jednotlivé *ethnies* se vyznačují šesti základními vlastnostmi, a sice společným jménem, mýtem o společném původu, společným historickým vědomím, společným obývaným územím-domovem, pocitem vzájemné vnitřní sounáležitosti a solidarity a minimálně jedním specifickým kulturním prvkem, který její příslušníky odlišuje od jiných *ethnies*.⁶¹ Symboly, vytvořené a zanechané *ethnies* jsou poté v moderní době využity národními obroditeli jako základna pro transformaci těchto *ethnies* na moderní národy.⁶² Minulost tak ovlivňuje přítomnost prostřednictvím zejména kulturní kontinuity, národní identita v současnosti může být také posílena obnovením či „oživením“ těch symbolů, které následkem zpřetrhání kontinuálních vazeb již zanikly.

Smith rozděluje národně budovatelské procesy podle toho, kdo je jejich hlavním hybatelem, na hnutí horizontální-aristokratická či vertikální-démotická/lidová.⁶³ Horizontální hnutí jsou iniciována státními a/či mocenskými elitami, a odpovídají tak přibližně typu *státního národa* v Hrochově modelu či *oficiálnímu nacionalismu* Andersona. Vertikální hnutí jsou naopak vedena lidovou inteligencí, zpravidla tvořenou vzdělanci, jež byli vlivem urbanizace, sekularizace a „westernizace“ ideologicky odtrženi od zbytku své etnické skupiny. Tato vertikální hnutí jsou následně hlouběji rozdělena na

---

⁵⁷ Tamtéž, s. 27.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Jako příklady zde Smith uvádí starořecké a sumerské městské státy, viz A. SMITH, *Ethno-symbolism...*, 2009, s. 27.

⁶⁰ Tamtéž, s. 68.

⁶¹ Tamtéž, s. 27.

⁶² Tamtéž, s. 44.

⁶³ Tamtéž, s. 53-56. Toto rozdělení platí pro národy, vzniklé z jedné *ethnie*. Národ však také může vzniknout spojením částí a „útržků“ několika různých *ethnies*, což byl dle Smithe vývoj typický pro původně emigrantské komunity v Severní a Jižní Americe, jižní Africe, a v menší míře v Austrálii a na Novém Zélandu.

tři typy, a sice na tzv. „známou neo-tradicionalistickou cestu“, v níž se obrozenci snažili ochránit tradice své etnoskupiny před výše zmíněnými západními modernizačními trendy, dále „mesiášskou asimilační cestu“, v níž se naopak snažili soudobé tradice své etnoskupiny západní „modernizovanou“ kulturou nahradit, a konečně na kompromisní „široce reformní cestu“, v níž se mladá národní inteligence snažila místní tradice s moderními západními ideály propojit.

Sumarizace teoretických přístupů ke studiu nacionalismu

Výše představené teorie jsou zde značně redukovány, neboť není nutné ani žádoucí představovat detailně všechny jejich aspekty. Přestože se jejich autoři jeden vůči druhému často vymezovali, lze v jejich paradigmatech najít množství společných znaků.

Na jejich základě je možné dojít ke konsenzuálnímu vymezení národního obrození jakožto procesu, během něhož dochází k celospolečenskému utužování národního uvědomění, tedy znalosti existence vlastního národa a své osobní příslušnosti k němu. Pokud se zaměříme na evropský kontinent, jsou národní obrození fenoménem 19. a 20. století, přičemž jejich kořeny však mnohdy sahají až do století šestnáctého.⁶⁴ Tyto procesy formování národní identity byly ovlivněny širokými politickými a společenskými změnami, kterými si v této době Evropa procházela, ať již se jednalo o následky průmyslové revoluce, pozvolný rozpad tradiční nábožensky stratifikované společnosti, zvyšování sociální mobility nebo vzedmuvší se ideje liberalismu, romantismu a etnického nacionalismu.⁶⁵ Obrození se obecně vyznačovala specifickým kulturním rozmachem, později také výrazným politickým vzepětím a jistou „laicizací politiky“.⁶⁶ Určitým procesem společensko-politické transformace, který můžeme vnímat jako národní obrození, si prošly prakticky všechny evropské etnické skupiny, primárně se však tento termín užívá pro procesy proběhnuvší u komunit politicky nesamostatných, tedy těch, které neměly svůj vlastní stát, či přesněji, žily na území státu, který obývaly i národy jiné, a v tomto státně národním uspořádání nebyly ani společensky, ani politicky vůdčí silou.⁶⁷

---

⁶⁴ B. ANDERSON, *Imagined communities*. New York – Londýn, 1991, s. 4, 71-82; M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 21-22.

⁶⁵ Tamtéž, s. 44-45; A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993, s. 70-71.

⁶⁶ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 44-45

⁶⁷ A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 108-112.

Výsledkem národního obrození – bylo-li úspěšné – bylo poté „vytvoření“ moderního národa jako jasně vymezené samostatné jednotky, ideálně existujícího ve svém vlastním, samostatném, suverénním a nezávislém národním státě.

Výše uvedené modernistické a etnosymbolické teorie utvářejí základní rámec tematického zaměření naší práce. Pozornost budeme soustředit na zachycení právě těch faktorů, jež byly dle nich hlavními hnacími silami národotvorných procesů, tedy roli jazyka a záležitosti s jazykem spojené – stav gramotnosti, situaci, v níž se nacházelo školství a dosah tiskovin; dále utváření a mytologizace národní historie, a také celkový vliv okolního prostředí a podmínek na vývoj národotvorného hnutí. Speciální využití nalezne v naší práci Hrochův model, na jehož základě se budeme snažit období běloruského národního hnutí rozdělit do jasně definovaných fází. V průběhu práce bude na relevantní části zmíněných teoretických přístupů pravidelně odkazováno, zatímco ucelenější aplikace bude ponechána do závěrečné kapitoly.

2. BĚLORUSKÁ SPOLEČNOST NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

2.1 Historický kontext vývoje běloruského území

Území, na kterém se v současnosti rozkládá Běloruská republika, měnilo v průběhu staletí státní struktury velmi překotným způsobem. První baltoslovanská kmenová společenství zde sídlila přibližně od poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Později zde byla výrazně silná přítomnost Baltů, avšak od konce 6. století byla oblast cílem intenzivní kolonizace Slovany, přicházejícími z jihozápadu.⁶⁸ Od 8. století oblast obývaly východoslovanské kmeny Krivičů, Dregovičů a Radimičů, které však zpočátku netvořily žádný ucelený státní útvar. Tím se stala až Kyjevská Rus, pod jejíž správu od poloviny 9. století celé území spadalo.⁶⁹ V jejím rámci se poté konstitovaly menší státní útvary, užívající větší či menší míru autonomie. Na běloruském území tak existovala, nebo sem zasahovala, knížectví Černigovské, Haličsko-volyňské, Smolenské, Turovské a Polocké, přičemž poslední dvě jmenovaná byla z mocenského hlediska zřejmě nejsilnější.⁷⁰ Následkem tohoto vnitřního tříštění byla v pozdním období existence Kyjevské Rusi moc jejího centra značně oslabena, a jednotlivá knížectví fungovala jako de facto samostatné státy. Po faktickém rozpadu a zániku Kyjevské Rusi roku 1240 si však Polocké i Turovské knížectví dokázala nezávislost udržet jen relativně krátce.

Již od poloviny 13. století čelila oblast expanzi sousedního Litevského knížectví, jehož vládům – počínaje knížetem a později králem Mindagausem – se prostřednictvím obratné kombinace sňatkové politiky a vojenských výbojů podařilo v průběhu následujících cca. 150 ti let veškeré území dnešního Běloruska a střední Ukrajiny ovládnout a připojit k Litvě – nejprve jako autonomní části, později, přibližně od roku 1400 již jako integrální, centrálně spravované provincie.⁷¹ Vzniklo tak Velké knížectví litevské (VKL), státní útvar, jehož jádro tvořila území současné Litevské republiky a

---

⁶⁸ A. MARKOVÁ a kol., *Dějiny Běloruska*, 2021, s. 10.

⁶⁹ L. BAZAN, *A History of Belarus*, Londýn, 2014, s. 20-21.

⁷⁰ A. MARKOVÁ a kol., *Dějiny Běloruska*, 2021, s. 12-16.

⁷¹ U. PIČETA, *Historyja Bielarusi*. Minsk, 1924, s. 77-78.

Běloruské republiky, a jež se v období svého největšího územního rozmachu rozpínal od Baltského moře až k moři Černému.⁷² Tato pozdně středověká Litva měla z etnicko-jazykového hlediska velmi heterogenní charakter. Proporcionální zastoupení baltských litevců kolísalo mezi cca 10–30% v závislosti na velikosti vydržovaného území. Většina obyvatel velkoknížectví byli po celou dobu jeho existence Slované.⁷³ Na litevském území se také nacházely komunity Němců, Aškenázských Židů, baltských Latgalů a Lipkovských Tatarů.⁷⁴

Od konce 14. století bylo poté samo Litevské velkoknížectví nuceno odolávat stále většímu vojenskému tlaku svého severovýchodního souseda, Velkoknížectví Moskevského, jež se etablovalo ve zhruba stejné době jako Litva, a jehož knížata chtěla, po dokončení vlastní vnitřní konsolidace, obnovit zaniklou Kyjevskou Rus spojením všech jejích bývalých částí pod svou vládou. Současně se Litevci vojensky angažovali také na své západní hranici, konkrétně v oblasti Pruska, kde se svými spojenci z Polského království úspěšně bojovali proti územní expanzi Řádu německých rytířů.⁷⁵ Spojenectví s Polskem nebylo pouze vojenské, ale také dynastické, neboť v důsledku podpisu tzv. Krevské unie roku 1385 vznikla de iure personální unie Polska a Litvy se společným monarchou z původně litevského šlechtického rodu Jagellonců.⁷⁶ Spojení obou států mělo také náboženskou dimenzi. Litva, poslední „oficiálně“ pohanský stát v Evropě, byla christianizována roku 1387 na popud krále-knížete Vladislava Jagello. Z jeho iniciativy byla také zřízena první litevská římskokatolická diecéze, jejíž biskupské sídlo bylo umístěno v hlavním městě Litvy Vilnius, a jejímž prvním biskupem se stal polský katolický kněz Andrzej Jastrzębiec.⁷⁷

V průběhu 15. a 16. století se vzájemná integrace Polska a Litvy, navzdory odporu určité části zejména litevské šlechty, prohlubovala. Tento proces nakonec vyvrcholil 1. července roku 1569, kdy byla uzavřena tzv. Lublinská unie. Tím došlo k přeměně personální unie na unii reálnou; byl vytvořen nový stát, Polsko-litevská unie, nazýván také jako Rzeczpospolita či jako Republika obou národů, oficiálním názvem Království

---

⁷² Za formální počátek existence Litevského velkoknížectví se většinou označuje rok 1236, kdy na knížecí trůn usedl Mindaugas; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 20.

⁷³ I. POGONOWSKI, *Poland: A Historical Atlas*. East Lansing, 1989, s. 92.

⁷⁴ U. PIČETA, *Historyja Bielarusi*, s. 96-97.

⁷⁵ Tamtéž, s. 78-79.

⁷⁶ A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ Ź bielaruskaj historyi, Minsk, 2017; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 25.

⁷⁷ Tamtéž, s. 26.

polské a Velkoknížectví litevské.⁷⁸ Vztah mezi oběma částmi tohoto soustátí však nikdy nebyl bezproblémový. Přestože si v rámci unie byly obě části zpočátku formálně rovny, velmi záhy se začala prosazovat polská převaha. Ta byla nejspíše umocněna již zmíněným nejednotným demografickým charakterem Litvy, jenž zapříčiňoval vznik rozličných nepokojů na jejím území; jednalo se například o vraždy státních a církevních představitelů či kozácká a selská povstání.⁷⁹ V důsledku následné stagnace docházelo v průběhu 17. století k růstu polské dominance, projevující se zejména v politické sféře. Plíživá polonizace Litevského velkoknížectví započala již hluboko v 16. století, důležitým mezníkem pro ni však bylo přijetí dokumentu tzv. vyrovnání práv litevské a polské šlechty roku 1697, prostřednictvím kterého získala polština v Litvě status oficiálního jazyka.⁸⁰ Osmnácté století se poté již neslo v duchu otevřené polonizace Litevců. Ta probíhala nejprve ve státně-administrativních oblastech a mezi aristokracií, záhy se však přesunula i mezi nižší, městské vrstvy obyvatelstva. Venkovské rolnické obyvatelstvo však polonizačním tlakům nikdy vystaveno nebylo.⁸¹

V 18. století však Polsko-litevská unie čelila mnohým problémům. Důsledkem regresivního vývoje svébytného demokraticko-oligarchického politického systému „Zlatých svobod“, způsobeného primárně přebujelou korupcí a upřednostňováním osobních zájmů jednotlivců na úkor státu, bylo vytrvalé zpomalování a snižování efektivitu úkonů státní správy.⁸² Mezitím zažívaly mocenský vzestup sousední státy, zejména Prusko a Rusko, které měly zájem na získání polsko-litevského území. Rzeczpospolita, paralyzovaná svým vlastním neefektivním politickým systémem, nebyla schopna účinně se bránit proti stoupajícímu vměšování se sousedů do svých politických záležitostí. V roce 1772 došlo k prvnímu dělení Polska, při kterém byly pohraniční oblasti násilně odtrženy od unie a připojeny k sousedním zemím – Prusku, Rusku a Habsburské monarchii. Reakcí na tyto velké územní ztráty byl na straně unie rozsáhlý reformní, modernizační proces, týkající se zejména politického systému, který bylo potřeba oživit

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 264.

⁷⁹ Podrobněji viz A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 70-78.

⁸⁰ Tento dokument schválila sama litevská šlechta, jež se tak vlastně dobrovolně vzdávala svého vlastního, rodného jazyka; Tamtéž, s. 79.

⁸¹ L. WASILEWSKI, *Litwa i Białoruś*. Varšava – Krakov, 1925, s. 52-54.

⁸² Jako tzv. zlaté svobody označujeme soubor privilegií a práv, potažmo právní řád, garantovaný polské a litevské šlechtě. Tato práva umožňovala existenci politického systému tzv. Šlechtické republiky, ve kterém byla moc panovníka výrazně omezena a o politickém směřování země rozhodovala šlechta; U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*, s. 120-121.

a učinit pohotovějším. Výsledkem procesu bylo roku 1791 přijetí tzv. Ústavy z 3. května, která zásadním způsobem reorganizovala státní správu. Sousední země se však obávaly možného „vzpamatování se“ Polsko-litevské unie, proto, ve spolupráci s odbojnou částí polsko-litevské šlechty, která se přijetí ústavy bránila, obvinily unii z importu nebezpečných revolučních myšlenek z Francie a iniciovaly, po krátké polsko-ruské válce, roku 1793 druhé dělení Polska, po kterém v roce 1795 následovalo dělení třetí. Následkem těchto dělení Polsko-litevská unie přišla o všechna svá území a zanikla.⁸³

Běloruské území se tak dostalo pod kontrolu Ruska, což s sebou neslo několik následků. Prvně – byl zastaven slibně vyhlížející prospekt demokratizace jeho společnosti, jak byl nastíněn v květnové ústavě, na jejímž udržování neměla carská absolutistická vláda žádný zájem. Došlo také k zastavení procesu polonizace litevských Slovanů - Ruténů, který byl ale velmi záhy nahrazen podstatně silnějším rusifikačním tlakem, jenž se poté v průběhu následujícího století stále stupňoval. Běloruské země byly také počátkem 19. století zdevastovány Napoleonskými válkami, zejména Napoleonovým tažením do Ruska v letech 1812-1813.⁸⁴

V soustavě Ruského impéria došlo též ke zpomalení hospodářského růstu běloruského území a v některých oblastech došlo dokonce ke zhoršení situace. Upadal význam měst, která ztratila Magdeburská práva.⁸⁵ Mnozí běloruští řemeslníci a obchodníci se nedokázali dostatečně dobře přizpůsobit socioekonomickým změnám, které přinesla nová ruská vláda, a byli nuceni své živnosti opustit a začít se živit jako rolníci či zemědělci. Jejich místo ve městech poté zaujali Židé.⁸⁶ Konzervativnost a neochota většiny carů v průběhu 19. století přistoupit k potřebným společenským, hospodářským a politickým reformám způsobovala značnou stagnaci běloruského území a jeho stále větší a větší zaostávání za vyspělejšími západními státy. Reformy přibývalo pomálu, většinou přicházely v krizových obdobích po prohraných válkách, např. po krymské válce roku 1856 či po rusko-japonské válce roku 1905. V důsledku společenských změn, nedostatečně odražených ve změnách politických, došlo počátkem 20. století v Rusku k revolucím – k první v letech 1905-1907, k druhé a třetí poté v roce 1917. Následkem těchto revolucí byl pád monarchie, po třetí revoluci se však země

---

⁸³ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 96.

⁸⁴ Tamtéž, s. 101-102.

⁸⁵ Tamtéž; M. DAŮNAR-ZAPOLSKI, *Asnovy dziaržaŭnasci Biatarusi*. Vilnius, 1919, s. 9-10.

⁸⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 105.

propadla do občanské války. Na pozadí rozpadu mocenského systému carismu se Bělorusové roku 1918 pokusili vytvořit svůj nezávislý stát, Běloruskou lidovou republiku, tato snaha však selhala. Bělorusko bylo vtaženo do víru války polsko-sovětské a na jejím konci roztrženo na dvě části – západní připadla nově obnovenému nezávislému Polsku jako severní část oblasti nazývané Kresy, východní ovládli ruští bolševici.⁸⁷ Na západě této východní části byla vyhlášena Sovětská socialistická republika Bělorusko (SSRB) později přejmenovaná na Běloruskou sovětskou socialistickou republiku, jež se stala jednou ze zakládajících republik Sovětského svazu. K opětovnému sjednocení západního a východního Běloruska došlo roku 1939, kdy Sovětský svaz po napadení Polska anektoval oblast Kres. Poté, co byla následkem uzavření polsko-sovětské smlouvy o úpravě hranic v srpnu roku 1945 část anektovaného území – konkrétně „17 okresů Białystockého kraje a tři okresy Brestského kraje“ – navrácena Polsku, dostaly hranice Běloruska podobu, již si udržely až do současnosti.⁸⁸

2.2 Ruská politika vůči národnostním menšinám

Ruské impérium, v jehož soustavě se běloruská země v námi sledovaném období nacházela, bylo mnohonárodnostní říší. Podle jediného celostátního soupisu obyvatel, proběhnuvšího v roce 1897, tvořili etničtí Rusové pouze 44% obyvatelstva.⁸⁹ Postupnou několikasetletou teritoriální expanzí do všech světových stran pohltila říše nespočet sousedních státních útvarů s rozličnými, často naprosto odlišnými kulturami a politickými a společenskými systémy, jež byly někdy zcela či alespoň částečně zachovány, jindy zase poměrně rychle nahrazovány. Tato vnitřní nejednotnost způsobovala značnou zaostalost a neefektivitu státní správy.⁹⁰ Současně s ní bylo spojeno neustálé nebezpečí separatismu.⁹¹ Vztah, jaký mělo mocenské centrum v Petrohradu vůči jednotlivým ruským provinciím, byl značně individuální a odvislý od množství

---

⁸⁷ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, 2012, s. 25. Příčinám, průběhu a následkům polsko-sovětské války se detailně věnuje např. monografie Normana Daviese. N. DAVIES, *Bílý orel, rudá hvězda*, Praha, 2006.

⁸⁸ Citováno z A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 195.

⁸⁹ M. ŠVANKMAJER, V. VEBER, Z. SLÁDEK, V. MOULIS, *Dějiny Ruska*. Praha, 1999, s. 522.

⁹⁰ Tamtéž, s. 523.

⁹¹ T. WEEKS, "Russification: Word and Practice 1863–1914" *Proceedings of the American Philosophical Society*. 2004. roč. 167 (148), č. 4, s. 474.

pragmatických i ideologických faktorů, primárně však byl určován recipročně podle postoje, jaký měly jednotlivé části vůči němu. Hlavní roli v určování vztahů tak hrála míra loajality, jakou vykazovalo místní obyvatelstvo jednotlivých provincií a primárně jejich elity. Tam, kde společnost zachovávala loajální a nekonfliktní postoj vůči ruské vládě, byla alespoň zpočátku povolována existence určité faktické autonomie. V některých případech byla iniciativa na straně carského dvora, jenž se prostřednictvím garancí autonomie či zachování starých zvyklostí patrně snažil udržovat si mezi místním obyvatelstvem pozitivní obraz. Tak tomu bylo např. u Finska, či do roku 1831 také v případě Polska.⁹²

Naopak v těch oblastech, kde se místní obyvatelstvo stavělo výrazně proti carské moci, byla samospráva výrazně omezována a samotné obyvatelstvo čelilo represím. Extrémním případem v tomto směru byly např. etnické čistky kavkazských Čerkesů, prováděné dlouhodobě v prvních dvou třetinách 19. století, při nichž byly represálie vystupňovány až na úroveň systematické fyzické likvidace obyvatelstva, jež měla za následek nejméně 500 000 mrtvých.⁹³ Neloajální elity z řad neruských menšin byly poté většinou nahrazovány etnickými Rusy za účelem posílení státní integrity.

Zde je již nutné explicitně zmínit fenomén rusifikace, jenž byl na přelomu 19. a 20. století jedním z hlavních pilířů ruské vnitrostátní politiky. Pojmy „rusifikace“ či „porušování“ označovaly nucenou asimilaci národnostních menšin – zejména v oblasti jazyka a kultury. Nejednalo se v té době o ojedinělý jev; asimilační politiku v průběhu 19. stol. uplatňovaly vůči vlastním menšinám i např. vlády Francie, Uherska či Spojeného království.⁹⁴ V případě Ruska byla zřejmě hlavním počátečním důvodem pro přistoupení k asimilační politice snaha řešit výše popsané komplikace, plynoucí z heterogenní povahy státu – tedy špatnou koordinaci státně správní politiky a přetrvávající hrozby odtržení pohraničních území – krajů. Z tohoto hlediska lze rusifikaci vnímat jako určitý modernizační proces, jenž neměl výlučně nacionalistický a represivní charakter. S jistou nadsázkou by ji spíše než za „asimilaci“ šlo označit za „integraci“. Takto ji ostatně vnímali i mnozí doboví rusifikátoři, kteří pojem „asimilace“, ježž můžeme vnímat jako mající negativní konotace, často substituovali slovy „sblížení“, „spojení“ a dalšími.⁹⁵

---

⁹² E. THADEN, *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*. Princeton, 2014, s. 230.

⁹³ W, RICHMOND, *The Circassian Genocide*. New Brunswick – New Jersey – Londýn, 2013.

⁹⁴ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, s. 12-121.

⁹⁵ STALIŪNAS, Darius. *Making Russians*. Amsterdam – New York, 2007, s. 60.

Mohlo se samozřejmě jednat o cynické eufemismy, jako pravděpodobnější se však jeví možnost, že byla rusifikace upřímně vnímána jako pomoc „zaostalejším společnostem“, neboli jako jakási interní „civilizační mise“.

Výraznější nacionalistický podtext začala mít rusifikační politika až ve své pozdější fázi, za panování posledních carů Alexandra III a Mikuláše II, tedy teprve od 80. let 19. století. Tehdy také dostala tato politika systematičtější podobu, jíž ji vtiskl zejména nacionalistický ministerský předseda Pjotr Stolypin.⁹⁶

K zásadnímu, byť jen dočasnému obratu došlo po pádu monarchie roku 1917. Vladimír Lenin a mnozí další bolševici dlouhodobě kritizovali carskou politiku vůči národnostním menšinám. Přestože Lenin pohlížel na národ jako na historicky podmíněný konstrukt, který je v budoucnu třeba „překonat“, nepopíral jeho momentální existenci.⁹⁷ Potlačování jazykových a politických práv jednotlivých etnik v Rusku označovali Leninovi ideologičtí souputníci za projev „velkoruského šovinismu“ a považovali jej za jednu z mnoha forem útisku vlastního obyvatelstva, kterého se carismus dopouštěl. Lenin z tohoto důvodu hovořil o carském Rusku jako o „žaláři národů“. Současně se bolševici báli další fragmentace ruského státu na základě národnostního principu, jež započala po pádu carismu, a jíž bylo podle nich třeba zabránit učiněním určitých ústupků neruským národním elitám.⁹⁸

Proto byla pod jejich vedením v Rusku a později Sovětském svazu v průběhu 20. let 20. století uplatňována politika emancipace národních menšin.⁹⁹ Předáci jednotlivých národních hnutí tak měli relativně volné ruce k šíření své osvěty. Nesměli při tom pouze opustit prostor vyhraněný mantinely bolševicko-komunistické ideologie, přístup úřadů byl však v tomto směru ve 20. letech poměrně liberální a ideologické zatížení nebylo zpočátku příliš velké. Bylo však nutno upustit od požadavků státní samostatnosti a nezávislosti. Těžiště národotvorné osvěty se tak přesunulo spíše na pole školství a vědeckého výzkumu jazyka a historie. Bylo propagováno vzdělávání v minoritních jazycích. Každá oficiálně uznaná národnostní menšina také získala své vlastní konkrétní území, mající určitou míru autonomie. Na většinově neruských územích byla též

---

⁹⁶ M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 465-466, 499.

⁹⁷ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 32.

⁹⁸ Tamtéž, s. 34-37.

⁹⁹ M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 588, 614.

podporována tzv. politika korenizace, spočívající v obsazování stranických a státních funkcí příslušníky neruských menšin, díky níž mnohé z těchto menšin získaly své vlastní politické elity, které předtím neměly.¹⁰⁰

Toto období však nemělo dlouhého trvání. Ve 30. letech bylo od národnostní politiky postupně upouštěno v souvislosti s upevňováním moci Josifem Stalinem. Docházelo ke konzervativnímu obratu, v jehož rámci byla kromě opětovného utužování centralizace a ideologického přechodu od myšlenky světové revoluce ke konceptu „socialismu v jedné zemi“ fakticky provedena částečná revize původně silně kritického pohledu na carskou národnostní politiku. Tyto změny umožnily, či přímo stimulovaly, opětovný vzestup ruského nacionalismu v sovětské politice, a od druhé poloviny 30. let tedy můžeme v SSSR sledovat návrat k rusifikačním praktikám.¹⁰¹

2.2.1 Rusifikace Bělorusů

Na východoslovanská etnika – běloruské a ukrajinské – pohlížela ruská státní moc výrazně odlišněji, než na etnika ostatní, a to včetně Poláků. Tento pohled vycházel z ideové koncepce tzv. trojjediného ruského lidu, jež předpokládala existenci jednotného všeruského národa, tvořeného třemi větvemi – Velkými Rusy (Rusy), Malými Rusy (Ukrajinci) a Bílými Rusy (Bělorusy), přičemž jednota těchto tří „ruských národů“ byla zakládána na společné kyjevskoruské minulosti a pravoslavné víře. Již vládci Moskevského velkoknížectví a jeho nástupníka, carského Ruska, se tradičně považovali za dědice odkazu Kyjevské Rusi a nárokovali si vládu nad jejími bývalými částmi.¹⁰² Tyto nároky se odrážely i na úrovni symbolů, konkrétně pak v tituluře, již carové užívali. Nejpozději od 14. století se nechávali označovat za vládce „veškeré Rusi“. Od roku 1654 byl titul konkretizován jako „Vládce vši Rusi: Veliké, Malé a Bílé“.¹⁰³ Od 18. století se

---

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 169-174.

¹⁰² M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 75-76.

¹⁰³ Patrně tak bylo učiněno v souvislosti s ruským pokusem anektovat území Bílé Rusi; viz A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 74-77. Pojmy Bílá Rus, Černá Rus a Červená Rus se tradičně objevovaly zejména ve středověké západní literatuře (vč. české) k ne-příliš konkretizovanému označení zeměpisných území v místech bývalé Kyjevské Rusi. Bílou Rusí byla oblast rozléhající se přibližně okolo měst Smolensk, Polock a Vitebsk, Černá Rus označovala oblast okolo města Grodno, zatímco pod názvem Červená Rus se skrývalo rozsáhlé území okolo Lvova na hranicích současného Polska a Ukrajiny. Nejednalo se však o politické ani žádné jiné administrativní útvary; o Bílé Rusi jako územně správní jednotce můžeme hovořit až od roku

koncept trojjediného ruského lidu stal de facto ruskou státní ideologií, jež byla užívána k ospravedlnění vojenských výbojů proti Polsko-litevské unii, Osmanské říši a omezování autonomie Kozáckého hetmanátu.

Multietnická komunita obyvatel Velkoknížectví Litevského, skládající se primárně z Litevců, Židů a Bělorusů, byla objektem, o nějž byl sváděn politicko-kulturní boj mezi Poláky a Rusy. První vlna rusifikace litevsko-běloruského území započala bezprostředně po prvním dělení Polska roku 1772, když carevna Kateřina II. vydala nařízení, dle nějž se jediným povoleným jazykem ve státní administraci stala ruština.¹⁰⁴ Tím bylo v oblasti státní správy i náboženských institucích započato pozvolné nahrazování polonizovaných litevských elit ruskými. Cílem rusifikátorů byli také církevní představitelé. Hlavním nositelem rusifikace zabraného území se stalo školství – existující dva typy škol, vyučující buď polsko-latinsky, nebo bělorusky, byly rušeny a nahrazovány školami, ve kterých probíhala výuka výlučně v ruštině. Již roku 1780 fungovalo na běloruských územích, ovládaných Petrohradem, 39 ruskojazyčných škol, jež navštěvovalo 1812 žáků.¹⁰⁵

Po smrti Kateřiny roku 1796 bylo od tvrdého přístupu na čas upuštěno. Její nástupci, Pavel I. a Alexandr I., zvolili opačnou taktiku přístupu k polským elitám, založenou na vzájemné spolupráci. Byl obnoven Statut Velkoknížectví litevského a roku 1802 provedena školská reforma.¹⁰⁶ Již v tomto období neexistovaly žádné školy, kde by se vyučovalo v běloruštině. Vyučování na školách probíhalo v polštině, díky čemuž došlo na území bývalého Velkoknížectví k obnovení polského kulturního vlivu. Situace se zásadně změnila po polském povstání roku 1831. Školství se opět rusifikovalo, místní polskojazyčné elity ve státní správě byly nahrazovány ruskými.¹⁰⁷ Současně byla roku 1839 vynuceným včleněním do ruské pravoslavné církve Moskevského patriarchátu zrušena místní řeckokatolická (uniatská) církev.¹⁰⁸ Další, zřejmě nejtvrďší vlna rusifikace

---

1632, kdy byla v reakci na legalizaci pravoslavné církve na území Rzeczypospolité zřízena tzv. Běloruská pravoslavná eparchie; U. IHNATOŮSKI, *Karotki narys historyi Bielarusi*, Minsk, 1926, s. 139.

¹⁰⁴ L. ŁYČ, *Rusyfikacyja*. Lvov, 2010, s. 4.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 6.

¹⁰⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 99, 103.

¹⁰⁷ Tamtéž, s.

¹⁰⁸ Uniatská církev působila v Litevském velkoknížectví od roku 1596. Byla založena formálním sloučením místní katolické a pravoslavné církve, jež bylo reakcí právě na vznik Moskevského patriarchátu roku 1589. Uniaté formálně spadali pod katolickou církev (de facto ale byli téměř zcela autonomní), avšak jejich liturgie užívaly byzantsko-ortodoxního modelu (tedy např. obřady vedené v církevní slovanštině namísto latiny apod.). Litevská řeckokatolická církev byla mimořádně úspěšná, poněvadž k ní postupem času

poté následovala po druhém povstání roku 1863. Během této vlny byl kompletně zakázán tisk v běloruštině, takže bělorusky psané knihy musely být vydávány buďto v zahraničí, nebo se záměrně zkomoleným textem, jenž byl poté vydáván za bulharštinu, srbštinu apod.¹⁰⁹ Na školách a úřadech bylo zakázáno bělorusky mluvit. Současně byli do Severozápadního kraje vysíláni učitelé a úředníci ruského původu. Byly zavírány katolické kláštery a ve velkém stavěny pravoslavné. Hlavním strůjcem těchto opatření byl potlačitel povstání, generální gubernátor hrabě Michail Muravjov, podle jehož jména se pro toto období v Bělorusku vžilo označení *Muravjovščina*.¹¹⁰

Koncept o trojjediném ruském lidu byl v 19. a 20. století nejen oficiální carskou ideologií, ale také státním „vědeckým“ přístupem. Běloruština a ukrajinština nebyly oficiálně uznávány za samostatné jazyky, nýbrž pouze za venkovské dialekty ruštiny. Tímto byla následně ruskými úřady odůvodňována absence škol, kde by se těmito jazyky vyučovalo, či kde by se alespoň vyučovaly jako předměty. Za carského období nefungovala v zemi ani jedna oficiální běloruská škola, vyučování v běloruštině probíhalo pouze na hrstce ilegálně působících.¹¹¹ Důsledkem vytěsnění běloruštiny z veřejných institucí bylo výrazné snížení její společenské prestiže. Na přelomu 19. a 20. století tento jazyk přežíval pouze na venkově. Ovládnutí ruštiny – jazyka vládnoucí vrstvy – se stalo nutností pro možnost kariérního růstu.

Ideologie o trojjedinosti ruského lidu byla po pádu monarchie roku 1917 opuštěna, ale negativní postoj ruských úřadů vůči běloruskému jazyku přetrval. Po dočasném útlumu ve dvacátých letech byla následně rusifikace na školách, úřadech a v médiích obnovena.¹¹²

---

konvertovala naprostá většina místních Slovanů. Vzhledem k tomu – a také faktu, že v žádné jiné zemi tato církev nepůsobila – bychom ji mohli vnímat jako jakousi běloruskou „národní“ denominaci, podobně jako např. české kališnictví. Obnovena byla teprve roku 1990; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 66-68, 111-112.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 122.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 122-123; L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 12-13.

¹¹¹ L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 18-19, 22-23; A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ŭ Zachodnaj Bielarusi*. Brest, 2004, s. 10.

¹¹² V tisku a oficiálních dokumentech se samozřejmě nikdy nedočteme o *rusifikaci*, nýbrž o boji s „nacional-fašizmem“, „pravicovou úchylkou“, „maloburžoazním oportunistem“ atd. V rovině praktických opatření však byl z jakéhosi záhadného důvodu tento boj vždy veden skrze nahrazování všeho běloruského ruským. Konkrétní příklady viz A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 163-164; L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 28-31.

2.3 Demografická a hospodářská situace Bělorusů na přelomu 19. a 20. století

Jelikož naše práce na teoretické úrovni vychází primárně z modernistického pohledu, pro nějž je klíčovým faktorem v „utváření“ národa proces společenských a ekonomických změn, je nutné, abychom si přiblížili sociální strukturu a charakteristiku běloruského etnika ve sledovaném období. Jakkoli jsou „naše“ teorie nacionalismu jedna od druhé odlišné, všechny společně kladou zásadní důraz na vzdělanost a právě vzdělané složce obyvatelstva připisují hlavní význam ve formování národního hnutí. Míra vzdělanosti, gramotnosti a materiálního zajištění příslušníků etnika přímo ovlivňovala průběh hnutí a její znalost je proto potřebná k pochopení a vysvětlení specifických trendů a fenoménů, s nimiž se v obrození setkáme.

Multietnický, byť většinově slovanský charakter běloruského území zůstal zachován i po zániku Velkoknížectví. Podle soupisu obyvatel z roku 1897 žilo na území tehdejších regionů, nacházejících se zcela či velkou částí na území dnešního Běloruska, tedy gubernie Minské, Mogilevské, Grodenské, Vilenské a Vitebské, celkem 8 518 247 obyvatel. O etnickém složení obyvatelstva podrobněji informuje následující tabulka:

	Celkem	Podíl ve spol.	Ve městech	Na venkově	Míra urbanizace
Bělorusové	5 408 420	63,5%	137 608	5 270 812	2,5%
Rusové	492 291	5,8%	185 027	307 885	37,6%
Ukrajinci	377 493	4,4%	9 657	367 836	2,6%
Poláci	424 236	5%	122 785	301 451	28,9%
Litevci	290 069	3,4%	4 463	285 606	1,5%
Židé	1 202 129	14,1%	553 997	648 132	46,1%
Němci	27 311	0,3%	13 365	13 946	48,9%
Tataři	9 233	0,1%	5 810	3 423	62,9%
Ostatní	286 435	3,4%	7 937	278 498	2,8%
Celkem	8 518 247	100%	1 040 649	7 477 598	12,2%

Z údajů jsou hned na první pohled patrné velké rozdíly mezi jednotlivými etniky.¹¹³ Pouze 2,5% z 5,4 milionu Bělorusů, již těchto pět guberniích obývali, žilo ve městech. Ještě nižší je proporce u Litevců. Naopak nejvyšší – počítáme-li jazykové skupiny nad 10 000 členů – byl stupeň urbanizace u Židů a Němců, kde dosahoval cca poloviny populace. Ve městech žila čtvrtina z celkového polského obyvatelstva a třetina ruského.¹¹⁴

Pokud se zaměříme pouze na Bělorusy, je možné konstatovat, že se v tomto období jednalo o převážně venkovský lid. Přestože tvořili téměř dvě třetiny celkového počtu obyvatel, na skladbě městského obyvatelstva se podíleli pouze třinácti procenty.

Nejpočetnější společenskou třídou mezi těmi, kdo se v cenzu přihlásili k běloruskému jazyku, bylo rolnictvo. Rolníci tvořili více než 92% bělorusky hovořících, zatímco příslušníci městského stavu pouze cca 6% a šlechta méně než 2%.¹¹⁵

	Šlechta	Duchovenstvo	Měšťané	Rolnictvo	Kupci
Vitebská	8262	1645	46708	730060	104
Vilenská	23513	285	43155	823859	5
Grodenská	4058	488	36964	662471	74
Minská	42911	2425	120462	1463356	43
Mogilevská	13717	3916	69494	1299367	89
Celkem	92461	8759	316783	4979113	315

Běloruské etnikum bylo v tomto ohledu velice homogenní. Zrušení nevolnictví roku 1861, které teoreticky otevíralo dveře zvýšené sociální mobility, tak v praxi nemělo příliš velký efekt. Určité vysvětlení, proč tomu tak bylo, nabízí U. Ihnatoŭski, podle nějž reforma pozemkového vlastnictví, spojená se zrušením nevolnictví, nebyla dobře aplikovatelná na prostředí Běloruska, kde byli majitelem půdy tradičně sami rolníci-nevolníci. Ti museli po reformě vykupovat své přerozdělené pozemky zpět, na což si byli nuceni obstarávat půjčky u vrchnosti, či se – jako bezzemci – nechat zaměstnat na vrchnostenských velkostatech. Rolníci tak následkem reformy přestali být na vrchnosti

¹¹³ Tabulka je sestavená autorem práce podle údajů z N. TROJNICKIJ, *Pěrvaja vseobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 g.* Petrohrad, 1901.

¹¹⁴ Je však nutné zmínit, že soupis obyvatelstva z roku 1897 byl veden na základě jazykového kritéria, nikoliv národnostního, viz N. TROJNICKIJ, *Pěrvaja...* Petrohrad, 1901, s. 5.

¹¹⁵ Tamtéž.

závislí z právního hlediska, připoutání ale zůstávalo skrze materiální aspekt a finanční zadlužení.¹¹⁶ Městské prostředí v tomto ohledu poskytovalo Bělorusům méně možností osobního uplatnění, neboť v něm většinu pracovních míst obsazovali Židé, kteří měli naopak carskými nařízeními fyzicky omezenou mobilitu vně města.¹¹⁷ Největšími „běloruskými městy“ tak paradoxně byla ta, nacházející se mimo vlastní běloruskou zem – Petrohrad (66.5 tis. Bělorusů) a Moskva (16 tis.).¹¹⁸ Atraktivita těchto největších imperiálních aglomerací spočívala jednak ve vysokém počtu pracovních nabídek, hlavně ale v pestré nabídce univerzit. Velké množství Bělorusů-„Petěrburžců“ proto tvořili vysokoškolská student. Oproti tomu v současném hlavním městě Běloruska, Minsku, žilo podle soupisu pouze 8.2 tis. Bělorusů.¹¹⁹

Agrární charakter Bělorusů vynikne o to více, pohlédneme-li na úroveň gramotnosti a dosaženého vzdělání. Míra jejich gramotnosti nedosahovala ani dvaceti procent.¹²⁰ Nejvyšší úroveň gramotnosti – okolo 17–19% – dosahoval jihozápad běloruských území a západní Polesí, podstatně nižší byla gramotnost na východě, kde dosahovala pouze 11–12%. Nejnižší byla míra gramotnosti v centrálních oblastech běloruského území a na jihozápadě – v oblasti středního a východního Polesí.¹²¹ Daleko zajímavější je ale pohled na rozšíření gramotnosti z konfesního hlediska:

Pravoslavní			Katolíci		
Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
19,49%	3,07%	11,18%	33,55%	24,89%	29,91%

Gramotnost byla podstatně vyšší u Bělorusů katolického vyznání – téměř třetina běloruských katolíků uměla číst a psát. Naopak mezi pravoslavnými Bělorusy byl gramotný pouze zhruba každý desátý.

¹¹⁶U. IHNATOŮSKI, *Karotki narys historyi Bielarusi*, s. 169-170.

¹¹⁷H. HAUMANN, *Dějiny východních Židů*. Olomouc, 1997, s. 77-81.

¹¹⁸A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*. Minsk, 2018, s. 8

¹¹⁹Tamtéž.

¹²⁰P. TĚREŠKOVIČ, *Etničeskaja istorija Belarusi XIX – načala XX v.* Minsk, 2004, s. 115.

¹²¹Tamtéž, s. 171.

Katolíci tvořili mezi bělorusky hovořícími v roce 1897 již jen znatelnou menšinu – pouze 13,5%. Přesto konstituovali okolo 30% počtu gramotných Bělorusů. Rozdílná úroveň gramotnosti mezi katolíky a ortodoxními částečně vysvětluje rozdíly regionální, neboť katolické vyznání bylo mezi Bělorusy rozšířeno právě v západním území, tedy v oblasti, kde byla také nejvyšší gramotnost. I v rámci jednotlivých vyznání však platilo, že byl západ gramotnější než střed a východ.¹²²

Další pomyslnou dělicí linií byla gramotnost pohlaví. Muži byli obecně gramotnější než ženy, avšak záleželo opět na regionu a náboženství.¹²³ Z tabulky si nelze nevšimnout, že rozdíl mezi gramotnými muži a ženami je u katolíků menší než u pravoslavných. Mezi katolíky tak nedosahuje ani 9 procentních bodů, zatímco mezi pravoslavnými – více než 16 bodů. Rozdíly mezi dvěma náboženstvími byly však tak velké, že se katolické ženy jevily gramotnějšími, než pravoslavní muži.

Vysoká míra negramotnosti byla způsobována absencí povinné školní docházky. První kroky k jejímu zavedení v Ruské říši byly provedeny teprve v průběhu stolypinského reformního období v letech 1908–1912.¹²⁴

Pouze 10 047 osob, označivších se v soupisu za Bělorusy, dosahovalo „vyššího než základního vzdělání“.¹²⁵ Z celkového počtu příslušníků etnika to je méně než 0,2%. Zajímavé je však regionální rozložení. Nejvíce Bělorusů s „vyšším než základním vzděláním“ – téměř 4000 – bylo na východě Běloruska. Méně, cca 3000, bylo na severozápadě. Ve středu běloruské země bylo číslo přibližně 2000, a nejméně vzdělaný byl jih; v celém Polesí bylo pouze 813 vzdělanějších osob.¹²⁶ Západ země byl tedy gramotnější, ale východ – vzdělanější. Tento zdánlivý paradox lze opět vysvětlit skrze náboženství, a také carské restriktce. Od roku 1837 byly zavedeny kvóty na přijímání katolických studentů na vysoké školy. V letech 1832, 1842 a 1843 byly navíc postupně v rámci represálií po povstání roku 1831 uzavřeny či přesunuty všechny vilniuské univerzity a akademie, tradičně spjaté s katolickými kruhy, takže na území bývalého

---

¹²² Např. Grodenští pravoslavní byli gramotní z 17%, zatímco v ostatních provinciích pouze z cca 11%; podrobněji viz P. TĚREŠKOVIČ, *Etničeskaja istorija...*, s. 172.

¹²³ U žen byly regionální rozdíly výraznější než u mužů. Zejména u katolíků byly v míře gramotnosti žen mezi některými regiony rozdíly větší, než mezi ženami a muži celkově. Například v Mogilevské gubernii dosahovala úroveň gramotnosti katolických Bělorusek pouze 15,29%, zatímco v Grodenské až 31,25%; Tamtéž.

¹²⁴ M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 514-515.

¹²⁵ P. TĚREŠKOVIČ, *Etničeskaja istorija...*, s. 172.

¹²⁶ Tamtéž.

Velkoknížectví litevského neexistovala žádná vysoká škola.¹²⁷ Studovat na univerzitách museli Bělorusové mimo svou domovinu, přičemž nejčastěji, jak jsme si uvedli o několik stránek výše, volili „Benátky severu“.¹²⁸ Katoličtí Bělorusové měli přístup ke vzdělání výrazně obtížnější.

Vysoké zastoupení rolníků mezi Bělorusy nebylo v rámci etnických komunit, obývajících západní části Ruska, výjimkou. Podobné, ba ještě vyšší procentuální zastoupení měli rolníci v komunitách Ukrajinců a Litevců (obojí cca 93%), či u Lotyšů (96%). V případě estonsky hovořících bylo rolníků dokonce přes 96%, a veškeré další složky společností dohromady tvořily ne více než 3,5%.¹²⁹ Vrstva aristokracie byla u Bělorusů, kde tvořila již zmíněná necelá 2%, v porovnání se sousedními etniky poměrně silná. Vyšší zastoupení měla šlechta pouze v případě Litevců – cca 2,5%, naopak mezi Ukrajinci bylo šlechticů pouze 0,5%. V jazykových komunitách Lotyšů a Estonců netvořila roku 1897 šlechta ani 0,1%. Městský stav tvořil ve společnostech od 2.6% u Estonců, přes cca 4% v případě Litevců a Lotyšů, po přibližně 5,5% mezi Bělorusy a Ukrajinci.¹³⁰ Je však potřeba zdůraznit, že stavovská příslušnost na přelomu 19. a 20. století měla již značně formální význam, a neodrážela dobře skutečnou sociální strukturu obyvatelstva. To platilo zejména v případě měšťanského stavu, jehož příslušníky nelze zaměňovat s faktickými obyvateli měst.

Výraznější rozdíly mezi etniky, než v oblasti stavovské příslušnosti, však nalezneme v míře gramotnosti. Jak jsme si uvedli v tabulce, gramotnost Bělorusů se pohybovala okolo 20%, tedy jedné pětiny jejich celkového počtu. Nižší úroveň gramotnosti byla pouze u Ukrajinců (cca 17%), naopak u Litevců byla výrazně vyšší (37%). Etnické komunity Lotyšů (71% gramotných) a Estonců (82% gramotných) pak v tomto směru představovaly zcela „jiný svět“.¹³¹

Nízká úroveň gramotnosti a vzdělání, nízká míra sociální i fyzické mobility zabraňovaly Bělorusům získat širší povědomí o svém okolí. Tito tak dlouho zůstávali do značné míry uzavřeni ve svých jednotlivých vesnických komunitách, jež navzájem příliš

---

¹²⁷ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 109.

¹²⁸ Jako „Benátky severu“ je označováno množství měst v severských zemích, pobaltí, Rusku, Německu, Francii, Beneluxu či na Britských ostrovech. V naší práci je tímto označením míněn Petrohrad.

¹²⁹ P. TĚREŠKOVIČ, *Etničeskaja istorija...*, s. 125.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž, s. 115; při porovnání situace Bělorusů a Estonců tedy zjišťujeme, že míra gramotnosti nebyla determinována třídní příslušností.

nekomunikovaly. Tato uzavřenost a odtrženost jednotlivých vesnických komunit byla umocňována relativně nízkou hustotou osídlení onoho poměrně velkého území, jež Bělorusové obývali.¹³² Nedostatečná komunikace Bělorusů s Bělorusy nabourávala formování pocitu vzájemnosti a sounáležitosti, a naopak způsobovala atomizaci a fragmentaci etnika. V praktické rovině tento trend vedl ke vzniku tzv. „tutejszych“, neboli „místních“, tedy osob, nemajících žádnou národní identitu. *Tutejszy*, označující jazyk, jímž hovořili, jako „prostou mluvu“, tvořili ve společnosti poměrně velkou skupinu. Ještě roku 1931 se v polském celostátním soupisu obyvatelstva jako „tutejszy“ označilo 707 088 osob.¹³³

Dlouhodobě agrární a rurální charakter běloruského území se začal výrazněji měnit teprve v důsledku stolypinských reforem.¹³⁴ Následně však byla země zdevastována první světovou válkou a polsko-sovětskou válkou. Ke zlepšení ekonomického postavení obyvatelstva tak docházelo až od 20. let v souvislosti se zavedením nové ekonomické politiky v BSSR.¹³⁵ V Západním Bělorusku však zůstávala situace vesměs nezměněná.¹³⁶

---

¹³² Současné Bělorusko má rozlohu 207 595 km² tedy téměř trojnásobek rozlohy České republiky. „Etnické běloruské území“, dle M. Daňnar-Zapoťského mělo rozlohu 258 000 km².

¹³³ GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ, *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 R.*, Varšava, 1938, s. 15.

¹³⁴ V letech 1908-1913 bylo průměrné roční tempo růstu průmyslové výroby v Bělorusku 14%; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 134.

¹³⁵ Nová ekonomická politika (NEP) byla ekonomickou politikou, uplatňovanou v SSSR mezi lety 1921-1927/8. Obsahovala tržní mechanismy a umožňovala soukromé podnikání. V důsledku uplatňování NEP se během několika let podařilo opravit válkou zničené hospodářství země; M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 611-614.

¹³⁶ A. MARKOVÁ, „Situace v zemědělství a postavení rolnictva na území západního Běloruska během 20. let 20. století“ *Lidé města*, 2009, roč. 11, č. 3, s. 402-404.

3. BĚLORUSKÁ NÁRODNÍ IDENTITA V 1. POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Počátkem 19. století nedisponovala běloruská etnická skupina vlastním jménem. Její příslušníci se, v závislosti na obývaném území a osobních preferencích, označovali buď za Litvíny, nebo za Rutény či Bělorusy, mezi nižšími vrstvami společnosti pak za již zmiňované „tutejszy“.¹³⁷ V typologii A. Smithe byli tedy *etnickou kategorií*.¹³⁸ Tento fakt pravděpodobnost úspěšnosti obrození snižoval. Zároveň však obrozencům umožňoval větší experimentaci s interpretací jednotlivých atributů *etnických komunit*.

3.1 Konceptualizace národní identity a historie: střet tří narativů

Absence historického státu, na jehož odkazu by bylo možné zakládat etnickou identitu, a s ní spojené „zpřetrhání historické paměti“, stavěla běloruské obyvatelstvo do pozice „*tabula rasa*“. Vnitřní nejednotnost běloruské etnické skupiny z konfesního hlediska (přičemž náboženství bylo velmi silným, často i jediným prostředkem sebeidentifikace) a dvojitý ideový tlak sousedních etnických skupin, měly za následek, že se v rámci běloruského hnutí postupně utvořily zprvu dva, později až tři zcela odlišné pohledy na podobu běloruského národa, každý se svou vlastní definicí a charakteristikou onoho národa, výkladem jeho dějin a vizí jeho budoucnosti. Souhrnně bychom je mohli označit jako *litvinismus*, *západorusismus* a *bělorusismus*. Přestože je cílem naší práce výzkum reflexe běloruské identity na počátku 20. století, nelze v tomto případě nebrat v potaz nahlédnutí hlouběji do století devatenáctého, neboť první dva zmíněné pohledy mají své kořeny již v období počáteční fáze „koncertu velmocí“, tedy v ponapoleonské době.

---

¹³⁷ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 99, 104.

¹³⁸ A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, 2009, s. 27.

3.1.1. Litvinismus

První zárodky národotvorného procesu, jež se mezi běloruskou etnickou komunitou začaly ve větší míře objevovat přibližně od konce napoleonských válek, vycházely z regionální „krajové“ identity. Tvůrcem a nositelem tohoto procesu byla lokální šlechta, která sice již v období Rzeczypospolité obecně přijala polskou identitu, zároveň si však zachovávala i místní identitu litevskou.¹³⁹ Důsledkem sloučení těchto dvou identit vznikl koncept moderně pojatého litevského lidu. Jednalo se vlastně o jistou formu územního nacionalismu či snad jakéhosi proto-nacionalismu, jenž ještě nebyl zcela oproštěn od doznívajícího zemského patriotismu.¹⁴⁰ Jedním z hlavních prvků, determinujících národnost, bylo pro litvinisty společné obývané území bývalého Litevského velkoknížectví; to však neznamená, že etnicko-jazyková rovina nebyla zohledňována. Jelikož byli představitelé litvinismu polonizováni a obecně pod velkým polským vlivem, vnímali i tento litvinský lid, k němuž sami sebe řadili, jako pouze jakousi polosamostatnou jednotku, permanentně pevně spjatou s polským lidem, žijícím ve vlastním Polsku.¹⁴¹ Pro vystihnutí tohoto postoje jimi bylo pro označení sebe sama používáno heslo „*gente Lithuane, natione Polone*“.¹⁴² Řídčeji se objevovala také varianta „*gente Ruthene, natione Polone*“.¹⁴³ Příznivci litvinského regionalismu tedy věřili v jakýsi dichotomní charakter polského národa, ne nepodobný (přinejmenším na první pohled) již zmíněné koncepci trojjediného lidu ruského.

Jednalo se v podstatě o pokračování tradice určité jednotné polsko-litevské identity, jež se zformovala během existence Rzeczypospolité, a v níž výrazně dominoval polský prvek. Litvinisté hovořili a psali primárně polsky a považovali se za Poláky, avšak toto „polství“ bylo v jejich očích definováno na rovině kulturní, či ještě přesněji, civilizační.¹⁴⁴

---

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Není však bez logiky, pokud pohlédneme z opačné strany a budeme tvrdit, že šlo naopak o evoluci zemsky-patriotistických myšlenek a pokus o jejich aplikaci v rámci moderního státu.

¹⁴¹ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ Ź *bielaruskaj historyi*, Minsk, 2017, s. 59-60.

¹⁴² „*Adradžennie nacyi*“ *Naša Dumka*. 1920, roč. 1, č. 2, s. 2-3; Do češtiny přeložitelné jako „lid litevský, národ polský“.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ Ź *bielaruskaj historyi*, Minsk, 2017, s. 45.

Litevská identita pak byla v tomto rámci redukována pouze na rovinu státní či regionální – tedy ztotožnění se s územím bývalého Litevského velkoknížectví.¹⁴⁵

Vznik litvinismu byl podmíněn pronikáním liberálních, osvícenských myšlenek na litevské území, primárně se však zdál být reakcí na zánik Rzeczypospolité. Lze tak usuzovat z jejich politických záměrů, jimiž bylo obnovení existence a mezinárodní nezávislosti právě tohoto státu. Hnutí tedy vzniklo na pozadí konfliktu mezi litevskou šlechtou a ruskou carskou vládou a jeho „učenecká“ fáze, definovaná M. Hrochem, již obsahovala pomyslný „politický program“ v podobě restaurace ztracené státnosti. Osvícenecká část motivace se projevovala upřímným zájmem litvinistů poznat kulturu a historii své vlasti.

Diskuze na tato témata se vedly ve studentských kroužcích a společnostech, z nichž zřejmě nejvlivnějšími byly spolky Filomatů a Filaretů při univerzitě ve Vilnius, ve 20. letech (19. stol). Nejvýznamnějšími členy těchto spolků byli spisovatel a básník Adam Mickiewicz, básník a etnograf Jan Czeczot a básník Tamaš Zan.¹⁴⁶ Tito „kulturní akumulátoři“ psali básně i prózu s litevskou tematikou a sbírali příběhy lidového folkloru.¹⁴⁷ Základy moderní běloruské literatury pomáhal položit také básník Jan Barszczewski (Barščeŭski) svým polsky psaným dílem *Šlechtic Zavalnia aneb Bělorusko ve fantastických povídkách* Alexander Rypiński, autor balady *Temná síla*.¹⁴⁸ Tito poslední jmenovaní představují již ovšem další generaci, působící na přelomu 40 a 50. let. K nim lze zařadit také spisovatele a dramatika Vincenta Dunin-Marcinkieviče, zakladatele

---

¹⁴⁵ Název Litva nesl vícero významů. Buďto – zejména z pohledu cizinců – se takto mohlo označovat celé velkoknížectví. Při pohledu „zevnitř“ však tohoto názvu mohlo být užíváno i pro tzv. „vlastní Litvu“, tedy historické území původního Litevského knížectví, rozkládající se na pomezí dnešní Litevské republiky a Běloruska, ze kterého bylo velkoknížectví vytvořeno (Jedná se o oblast, rozkládající se přibližně okolo měst Kaunas, Lida, Vilnius, Panevézy, Utena). Naopak k přímému označení pouze toho území, jež bylo obýváno etnickými baltskými Litevci, se pojem Litva rozšířil teprve v průběhu 19. století. Podobně význačné bylo užívání názvu *Litevec/Litvín* při označování lidu. Opět zde platilo, že slovo mohlo označovat buď veškeré obyvatelstvo Litevského velkoknížectví, nebo pouze obyvatelé „historické Litvy“.

V období Litevského velkoknížectví bylo pojmenování *Litevec/Litvín* jednou z nejčastějších forem sebeidentifikace tamního nejen baltského, ale též i slovanského obyvatelstva, a to primárně v západních částech. I po zániku Velkoknížectví roku 1795 zůstal tento název v západních a katolických běloruských územích rozšířen a aktivně udržován; A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 99.

¹⁴⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 105; A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ŭ bielaruskaj historyi, Minsk, 2017, s. 62.

¹⁴⁷ Např. Jan Czeczot vydal roku 1844 sborníků běloruských lidových legend, písní a pověstí, např. *Selských písní od Němenu a Dviny*, nejprve v polštině, u některých později také v běloruštině. Běloruský jazyk zde označuje jako jazyk *krivičský*, ačkoliv samo sebe tímto jménem obyvatelstvo nenazývalo. Viz A. KAZAKIEVIČ, Karotkaja hieniealohija kryŭskaje idei. *Palityčnaja sfiera*. 2006, roč. 6, č. 6, s. 5-6.

¹⁴⁸ M. HARECKI, *Chrystamatyja biłaruskaje literatury. XI wiek – 1905*. Vilnius, 1922, s. 95-101, 103.

moderní bělorusky psané literární tradice, či básníka-etnografa Władysława Syrokomlu (vlastním jménem Ludwika Kondratowicze).¹⁴⁹ Prostřednictvím druhého jmenovaného se dostáváme k litvinistickému historickému výzkumu. Na tomto poli působil také Józef Jaroszewicz, jenž ve své třídílné sérii *Obraz Litvy z hlediska civilizace od nejstarších dob do konce XVIII. století* popsal jako vůbec první autor historii státoprávního vývoje běloruského území.¹⁵⁰ Výzkum probíhal také v oblasti archeologie a etnografie – zde můžeme, mimo Jana Czczota, zmínit např. jméno Adama Czarnockého, který teritoriálně vymezil územní rozšíření běloruštiny.¹⁵¹ Záslouhou bratrů Eustachie a Konstantina Tyszkiewiczových, jedněch ze zakladatelů běloruské vědecké archeologie, došlo roku 1855 k otevření Vilenského (Vilniuského) muzea starožitnictví, disponujícího svou vlastní archeologickou komisí.¹⁵²

Litvinistická historická paměť, utvářená primárně skrze novodobé publikace starých kronik a edicí velkoknížecích právních listin, formovala pozitivní obraz Litevského velkoknížectví. Důležité je v tomto ohledu zejm. působení historiků Ihnata Daniłoviče, vydavšího *Lietopisec wielikich kniazej Litewskich a Kroniku Ruskou*, Teodora Narbuta, vydavatele *Pomniků do dziejów Litewskich* a Adama Kirkora, autora *Črt z historie a života litevského lidu*.¹⁵³ Pozitivně – většinou však nepřímo – byly v těchto dílech vykreslovány vztahy a integrace s Polskem, k nimž Litva a její obyvatelé podle *litvinistů* přirozeně inklinovali. Rozpad Rzeczypospolité byl pro ně katastrofou a na následné období bylo pohlíženo jako na ruskou okupaci.¹⁵⁴

Všichni výše jmenovaní představitelé byli aristokratického původu. Právě tento šlechtický charakter litvinskému hnutí určoval výrazné limity. Problematický byl zejména pohled na nevolnictví, jehož existenci většina litvinistů nepovažovala za problematickou, nýbrž za přirozený stav věci. Pohlédneme-li do litvinistických děl první

---

¹⁴⁹ Vincent Dunin-Marcinkievič byl autorem mnoha epických děl psaných v běloruštině. Patří mezi ně např. *Večernice* (1855), *Hapron* (1855), *Svatojánská noc* (1856) a další. Byl také překladatelem, přeložil do běloruštiny např. dílo Adama Mickiewicze, včetně *Pana Tadeusze*. Také byl zakladatelem prvního divadelního sboru, hrajícího v běloruštině, jenž byl aktivní ve 40. a 50. letech; blíže viz A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 115-116.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 114.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ I. DANIŁOVIČ, *Latopisec Litwy i Kronika Ruska*. Vilnius, 1827; A. KIRKOR, *Čerty iz istorii i žizni litevskogo naroda*, Vilnius, 1854; T. NARBUT, *Pomniki do dziejów Litewskich*, Vilnius, 1846.

¹⁵⁴ H. SAHANOVIČ, *Bor'ba za prošloje Bělarusi i problema nacional'nogo soznanija Bělorusov*, In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července, s. 175-176; A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ŭ bielaruskaj historyi, 2017, s. 61-62.

poloviny 19. století, můžeme spatřit, že autor k poddaným rolníkům přistupuje v lepším případě velmi paternalisticky, v horším přezíravě či s posměchem.¹⁵⁵ Tento elitářský přístup, spjatý s ignorací původu sociálních problémů venkova, limitoval možný dosah litvinistických myšlenek pouze na nepočetnou vyšší vrstvu společnosti a zabraňoval jejím rozšířením mezi masou „prostého lidu“. To byl zřejmě hlavní důvod, proč se „litvinské“ šlechtě nepodařilo získat si pro „svou věc“ podporu venkovského rolnického obyvatelstva při ani jednom z dvou povstání v letech 1831 a 1863. Bělorusky hovořící nevolníci se s polsky mluvícími šlechtici mohli jen stěží identifikovat na jazykové úrovni, přičemž v rovině kulturní také ne, neboť šlechta žila zcela jiným způsobem života, jenž kulturní podobnosti národní kultury zakrýval. Když se pak šlechtici-obrozenci většinově nedokázali vzdát svých feudálních privilegií, neměli rolníci žádný důvod k podpoření jejich politického programu a mezi oběma skupinami tak nedocházelo k pomyslnému překrytí v žádné oblasti – ani v zájmové, ani v jazykové, ani v kulturní.

Postupné politické, sociální a ekonomické změny, nové vědecké objevy na poli etnografie, nutnost reflexe nad neúspěchy zmíněných povstání a konečně také vznik a vzestup etnicko-jazykově koncipovaných národních hnutí na území bývalé Rzeczypospolité – to vše byly nejspíše důvody, kvůli kterým litvinismus ve druhé polovině 19. stol. prošel zjevnou transformací. Primárně bylo nutné přehodnotit etnický aspekt litvinistické teorie, týkající se litevských Slovanů. Vědecké poznatky nově poukazovaly na fakt, že Bělorusové jsou v jazykové a kulturní rovině polskému národu příliš vzdáleni na to, aby mohli být považováni za jeho součástí. Také baltské Litevce bylo obtížné zakomponovat do konceptu litvinského národa, pokud by tento byl definován jazykově.

K určité fragmentaci litvinského hnutí v otázce etnického charakteru běloruského obyvatelstva docházelo ostatně již v průběhu 40. a 50. let. Například Alexander Rypiński reprezentoval zcela polonizovanou část hnutí a Bělorusy považoval pouze za regionální odnož polského národa: „...*ta Rus, dokud jest a bude Polsko, je nevýlučnou částí naší drahé Otčiny...*“.¹⁵⁶ Ani T. Narbut a A. Kirkor mezi Poláky a Bělorusy nijak

---

¹⁵⁵ Konkrétní příklady viz kapitola 3.2. Literární tvorba.

¹⁵⁶ Polský originál: „... *Ruś ta, o ile tylko jest i będzie Polska, stanowi niewyłączna częścią drogiej Ojczyzny naszej.*“ Viz A. RYPIŃSKI, *Białoruś : kilka słów o poezji prostego ludu tej naszej polskiej prowincii; o jego muzyce, śpiewie, tańcach, etc.* Paříž, 1840, s. 13.

nerozlišovali.¹⁵⁷ Naopak Jan Czeczot, Vincent Dunin-Marcinkievič či Ihnat Danilovič si postupně stále více všímali rozdílů a od polského prvku se odkláněli, což se manifestovalo např. v postupném přechodu z psaní děl v polštině do běloruštiny. Pomyslnou „jednou nohou“ stál na litvinských ideálech i jeden z předáků lednového povstání roku 1863, Kastuś Kałinoŭski.¹⁵⁸ Ten sice nesympatizoval se šlechtou a velkostatkáři, byl však nakloněn polskému hnutí obecně. Ve svých revolučních, bělorusky psaných novinách *Mužickaja praŭda* označoval za původce všeho zla na Litvě Rusy a Němce, zatímco o Polácích nebyla žádná negativní zmínka.¹⁵⁹ Ve stejném stylu se vyjádřil i po povstání ve svých *Dopisech zpod šibenice (Listy z-pad šybienicy)*, kde mj. napsal, že „...polská věc je naší věcí, je to věc svobody.“¹⁶⁰

Pomyslný „druhý dech“ chytily *litvinistické* myšlenky v již zmiňované přetvořené formě počátkem 20. století. Tehdy se *litvinisté* postavili „hrozbě“ fragmentace území bývalého velkoknížectví podle etnického hlediska. Namísto etnického měřítka vnímali obyvatelstvo optikou státní příslušnosti a jejich myšlenky byly postaveny na ideách občanského nacionalismu – jejich cílem byla obnovená Litva, jež měla být mnohonárodnostním státem Bělorusů, Litevců, Židů, Poláků a kohokoliv dalšího, kdo by na jejím území žil a ctěl určité ideové hodnoty „polství“, vycházející z historického odkazu šlechtické republiky.¹⁶¹ Jazyková, ale do značné míry také folklorní složka byla v tomto novém litvinistickém pojetí národa již zcela vypuštěna. Tato svérázná skupina intelektuálů, kteří se, stejně jako jejich předchůdci, nedokázali zcela zbavit svého šlechticko-elitářského charakteru, a pro které se postupně ustálilo pojmenování „*krajovci*“, však byla nepočetná a názorově v mnohých ohledech nejednotná.¹⁶²

---

¹⁵⁷ Kirkor považoval běloruštinu za dialekt polštiny, viz A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 48.

¹⁵⁸ Českému čtenáři Kałinoŭského, jeho historickou roli a odkaz dobře představuje např. J. KVĚTINA, „Lednová „pravda“ Kastuše Kalinouského.“ *Dějiny a současnost*. 2023, roč. 20, č. 2.

¹⁵⁹ *Mužickaja praŭda*, 1862-1863, roč. 1/2, č. 1/2/3/4/5/7

¹⁶⁰ Běloruský originál: „... *polskaje dzieła heta naša dzieła, heta volnasci dzieła.*“ viz *Listy z-pad šybienicy*, Vilnius, 1864.

¹⁶¹ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ ů *bielaruskaj historyi*, s. 49.

¹⁶² Tamtéž; blíže o *krajovcích* viz kapitola 3.5.1.2. *Krajovci*.

3.1.2. Západorusismus

Ne všichni Bělorusové polsky orientovaný litvinismus přijímali. Zejména na východě, v oblasti Bílé Rusi a obecně mezi pravoslavným obyvatelstvem nenacházely litvinistické myšlenky příliš velkou odezvu, neboť pocházely téměř výhradně od katolických autorů a náboženská mentální bariéra byla v tomto ohledu stále ještě příliš silná. Také carská moc nesla šíření litvinismu nelibě, neboť jej právem vnímala jako bezpečnostní hrozbu pro sebe samu.¹⁶³ Nebezpečí polonizace a separatismu, které šly často „ruku v ruce“, se ruská strana, společně s ruskými orientovanými Bělorusy snažila řešit vlastní manipulací s běloruskou národní sebe-percepcí.

Z těchto snah vznikl samostatný rusko-centrický výklad historie a národního charakteru Bělorusů, označovaný souhrnně jako „západorusismus“ či „západní rusismus“.¹⁶⁴ Jeho základy se začaly formovat již v 18. století, během polských dělení či ještě dříve, ale ucelenou strukturu dostal až za vlády cara Mikuláše I. po porážce povstání roku 1831.¹⁶⁵ Významný vliv na formování *západorusismu* měla také ruská filozofie *slavjanofilství*.¹⁶⁶ Období největšího rozkvětu *západorusismu* poté přišlo v 60. a 70. letech 19. století, když byly v důsledku neúspěšného lednového povstání spuštěny na území Severozápadního kraje rozsáhlé čistky a personální obměny v oblasti školství a historického vědeckého výzkumu, při kterých byla *západorusistická* ideologie na obyvatelstvo „uvalována“. Bělorusové měli ideálně přijmout ruskou národní identitu, čímž by se, dle definice M. Hrocha, stali *státním národem*.¹⁶⁷

Základní teze *západorusismu* byla poměrně přímočará a jeho myšlenky do určité míry opakem *litvinistických* principů. Jako výchozí bod byl brán koncept trojjediného ruského

---

¹⁶³ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 107-108.

¹⁶⁴ A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 7.

¹⁶⁵ H. SAHANOVIČ, *Bor'ba za prošloje Bělarusi i problema nacionalnogo soznanija Bělorusov*, In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 173-174.

¹⁶⁶ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ ŭ *bielaruskaj historyj*, s. 90. Slavjanofilství bylo filozoficko-kulturním myšlenkovým proudem, populárním mezi některými ruskými mysliteli v polovině 19. století. Stavělo se proti západním vlivům a osvícenství, ale také proti poddanství a cenzuře, absolutismu či např. trestu smrti, jež považovali za „import“ západní kultury. Důležitou součástí této filosofie byl model trojjediného ruského lidu a panslavismus obecně. Jedním ze základních prvků, definujících Slovana, byla dle slavjanofilů pravoslavná víra. Podrobněji o slavjanofilství a jeho roli v ruské politice viz M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 422-424, 457-459.

¹⁶⁷ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 136-137.

lidu, ke kterému bylo dodatečně dotvářeno národní a „vědecké“ opodstatnění. Středobodem této filozofie byla hypotéza, že Bělorusové nejsou samostatným národem, nýbrž součástí národa ruského. Avšak ani *západorusismus* nebyl, stejně jako *litvinismus*, vnitřně zcela jednotnou koncepcí, neboť se jeho zastánci jeden od druhého značně lišili mírou dogmatickosti, s jakou ke své teorii přistupovali.

Důležitým představitelem ortodoxního *západorusismu* byl podleský rodák, historik a vysokoškolský učitel Michail Kojalovič, často označovaný za vůdčí osobnost celého směru.¹⁶⁸ Kojalovič definoval některé základní výkladové body, jimiž se *západorusismus* řídil, jako např. ruský charakter Litvy; historickou, přirozenou jednotu této „západní, litevské Rusi“ s východní Rusí (Moskevským velkoknížectvím, později Ruskem), či interpretace rozpadu Rzeczypospolité jako „záchrany“ před Poláky. Tyto postuláty si získaly oblibu jeho univerzitních žáků, a jeho myšlenky tak byly dále rozvíjeny historiky L. M. Soloněvičem, A. V. Jaruševičem, P. N. Žukovičem a dalšími.¹⁶⁹ Významným dílem ke kultivaci a šíření *západorusistického* výkladu přispěl také Josif Semaško, původně biskup uniatské církve, od roku 1839 první biskup Vilniuské a Litevské eparchie pravoslavné církve, vzniknuvší z církve uniatské po jejím „sloučení“ s pravoslavnou.¹⁷⁰

Pravoslavná církev a víra obecně hrály v ideologii *západorusismu* stěžejní roli, neboť představovaly jedno z největších pojítek mezi Bělorusy a Rusy. Z toho důvodu byl jejich význam v běloruském kulturním životě *západorusisty* často zveličován, přičemž existenci katolických Bělorusů *západorusismus* vesměs odmítal a lidé katolického vyznání byli jeho zastánci považováni za Poláky.¹⁷¹ Konfesní příslušnost tedy v *západorusistickém* pojetí determinovala příslušnost národní. Jedněmi z nejvěrnějších a nejhrořlivějších stoupců *západorusismu* mezi Bělorusy byli proto příslušníci pravoslavného kléru.¹⁷² Dalšími podporovateli tohoto pohledu byli také mnozí učitelé, úředníci a další pracovníci v administrativě, avšak v jejich případě můžeme polemizovat o tom, nakolik upřímná tato podpora byla.¹⁷³ Jelikož se jednalo o státní zaměstnance, nabízí se zde myšlenka, že se mnozí pouze neodvažovali odporovat této ideologii svého

---

¹⁶⁸ H. SAHANOVIČ, *Bor'ba za prošloje Bělarusi i problema nacional'nogo soznanija Bělorusov*, In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 176; A. ČVIKIEVIČ, „Zapadnorussizm“, 1993, s. 123.

¹⁶⁹ A. ČVIKIEVIČ, „Zapadnorussizm“, s. 168.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 12.

¹⁷¹ A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ŭ bielaruskaj historyi, s. 86; L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 17-18.

¹⁷² L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 15.

¹⁷³ Tamtéž.

„zaměstnavatele“. Také je nutné zohlednit fakt, že tyto pracovní pozice byly po roce 1863 ve velkém obsazovány etnickými Rusy, kteří měli k této ideologii pravděpodobně vřelejší vztah než Bělorusové.¹⁷⁴

Kromě „fanatictějších“ vyznavačů všeruské jednoty však existoval také umírněnější, liberálnější proud *západorusistů*. Jeho představitelé taktéž zastávali názor o trojjediné podstatě ruského lidu, uznávali však současně kulturní a jazykový svéráz a „autonomii“ každé z jeho částí, případně tyto kultury „běloruskou“ a „maloruskou“ nepovažovali za nijak podřadné kultury „velkoruské“. Lze konstatovat, že na rozdíl od dogmatiků, pro něž byl vědecký výzkum často jen nástrojem k ospravedlnění předem vytvořených závěrů, byli *západorusisté*-liberálové vesměs upřímně zainteresováni pro věc „objektivního“ poznání, a jejich vědecké práce byly přijímány i mimo *západorusistické* kruhy. Mezi tyto „liberály“ můžeme zařadit například předního představitele běloruské slavistiky, lingvistu a etnografa Jauchima Karského, lingvistu Ivana Nasoviče či kněze-archeologa Ivana Hryharoviče.¹⁷⁵

Západorusistický historiografický výzkum byl podle tohoto liberálně-radikálního klíče také rozdělen vedví. Výzkumná díla „liberálů“ se vyznačovala vesměs poměrně suchým „výčtem faktů“ v pozitivistickém stylu.¹⁷⁶ Naopak ideologičtí radikálové, přistupovali k „západoruské“ historii velmi „svérázně“. Analyzujme si zde krátce dvě pro západorusismus stěžejní publikace M. Kojaloviče - *Łublinskaja unija a Lekcii po istorii Zapadnoj Rossii*, obě vydané během revolučních let 1863-1864.¹⁷⁷

Charakteristickým rysem je odmítání všeho polského a katolického. Za předchůdce moderního běloruského lidu jsou považovány ranně středověké kmeny Krivičů, Dregovičů a Radimičů, později žijící na území Kyjevské Rusi.¹⁷⁸ Samotné Velkoknížectví Litevské očerňováno není, je však vykreslováno jako starobylá ruská země, již obýval ruský lid, který „přirozeně“ tíhl ke sjednocení s Moskevským velkoknížectvím.¹⁷⁹ Neslovanský prvek Litvy – baltská etnika a Židé – jsou přehlíženi a

---

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ũ bielaruskaj historyi, s. 91; A. ČVIKIEVIČ, „Zapadnorussizm“, s. 168.

¹⁷⁶ Jako jeden příklad za všechny uvedme J. KARSKI, *Bielaruski narod i jaho mova*. Minsk: Bielaruski dom, 1920.

¹⁷⁷ M. KOJALovič, *Łublinskaja unija, ili Posledněje sojediněnije Litovskogo kňazectva s Polškim korolevstvom na Łublinskom sejmě v 1569 godu*. Petrohrad, 1863; M. KOJALovič, *Lekcii po istorii Zapadnoj Rossii*. Moskva, 1864.

¹⁷⁸ M. KOJALovič, *Lekcii po istorii Zapadnoj Rossii*. Moskva, 1864, s. 56

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 67

marginalizováni.¹⁸⁰ Polsko je prezentováno jako neschopná, vnitřně rozháraná, k anarchii tíhnoucí země, odsouzená k dřívějšímu či pozdějšímu kolapsu. Sjednocení Litvy s Polskem je vnímáno jako polský pokus zabránit dosažení ruské jednoty.¹⁸¹ Uzavření Krevské unie roku 1386 je považováno za „tragédii“, která oddálila „přirozené“ a „historicky nutné“ sjednocení ruského lidu o 400 let; podobně je vykreslována Lublinská unie z roku 1569, jež dala volnou ruku vzestupu „aristokratismu“ a dvěma stům let polonizačního útlaku běloruského lidu.¹⁸² Jakákoliv forma integrace s Polskem je líčena jako pro Litvu zhoubná, neboť polská vláda, již sekundovalo „jezuitstvo“ a „latinstvo“, zahubila místní vládnoucí dynastie, domácí litevskou šlechtu, „bojarstvo“ a i k samotnému litevskému prostému lidu „přistupovala s číší jedu“.¹⁸³ Avšak tento lid brzy procitnul, „postavil se na nohy“ a začal „trhat řetězy, připoutavší jej k Polsku“.¹⁸⁴

Rozpad Polsko-litevské unie a s ní spojený počátek ruské nadvlády byl radikálními západorusisty líčen v podstatě jako osvobození běloruského lidu a konečné dosažení historické spravedlnosti. Výklad běloruských dějin tak měl v západorusistickém podání výrazně subjektivní, „černobílou“ podobu, z níž bylo na první pohled znát, co je „špatným“ a co „dobrým“ principem vývoje běloruské společnosti.

Podobnou optikou pohlíželi dogmatictí západorusisté také na svou současnost, zejména pak na turbulentní události 60. let 19. století. Pro ilustraci zde dobře poslouží, pohlédneme-li např. na jejich „upnutí se“ k osobě bývalého generálního gubernátora, hraběte Michaila Muravjova, hlavního strůjce porážky lednového povstání a následných represálií. Na přelomu staletí můžeme pozorovat snahy o vytvoření kultu jeho osobnosti. Od roku 1890 byla sepisována petice za vytvoření jeho památníku ve Vilně; slavnostně otevřen byl dne 8. listopadu 1898.¹⁸⁵ Z iniciativy vilenského pravoslavného řádu *Bratrstva ducha svatého* byly roku 1895 ve Vilně postaveny pravoslavný kostel a škola,

---

¹⁸⁰ Konkrétně - Baltští Litevci byli ve velkoknížectví „tolerováni“ dobromyslnou slovanskou většinou. Postupně s ní zcela splynuli. Na stránkách *Věstníku Západní Rusi*, významného západorusistického periodika, pak byli Litevci uznáni za původní vládce velkoknížectví, avšak byli považováni za zcela poslovanštěné, porušštěné, vyznávající pravoslaví a ztrativší veškerou svou předslovanskou kulturu; Viz STALIŪNAS, Darius. *Making Russians*. Amsterdam – New York, 2007, s. 61.

¹⁸¹ M. KOJALOVICH, *Lekcii po istorii Zapadnoj Rossii*. Moskva, 1864, s. 147.

¹⁸² M. KOJALOVICH, *Lublinskaja unija...*, Petrohrad, 1863, s. 84.

¹⁸³ Tamtéž, s. 87

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ D. MATVIEJČYK, „Sproba stvarennia kultu asoby Michaila Muraŭjova i jaje ŭplyŭ na razvicioo historyjahrafiu paŭstannia 1863–1864 hh. u Bielarusi (1890–1905 hh.)“ *Bielaruskii historyčny časopis*. 2018. roč. 26, č. 5, s. 37.

nesoucí Muravjovo jméno.¹⁸⁶ Další škola, pojmenovaná po Muravjovovi, byla otevřena roku 1900 v Grodně. Některé již existující vzdělávací instituce byly přejmenovány. Roku 1901 bylo inaugurováno Muzeum hraběte M. N. Muravjova – opět ve Vilně. V mnohých novinách (např. Vilenském věstníku, Litevských eparchiálních vědomostech, Vilenském kalendáři atd.), byly zveřejňovány oslavné články propagandistického vyznění, jejichž autoři velebili Muravjova jako „pravého vlastence“ „zachránce našeho národa před polskou hanbou“ apod.¹⁸⁷ Dále vznikaly mnohé Muravjovovy biografie a výzkumné práce, zabývající se obdobím jeho vlády. Cíle kampaně za vytvoření nekriticky pozitivního obrazu Muravjova v běloruské společnosti však nakonec dosaženo nebylo, nejspíše proto, že s historickými fakty bylo svévolně manipulováno nad míru, jíž byla většina vědecké a publicistické společnosti tolerovat. I v tisku byl *muravjovský* kult odsuzován mnohdy stejně výrazně, jako byl pěstován. Zřejmě nejostřeji se v tomto směru vyjadřovaly noviny *Věstník Evropy*, jež na svých stránkách označovaly názory *muravjovistů* za „tendenční zobecňování“, či přímo za „do očí bijící překrucování pravdy“, „lež a pokrytectví“, „fantasmagorii“ atd.¹⁸⁸

I přes své zasnoubení se státní propagandou měl *západorusismus* pro běloruské národotvorné hnutí velký přínos, jenž tkvěl ve velkém množství vědeckých poznatků, zjištěných a publikovaných jeho stoupenci. Tyto kulturní, archeologické, antropologické a historické výzkumy byly, zejména v poslední třetině 19. století, financovány státem, jenž si od nich sliboval dokázání „ruskosti“ běloruského území a etnika.¹⁸⁹ V souvislosti s touto vědeckou a popularizační činností došlo právě v tomto období k postupnému rozšíření a ustálení názvu „Bělorusové“ k označení daného etnika, definovaného územně, jazykově a kulturně.¹⁹⁰ Za hlavní popularizátory samotného „jména“ formujícího se běloruského národa lze tedy považovat právě stoupence *západorusismu*.

K výsledkům těchto výzkumů bylo někdy přistupováno velmi selektivně. Poznatky, které poukazyvaly na odlišnost běloruské etnické skupiny od ruské, byly ignorovány či subjektivně interpretovány tak, aby vyhovovaly ideologickému pohledu.¹⁹¹ Sám M.

---

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 42.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ H. SAHANOVIČ, *Bor'ba za prošloje Bělarusi i problema nacional'nogo soznanija Bělorusov*, In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 178-179.

¹⁹⁰ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 99.

¹⁹¹ Např. rozdíly v podobě lidových krojů a tradic, příběhů atd.; viz A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, s. 152.

Kojalovič prohlašoval, že při hodnocení dějinných událostí využívá princip tzv. ruského subjektivismu, jehož hlavními kritérii bylo pravoslaví a „ruská jednota“.¹⁹² Zřejmě jeden z nejfanatičtějších podporovatelů *západorusismu*, archeolog Ksenofont Govorskij, ve svém časopise *Věstník Západního Ruska* pravidelně vybízel čtenáře ke shromažďování důkazů o prapůvodní „ruskosti“ běloruských zemí.¹⁹³ Roku 1865 došlo z iniciativy Govorského a dalších *západorusistů* dokonce k uzavření archeologického Vilenského muzea starožitnictví, neboť jeho vedení odmítalo aplikovat ve svých výzkumných závěrech *západorusistický* pohled na dějiny.¹⁹⁴

Z těchto informací vyplývá, že fáze vědeckého poznání a fáze národní agitace šly v případě *západorusismu* „ruku v ruce“. Vzhledem k tomu, že hnutí bylo částečně vytvořeno „na objednávku“ a jedním z jeho cílů byla propaganda státní ideologie, je to pochopitelné.

Západorusismus tedy trpěl pomyslným „rozdvojením osobnosti“, neboť současně podporoval dvě naprosto protichůdné tendence. Zcela nepopíratelně sloužil carské moci a jejím rusifikačním a centralizačním snahám, zároveň však, tím, že mezi Bělorusy šířil povědomí o své vlastní komunitě a historicko-společenském kontextu, ve kterém se nachází, nepřímou přípravou půdy pro separatistické myšlenky.

Západorusismus se zejména mezi běloruskou pravoslavnou a městskou inteligencí těšil značné oblibě, po pádu monarchie však záhy upadl v nemilost úřadů a jeho vědečtí představitelé byli za své názory v období po 1. světové válce pronásledováni a perzekvováni. Jisté rehabilitace se tento pohled následně dočkal ve 30. letech v BSSR, kdy byly určité jeho prvky integrovány do stalinské sovětské ideologie.¹⁹⁵

---

¹⁹² H. SAHANOVIČ, *Bor'ba za prošloje Bělarusi i problema nacional'nogo soznanija Bělorusov*, In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 178.

¹⁹³ Tamtéž, s. 179; A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, s. 45-46.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 30-31.

3.1.3. Bělorusismus

Samostatná běloruská národní myšlenka se ve srovnání s *litvinismem* a *západorusismem* objevila až později, v poslední třetině 19. století. Založena byla na výsledcích etnografických, antropologických a historických výzkumů, prováděných jak *litvinisty*, tak *západorusisty*, které dokazovaly odlišnosti lokálního jazyka a kultury od těch polských i ruských.¹⁹⁶ Jistý vliv na formování tohoto hnutí měly také socialistické a revolučně-antimonarchistické myšlenky, šířící se ze západní Evropy.¹⁹⁷ K popularizaci hnutí a šíření jeho myšlenek mezi veřejnost docházelo až na počátku 20. století, přičemž největšího rozmachu dosáhla idea bělorusismu v post-carském období 20. let 20. století. Tento pomalý náběh byl zapříčiněn mj. tím, že na kulturní i vědecké úrovni čelil nezávislý běloruský pohled v imperiálním období překážce v podobě tuhé rusifikace.

Jádrem ideje *bělorusistů* byla víra v existenci samostatného běloruského národa, odlišného od ostatních východoevropských etnik a především nezávislého na sousedních národech, zejména pak na Polácích a Rusech. Tato odlišnost a svébytnost byla dokazována nejen jazykově a kulturně, ale také prostřednictvím samostatné koncepce historického původu a vývoje Bělorusů a jejich území. Takto formulovaná myšlenka byla poprvé zveřejněna roku 1884 na stránkách časopisu *Homan*, vydaném ve dvou číslech stejnojmenným spolkem běloruských studentů v Petrohradě.¹⁹⁸ „Homanovci“ představili ideu běloruského národa, definovaného obývaným územím, unikátní kulturou, podobnou socioekonomickou situací jeho příslušníků, ale především společným běloruským jazykem a sdíleným historickým osudem. Tuto definici později přejal a od roku 1906 dále rozvíjel časopis *Naša Niva*, pomyslný základní kámen běloruského národního hnutí v období carského parlamentarismu.¹⁹⁹ Následně byla přijata za svou také běloruskými národně orientovanými bolševiky.²⁰⁰

Bělorus byl, hleděno prizmatem *bělorusistů*, primárně člověk, který hovořil běloruskou a náležel k rolnické třídě. V obou těchto rovinách byl pak utlačován ruskou i polskou vrchností a vládoucí elitou.²⁰¹ Politickým cílem *bělorusistů* byla emancipace

¹⁹⁶ A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ŭ bielaruskaj historyi, s. 64.

¹⁹⁷ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 128.

¹⁹⁸ *Obratimsja k našej Rodině*, *Homan*, č. 2, roč. 1, 15. 11. 1884, s. 2-4.

¹⁹⁹ „Wilnia 10 (23) listopada (nojabra)“ *Naša Niva*, 1906, roč. 1, č. 1, s. 1.

²⁰⁰ Viz např. U. PIČETA, *Historyja Bielarusi*; U. IHNATOŪSKI, *Karotki narys historyi Bielarusi*, atd.

²⁰¹ „Nacyjanalny ŭcisk“ *Volnaja Bełarus*, 1917, roč. 1, č. 2, s. 1.

národa v oblasti jazykové – prostřednictvím plného zrovnoprávnění běloruštiny s ruštinou na školách a úřadech – a v oblasti ekonomické.²⁰²

Stojí za povšimnutí, že ani *homonovci*, ani *Naša Niva* nedefinovali běloruskou národní identitu prostřednictvím náboženství. Vzhledem ke konfesnímu rozdělení Bělorusů je to zcela logické. Je vysoce pravděpodobné, že pokud by v tomto období stále existovala místní uniatská církev, byla by jako sjednocující symbol využita právě ona. Pro chybějící společnou víru tak musela být o to více zdůrazňovaná pospolitost v jiných oblastech, např. prostřednictvím společného historického příběhu. Běloruská historiografie tedy představuje třetí variantu pohledu na běloruské dějiny.

Od *západorusistického* směru byla převzata teorie o Krivičích, Dregovičích a Radimičích jako prapředcích běloruského národa.²⁰³ Významné místo v běloruské historiografii zauímají Polocké a Turovské knížectví.²⁰⁴ Právě k nim – primárně k Polockému – byly trasovány počátky běloruské státoprávní tradice. První nástin tohoto odkazu k Polocku se objevil již koncem 18. století v díle prominentního polsko-litevského osvícence Adama Naruszewicze, jm. v jeho *Dějinách národa polského*.²⁰⁵ Obraz Polocka jako předchůdce Běloruska poté v běloruském narativu ukotvil v roce 1857 historik Vosip Turčynovič ve své knize *Přehled dějin Běloruska od nejstarších dob*, první publikaci věnující se dějinám z běloruského pohledu.²⁰⁶ Stejně jako *litvinisté* a *západorusisté*, i *bělorusisté* pohlíželi pozitivně na Litevské velkoknížectví, které považovali za nositele své kulturní a státní tradice.

V souvislosti s Litevským velkoknížectvím je na místě zjistit, jak běloruští obrozenci vnímali historické působení a význam sousedních baltských Litevců, s nimiž tento stát sdíleli. Historik Mitrafan Daunar-Zapolski představil teorii, dle níž po sjednocení Litevského a Polockého knížectví koexistovali Litevci a Bělorusové v rámci velkoknížectví ve vzájemné politické, sociální i ekonomické symbióze, ačkoliv však

---

²⁰² Podrobněji v kapitole 3.5. Politické aktivity a občanské spolky.

²⁰³ U. IHNATOŮSKI, *Karotki narys historyi Bielarusi*, s. 28.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 37-54.

²⁰⁵ Naruszewicze bychom jinak mohli označit jako předchůdce litvinistického pohledu. Pojmem *polský národ* označoval obecně obyvatele Rzeczypospolité, mezi kterými jinak příliš nerozlišoval. Viz A. KAZAKIEVIČ, *Karotkaja hieniealohija kryŭskaje idei. Palityčnaja sfiera*. 2006, roč. 6, č. 6, s. 6.

²⁰⁶ A. FILJUŠKIN, „Mobilizacija sredněvěkovja“ kak poisk identičnosti: kakimi puťami Bělorussia chočet ujtí ot istoričeskogo nasledija Rossijskoj imperii i SSSR. *Quaestio Rossica*. 2017, roč. 5, č. 2, s. 573.

„...Bělorusové převažovali v onom hospodářství svým počtem i svou kvalitou“.²⁰⁷ Ve 20. letech 20. století byl v učebnicích běloruské historie, např. v *Dějínách Běloruska* (1924) od Uładzimira Pičety či v *Krátkém nástinu dějin Běloruska* (v několika vydáních mezi lety 1919–1927) z pera Usievałada Ihnatoŭského zdůrazňován dualistický, litevsko-běloruský charakter velkoknížectví.²⁰⁸ Existoval názor, že oba národy žily v rámci Litevského státu v míru a byly si rovnocenné, přičemž i samotné prvotní sjednocování a formování velkoknížectví probíhalo spíše mírovými cestami; velkoknížectví tak bylo vnímáno jako společný, litevsko-běloruský stát.

Tento smířlivý, umírněný pohled však nebyl vlastní všem běloruským obrozeneckým badatelům. Mírně rezervovanější názor zastával např. historik Vaclaŭ Łastoŭski, podle nějž bylo již Litevské knížectví – tedy předchůdce Velkoknížectví – etnicko-jazykově smíšeným baltsko-slovanským státem, a v samotném Velkoknížectví již slovanský prvek naprosto dominoval.²⁰⁹ Zcela odmítavý pohled na jakýkoliv význam baltských Litevců měl jazykovědec Jazep Losik, podle nějž byla litevská knížecí dynastie tvořena pobaltštěnými Slovany, kteří přijali baltsko-litevský jazyk a pohanské zvyky, a kteří byli následně, po vytvoření Velkoknížectví, zpětně poslovanštěni. Etnické Balty vnímal Losik jako jakési zaostalé barbary, kteří neměli z politického ani kulturního hlediska na chod Litevského státu prakticky žádný vliv. Z tohoto důvodu Losik také polemizoval nad mírou oprávněnosti „moderního“ litevského národa nárokovat si historický odkaz Litevského velkovévodství, či již samotný název „Litva“. Baltské Litevce označoval jako *Žmudíny* či *Žemaity* a jejich jazyk jako *Žmudštinu/Žemiatštinu*, neboť podle něj byla jejich skutečnou domovinou Žmud'.²¹⁰ Slovanskost vládnoucího litevského rodu pak Losik dokazoval např. tím, že se někteří litevští panovníci (Mindaugas, Vytautas aj.) opakovaně vzdávali této „nepopíratelně baltské Žmudí“ ve prospěch německých křižáků, což by podle Losika žádný etnicky baltský Litevec (Žmudín) nikdy neučinil.²¹¹

---

²⁰⁷ Běloruský originál: „Беларусы пераважывалі ў гэным гаспадарстве сваёй лічбаю і сваёй якасцю“ viz M. DAŪNAR-ZAPOLSKI, *Asnovy dziaŭžaŭnasci Biełarusi*, s. 6.

²⁰⁸ U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*, s. 75-78.; U. IHNATOŬSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 80-81.

²⁰⁹ V. ŁASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919, s. 90.

²¹⁰ Žmud' či Žemaitsko, také známá jako Dolní Litva, je historické území nacházející se na severozápadě dnešní Litevské republiky, na pobřeží Baltského moře. V období Litevského velkoknížectví bylo Žmudské knížectví jednou z jeho částí. Žmudština byla dlouhou dobu považována za dialekt Litevštiny, v současnosti však převládá jak uvnitř Litvy, tak i v zahraničí názor, že se jedná o samostatný jazyk.

²¹¹ J. LOSIK, Łitva-Biełarus. (Historyčnyja vyviedy.). *Škola i kultura Sovětskoj Bělorussii*. 1921. roč. 1, č. 1-2, s. 143 (17).

Názory na roli Litevců byly tedy poměrně pestrobarevné. Pokusíme-li se mezi nimi nalézt nějakou shodu a na jejím základě běloruský obrozenecký postoj nějak zobecnit, můžeme konstatovat, že mezi bělorusistickými historiky panovalo přesvědčení o existenci Litevského velkoknížectví jako baltsko-slovanského státu, ve kterém však slovanský (běloruský) lid kulturně i politicky Balty převyšoval. Pro dokazování běloruského charakteru středověké Litvy obrozenci rádi využívali zejm. třetí (finální) přepracované vydání Statutu Velkoknížectví litevského, zemského právního kodexu, a to z důvodu, že tento byl ve své oficiální verzi z roku 1588 napsán (pouze) v ruténštině (staroběloruština).²¹² Většinově se však vůči Litevcům z historického hlediska běloruští obrozenci nijak výrazně nevymezovali.

V čem byli naopak nepopíratelně jednotní, byl velmi kritický pohled na vliv sousedních zemí – Polska a Ruska. Jak Polákům, tak Rusům byly vyčítány snahy o asimilaci Bělorusů. Podle Daūnar-Zapolského mělo spojení Polska a Litvy „katastrofální dopady“ na ekonomiku obou států.²¹³ U. Ihnatoŭski věnoval velké úsilí vyvrácení „mýtu historického práva“ na Litevské velkoknížectví, jímž se ohrazovali již raně novověcí ruští carové a ke kterému se hlásil i radikální západorusismus.²¹⁴ Podle V. Łastoŭského existovala v Polsku svoboda náboženského vyznání, ale jen v období, kdy tam vládli litevsko-běloruští Jagellonci. V období Rzeczypospolité dle něj bylo Polsko „zlou macechou“, jejíž potlačování práv nekatolíků ve Velkoknížectví nutilo pravoslavné Bělorusy hledat pomoc u moskevských carů.²¹⁵ Na rozdíl od ostatních autorů však Łastoŭski z polonizace Litvy neviní samotné Polsko (jež by tak činilo nátlakem a vnučováním), nýbrž domácí šlechtu, jež tak činila zcela dobrovolně.²¹⁶ V podobném, kritickém duchu se vůči Polákům a Rusům vymezovali také jiní *bělorusističtí* historici a etnografové – U. Pičeta, Aliaksandr Čvikievič, Arkadž Smolič, a další.²¹⁷ V běloruském proudu proběhlo také asi nejdůkladnější vymezení se vůči sousedům po právní stránce. Obrozenci připisovali Bělorusům demokratický a individualistický charakter, který dávali do kontrastu s údajnou autoritářskou a kolektivistickou mentalitou Rusů. Tento

---

²¹² Viz např.: V. ŁASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919, s. 43; U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*, s. 143; U. IHNATOŬSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 99-100.

²¹³ M. DAŬNAR-ZAPOLSKI, *Asnovy dziaŭžaŭnasci Biełarusi*, s. 6-8.

²¹⁴ U. IHNATOŬSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 62-63, 78-81.

²¹⁵ V. ŁASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919, s. 90.

²¹⁶ Tamtéž, s. 54.

²¹⁷ A. SMOLIČ, *Heohrafia Biełarusi*. Vilnius, 1922, s. 132-136; A. ČVIKIEVIČ, „Zapadnorussizm“. Minsk, 1993.

charakter se projevoval jak na úrovni státního zřízení, kde bylo srovnáváno „federální“ uspořádání VKL s absolutistickým systémem Moskvy, tak i v tradičním způsobu držení půdy. Ihnatoŭski, Pičeta i Smolič se ve svých učebnicích shodují, že pro běloruské území bylo již od středověku typické individuální vlastnictví zemědělské půdy jednotlivými hospodářstvími, zatímco v ruském prostředí byly rozšířené společně sdílené statky – občiny. Občiny obrozenci považují za cizí faktor, nepřirozený právním zvyklostem Bělorusů, a shora iniciované pokusy o jejich zřízení na běloruském území na přelomu 19. a 20. století se dle nich setkávaly s výrazným lidovým odporem a nesouhlasem.²¹⁸

V souvislosti s kritickým pohledem na vliv Rusů na Bělorusy se v rámci *bělorusismu* vyvinula také tzv. *krivičská koncepce*, jež byla zaměřena primárně na název národa. Dle zastánců této koncepce, jmenovitě např. V. Łastoŭského či lingvisty Jana Stankieviče, nebylo vhodné užívat název „Bělorusové“, jelikož se jednalo o pojmenování „nepřirozené“ či přímo „umělé“, jež bylo Bělorusům vnuceno Rusy.²¹⁹ Jako správný byl těmito „*krivičisty*“ navrhován název „*Krivičové*“ podle raně středověkého slovanského kmene *Krivičů*, jehož považovali za předchůdce moderních Bělorusů. V. Łastoŭski se tuto myšlenku snažil prosadit v pozdním období své tvůrčí éry, například vydáváním časopisu *Kryvič*, avšak neúspěšně.²²⁰ Většina *bělorusistů* se s pojmenováním „Bělorusové“ plně ztotožňovala, aniž by jej vnímala jako jakkoliv „umělé“ pojítko s Rusy. Mítrafan Daŭnar-Zapolski spatřoval počátky názvu „Bělorusko“ již v období 12. a 13. století, kdy Evropa čelila nájezdům Tatarů, od jejichž nadvlády byla běloruská země na rozdíl ruské oproštěna – bílá barva zde symbolizovala osobní svobodu.²²¹ Když byl proto v březnu roku 1918 v Minsku vyhlášen nezávislý běloruský stát, o jeho názvu – Bělorusko – se již nediskutovalo.²²²

---

²¹⁸ U. IHNATOŬSKI, *Historyja Biełarusi ŭ XIX i pačatku XX staliećcia*, s. 111-112.

²¹⁹ A. KAZAKIEVIČ, Karotkaja hieniealohija kryŭskaje idei. *Palityčnaja sfera*. 2006, roč. 6, č. 6, s. 5-8.

²²⁰ „Ad Redakcii“ *Kryvič*, 1923, roč. 1, č. 1, s. 1.

²²¹ M. DAŬNAR-ZAPOLSKI, *Asnovy dziaŭžaŭnasci Biełarusi*, s. 5.

²²² Boj s pojmenováním země – a národa – byl vždy spíše doménou litvínistů. Vyjma Bělorusů a již zmíněných Krivičů, Litvínů a Ruténů se v jejich kruzích občas objevovaly i úsměvné novotvary, jakými byly např. roku 1895 vzniknuvší „Białolech“ a „Białolechia“, viz „Białorus a Białolechia“, *Przewodnik Naukowy i Literacki*, 1895, roč. 22, s. 281-287.

3.2. Národní identita v běloruské literární tvorbě

Běloruský jazyk, který byl následkem několika polonizačních a rusifikačních vln vytěsněn ze státní administrativy, škol, náboženských institucí a měst, zůstával v moderní době udržován pouze v podobě rozličných dialektů, jimiž hovořili obyvatelé venkova, a neměl tedy svou kodifikovanou verzi.²²³ Pokusy o její vytvoření byly v 19. století sporadické, přičemž nejčastěji je zmiňována činnost etnografa Pavla Špileušského a Ivana Hryharoviče na přelomu 40. a 50. let 19. století. Ani jeden z nich však nebyl úspěšný – činnost prvního zmíněného zastavila carská cenzura, práci druhého přerušila náhlá smrt.²²⁴

Taktéž v literární produkci se v první polovině 19. století běloruština objevovala spíše výjimečně, protože umělci *litvinského* smýšlení psali primárně v polštině. Zde bychom mohli připomenout již zmíněného Adama Mickiewicze, jenž ve svých dílech představuje romantické výjevy *litevských* lidových zvyků a tradic. S těmito motivy se můžeme setkat např. v jeho dramatu *Dziady* či eposu *Pan Tadeáš*.²²⁵ Stejně tak i Jan Czeczot, Alexander Rypiński a další věnují venkovskému prostředí velkou pozornost.²²⁶ V „*litvinském*“ období bylo tedy stanoveno výrazné zaměření na venkov a „prostý lid“.

Avšak, jak jsme již zmínili v kapitole věnované *litvinistické* národní idey, autoři-šlechtici si od svých poddaných udržovali pomyslný odstup. Pokusy nevolníků nabourat feudální zřízení jsou ostře kritizovány v nejednom díle, např. v Barszczewského básni *Lupiči mužiků*, v níž jsou zesměšňováni poddaní, kteří pod vlivem francouzských vojáků vyženou svého pána a obsadí jeho sídlo, kde se však chovají velmi nekultivovaně a obhrouble.²²⁷ I ve značně idealizované tvorbě Jana Czeczota se nakonec objevuje myšlenka, že rolníci žijí nuzně zejména z toho důvodu, že jsou líní a mají sklony k alkoholismu.²²⁸

---

²²³ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 56, 132.

²²⁴ A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, s. 48.

²²⁵ MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeáš čili Poslední nájezd na Litvě*. Praha, 1925, s. 8-10, 11-15,...

²²⁶ J. CZECZOT, *Da miłych mužikaŭ*; J. CZECZOT, *Kabu u karčmie nie siadzieŭ*; A. RYPIŃSKI, *Z baliady „Niačyścik“*;... In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 103-104, 105-106, 107.

²²⁷ J. BARSZCZEWSKI, *Rabunki mužykou*. Petrohrad, 1844.

²²⁸ J. CZECZOT, *Našto nam dym vyjadaje vočki*, In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 107.

Odlisný, mnohem více sympatizující pohled na běloruského rolníka-nevolníka můžeme spatřit v dílech Vincenta Dunin-Marcinkieviče z poloviny 19. stol. Zde je již obraz venkova idealizován jako poctivý, pracovitý, mravně čistý, demokraticky a humanisticky smýšlející a obecně „lidský“ princip, přičemž v protikladu stojí morální úpadek feudální vrchnosti.²²⁹ V rámci šlechtické literatury se však jednalo spíše o výjimku, a Dunin-Marcinkievič byl za toto také svými současníky kritizován. Pod palbu kritiky ze strany Władysława Syrokomly se dostala např. jeho divadelní hra *Hapon*, ve které se bývalý poddaný, nabyvší svobody, mstí svému bývalému pánu a jeho drábovi za kruté zacházení. Názor Syrokomly, dle něž je nepřípustné, aby bývalý nevolník, byť již svobodný, vztáhl ruku na šlechtice, může opět posloužit jako dobrý příklad neschopnosti aristokratické obrozené vrstvy oprostít se od třídně-feudálního pohledu na společnost; tím spíše, že byl Syrokomla jedním z nejvíce liberálních šlechticů-obrozenců a sám proti nevolnictví bojoval. Jedinou bělorusky psanou báseň, jejíž autorství je mu prokázáno, věnoval revolučnímu roku 1848:

*„Zapadá slunce příjemného léta
A vane vítr ze západních nebes.
Zdráv buď, větře! Z dalekého světa
Dobré zvěsti tys‘ nám přines‘?
Zdrávi buďte, oj, dobré zvěsti!
Tam, na Západě, prolévají krev,
Bijí se pro slávu, svobodu i česti
A činí volné lidi z rolníků!“²³⁰*

Pozorností upřenou na rolníka a jeho život se vyznačuje i tvorba západorusisticky orientovaných literátů, kterých však nebylo velké množství. S rolníky je však i zde, podobně, jako tomu je u litvinistického směru, zacházeno jako s objektem či nástrojem, prostřednictvím něhož je navíc čtenáři podsouvána určitá politická agitace. V dílech básníka, vystupujícího pod pseudonymem Franz Felix Blues, nalézáme moudré vesnické

---

²²⁹ Např. ve hře Pinská šlechta, viz V. DUNIN-MARCINKIEVIČ, *Pinskaja šliachta*, In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 153-168.

²³⁰ W. SYRAKOMLA, *Dobryja wieści*, In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 116.

stařešiny, pějící nad sklenkou vodky oslavné ódy na „cara, osvoboditele nevolníků“ a proklínající francouzské vojáky-d'ábly, přinášející – v období napoleonských válek – na Bílou Rus bezbožné revoluční myšlenky.²³¹ Novelistu Alexander Pščolka naopak zesměšňuje „neurvalé“ a „vidlácké“ vesnické tradice i místní „poddanský“ jazyk, k němuž dává nepřímo do kontrastu „řádný“ jazyk „moskevský“.²³²

Ani v 90. letech 19. století, kdy se bělorusky psaná literatura vracela „na scénu“ po čtvrtstoletí vynucené pauzy, zapříčiněné porevolučními represemi, nebyly motivy běloruského venkova opuštěny. Objevily se např. v tvorbě básníků Jana Niasluchoŭského (Janky Łučiny) či Franciška Bahuševiče.²³³ Oproti předrevoluční šlechtické literatuře je tu však změna v pohledu na vztahy s vyššími vrstvami společnosti. Objevuje se zde téma sociálního konfliktu „demokratického“ venkova s utiskujícími vyššími společenskými třídami, zastoupenými jednak neběloruskou aristokracií (primárně pak carským režimem), následně také „odběloruštěnými“ městy.²³⁴ V tomto konfliktu pak autoři již plně straní právě rolníkům.

Bahuševič se však neomezoval pouze na sociální rovinu; v jeho dílech se naplno otevírá i etnický aspekt. Pospolitost Bělorusů nazývá národem a jako jeho hlavní symbol nevnímá pouze příslušnost k selskému a rolnickému stavu, ale také jazyk. Jazyk, jež Bahuševič nazývá „oděvem duše“, se v jeho očích stává tím nejdůležitějším, co činí z Bělorusů Bělorusy; tím, co je nezaměnitelně odlišuje od ostatních národů. Uchování rodného jazyka je podle něj otázkou symbolického života a smrti celého národa:

„Mnoho bylo takových národů, co ztratily napřed jazyk svůj, tak, jako ten člověk před skonáním, kterému jazyk zapomene, a poté zcela zemřely. Neopouštějte jazyk náš běloruský, abychom nezemřeli!“²³⁵

---

²³¹ „Řeč starovoita k křesťjanam o svobodě“ *Mogilevskija gubernskija vědomosti*. 1862, roč. 3, č. 51, s. 588-595.

²³² A. PŠČOLKA, *Jankava žalba*, In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 127-133.

²³³ Např. u J. NIASLUCHOŤSKI, *Rodnaj staroncy*, In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...s*, 1922, s. 214.

²³⁴ „Niemięc“ In: F. BAHUŠEVIČ, *Dudka biełaruskaja Macieja Buraczka*, 1891, s. 27-28.

²³⁵ Běloruský originál „*Šmat było takich narodaŭ, što stracili napierš movu svaju, tak jak toj čaławiek prad skananiem, katoramu movu zajmie, a potym i zusim zamiorli. Nia pakidajciež movy našaj biełaruskaj, kab nia umiorli!*“ viz F. BAHUŠEVIČ, *Dudka biełaruskaja Macieja Buraczka*. Krakov, 1891, s. 5. Pro lepší přehlednost zde uvádíme v podobě dle současné pravopisné normy.

Lze tedy říci, že právě v osobě Franciška Bahuševiče dochází k definitivnímu odtržení běloruské národní umělecké tvorby od polské a litvinisticko-krajovské.²³⁶ Běloruský jazyk a jeho obrana se od přelomu 19. a 20. století stávají stěžejním motivem běloruské poezie, např. v básni „Rodné slovo“ spisovatele Janky Kupały.²³⁷ Kupała také upozorňoval na historickou velikost běloruského jazyka poukazováním na jeho oficiální status v Litevském velkoknížectví.²³⁸

V souvislosti s Velkoknížectvím nachází v běloruské obrozenecké literatuře své místo také téma hrdinného boje předků, ať již se jednalo o boj s Řádem německých rytířů, Moskevským velkoknížectvím či jinými nepřáteli. Tento motiv však není častý. Vždy je však zdůrazňováno, že se nejednalo o boj útočný či dobyvačný, nýbrž obranný. Běloruský národ byl líčen jako mírumilovný, bojující pouze v sebeobraně a jaksi „z donucení“, což bylo např. podle F. Bahuševiče vyjadřováno již v jeho samotném jménu – bílá barva symbolizovala čistotu, mír a neposkvrněnost válečnými výpady.²³⁹ Obrazy minulosti však nebyly zaměřeny pouze na válečná dobrodružství. Speciální pozornosti se těšilo období renesance, které bylo obrozeneckými literáty vnímáno jako pomyslný „zlatý věk“ Bělorusů. V básních Janky Kupały, básníka Maksima Bahdanoviče a dalších jsou oslavovány zejména významné osobnosti tohoto období, například tiskař František Skaryna či kancléř Velkoknížectví Litevského Lev Sapieha.²⁴⁰ Dalším historickým tématem bylo Knížectví Polocké.²⁴¹

Do kontrastu s touto slavnou minulostí byla poté stavěna neutěšená situace současnosti, kdy běloruský národ trpěl útlakem od svých sousedů.²⁴² Patetičnost a ponížení Bělorusů jsou v literární tvorbě obrozenců podtrženy právě národní nevědomostí, apatií běloruského národa vůči okolnímu světu i sobě samému, letargií, ba až rezignovaností. Maksim Bahdanovič přirovnává běloruský lid k „temnému, slepému krtkovi“, kterým všichni pohrdají, a jehož okradli i o vlastní duši a jazyk.²⁴³

---

²³⁶ Bahuševič sám sice psal také polsky, jeho tvorba ale zásadním způsobem ovlivnila vnímání jazykové otázky u jeho následovníků.

²³⁷ „Rodnyje slova“ In: J. KUPAŁA, *Spadčyna*, Minsk, 1922, s. 20-21.

²³⁸ „Ci majem my prava vyrakacca rodnaj movy?“ *Naša Niva*. 1914, roč. 9, č. 15, s. 1-2.

²³⁹ F. BAHUŠEVIČ, *Dudka biełaruskaja Macieja Buraczka*, 1891, s. 4-5.

²⁴⁰ Např. „Beznadziejnasć“ In: M. BAHDANOVIČ, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*, 1995.

²⁴¹ „Piesnia pra kniaza Iziaslava Polackaha“ In: M. BAHDANOVIČ, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*, 1995.

²⁴² „Biełaruščyna“ In: J. KUPAŁA, *Spadčyna*, Minsk, 1922, s. 18.

²⁴³ „Narod, Biełaruskí Narod!“ In: M. BAHDANOVIČ, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*, 1995.

Tento stav úpadku bylo podle obrozeneckých literátů pochopitelně nutno odstranit, proto jsou pro jejich tvorbu – zejména v oblasti poezie, která byla v běloruském prostředí ve sledovaném období zastoupena podstatně více, než próza – typická nejrůznější provolání a výzvy k národnímu probuzení, jejichž pomyslným adresátem byl právě „běloruský národ“, kterému byla slibována světlá budoucnost.²⁴⁴ Zároveň byl však stále aktuální motiv Bělorusa – rolníka; člověka z nižších společenských tříd, vzdorujícího nepřízní osudu a těžkému životnímu údělu, zapříčiněnému nespravedlivým společenským systémem. Ten se periodicky objevoval v dílech básničky Ciotky (Alaizy Paškievičové), spisovatele Jakuba Kołase, M. Bahdanoviče a dalších.²⁴⁵ Požadavek národního obrození se tak v textech běloruských buditelů prolínal s požadavkem celospolečenské sociální rovnosti a spravedlnosti. Není proto nikterak překvapující, narážíme-li místy až na revoluční nádechy:

<i>„Napřed nás dusili páni,</i>	<i>Pojďme chlapci svorně</i>
<i>Co se šlechtou nazývali,</i>	<i>Sebrati se shlukem,</i>
<i>Ted' „čubiny syni“</i>	<i>V takové družině</i>
<i>Se o nás postarali.</i>	<i>Staneme se mrakem,</i>
<i>Ani tamten, ani ten</i>	<i>Co deštiku dá —</i>
<i>Ničeho nedali,</i>	<i>Na všechnu zlou vůli</i>
<i>Jenom naši práci v své</i>	<i>Duch povstane v nás,</i>
<i>Kapsy pakovali.</i>	<i>Jak ozim na poli.</i>
<i>Jak dlouho musíme ždát</i>	<i>A z toho mraku, jak hrom</i>
<i>Z jejich rukou lásky</i>	<i>Vprostřed letní noci,</i>
<i>A stále přitakávat</i>	<i>Zahřmí všem pánům</i>
<i>Všem myšlenkám panským?</i>	<i>Záhuba do očí!“</i>

246

²⁴⁴ „Biełaruskamu ludu“ In: J. KOŁAS, *Vodhulle*, Minsk, 1922, s. 106-107; „Maładaja Biełaruś“ In: J. KUPAŁA, *Zbor tvoraŭ*, Minsk, 1932, s. 7-8.

²⁴⁵ Např. „Mužyckaja Dolia“ In: A. PAŠKIEVIČ, *Pies'ni*. Londýn, 1904, s. 47-48; „Z piesniaŭ bielaruskaha mužyka“ In: M. BAHDANOVIČ, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*, 1995.

²⁴⁶ „Pierš dušyŭi pany“ A. HURYNOVIČ In: *Biełaruskaja litaratura: druhaja pałova XIX stahoddzia*, Minsk, 2006.

Dále se v obrozenecké literatuře můžeme setkat s motivy národnostních menšin, primárně Židů. Např. Janka Kupała ve své básni „Židé“ vyjadřuje své soucítění s židovským obyvatelstvem nad jeho těžkým historickým osudem, a upozorňuje na mnohé podobnosti mezi jím a osudem Bělorusů.²⁴⁷ Naopak F. Bahuševič představuje v básni „Žydok“ stereotypizovaného bohatého Žida, jemuž se díky jeho bohatství poddává celá vesnice.

*„Prvně Žida zvali „Berou“
a prašivcem a cholero,
Potom jej zvali milostí
Žid se stal prvním v chatě z hostí!
[...]
On se zná i s advokátem
on zaplatí tam dukátem
to, co jindy stovku stálo
nám by se to neudálo!“²⁴⁸*

Dále se Židé objevují také v jeho básni „Putující Židé“, jež je inspirována známou bajkou, a v níž se dva židovští vozkové setkají na úzkém mostě přes řeku, kde oba tvrdohlavě odmítají ustoupit a nechat druhého projet jako prvního. Nejprve se chtějí bít, ale poté se dohodnou, že si vozy vymění, a rozejdou se v dobrém.²⁴⁹

Posledním důležitým motivem, postupujícím obrozeneckou tvorbu, je poté skromnost. Ta jde „ruku v ruce“ s obrazem prostého, avšak poctivého a dobrosrdečného běloruského rolníka. V obrozeneckých básních se tak můžeme setkat s vyznáními lásky k vlasti, jakkoliv je tato bídná či chudá. Tento sentiment je nejčastěji vyjadřován nepřímo formou alegorie, avšak ať již je domovina symbolizována nuznou chatkou (*Moje chata* – F. Bahuševič) či kvítkem chrpy (*V cizině* – M. Bahdanovič), jedná se o stále stejnou point sice skrovného, avšak přesto nenahraditelného domova.²⁵⁰

---

²⁴⁷ „Žydy“ In: J. KUPAŁA, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*. Minsk, 1997.

²⁴⁸ F. BAHUŠEVIČ, *Smyk Białaruskі*, 1894, s. 25-26.

²⁴⁹ F. BAHUŠEVIČ, *Dudka biełaruskaja Macieja Buraczka*, 1891, s. 31.

²⁵⁰ „Maja chata“ In: F. BAHUŠEVIČ, *Dudka biełaruskaja Macieja Buraczka*, 1891, s. 20-21; „Na čužynie“ In: M. BAHDANOVIČ, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*, 1995.

3.3. Národní identity a proměny jazyka

Vrátíme-li se však k samotnému běloruskému jazyku, zjistíme, že pozice, ve které se nacházel, musela být pro obrozence skličující. Jak již bylo řečeno, jazyk nebyl ještě ani v polovině 19. století nijak kodifikován, neměl stanovená žádná pravidla a byl stále pouhým souborem dialektů. Tato situace zůstávala dlouhou dobu nezměněná, neboť emancipaci běloruského jazyka aktivně bránila nejen carská moc, ale také vrstva společnosti, sestávající zejména z měšťanů, kteří ji buď vnímali jako jazyk méněcenný a jednoduchý (myšleno ve smyslu „primitivní“), nebo ji za jazyk vůbec nepovažovali. Existence pomyslného „cejchu“ jazyka „služebníků“, „nevzdělanců“ či přímo „vidláků“ byla ale rozšířena i na samotném venkově, takže i mnozí rolníci měli ke svému mateřskému jazyku vědomě či jen podvědomě negativní vztah.²⁵¹ Běloruština byla považována za mluvu, již užívají pouze ti, kteří žádný jiný jazyk neovládají. Kontinuální literární tradice neexistovala.

Vzhledem k selhání Špileuského a Hryharoviče byl první úspěšně dokončený pokus vědecky podchytit běloruštinu z lexikologické stránky realizován až ve druhé polovině 19. století. Jednalo se o počín Ivana Nasoviče, který roku 1870 vydal *Slovník běloruského nářečí*, obsahující více než 30 000 výrazů. O jedenáct let později byl k slovníku vydán dodatek, který jej dále rozšiřoval na téměř 35 000 pojmů.²⁵² Nasovičův slovník je možné vnímat jako jakousi „první vlašťovku“, k níž se však dlouhou dobu žádné další nepřipojily. Etnografické práce, zkoumající historii a územní rozšíření běloruského „dialektu“ v období přelomu 19. a 20. stol. rychle přibývaly, lexikografické aktivity či snahy o definování spisovné ortografie a gramatiky však oproti tomu prakticky neexistovaly. To značně ztěžovalo práci literátů, kteří byli často nuceni nejprve svůj jazyk a jeho pravidla „vymyslet“, nejčastěji na základě svého osobního mateřského dialektu, a až poté v něm začít tvořit svá díla. Při komparaci textů Dunina-Marcinkieviče, Bahuševiče či Kołase tak lze již na první pohled spatřit rozdíly. Rozrůzněnost v umělecké literatuře na jednu stranu jazyk jistě obohacovala a činila jej barvitějším a pestřejším, na stranu druhou však sama komplikovala a zbrzdžovala proces kodifikování jeho jednotné normy.

---

²⁵¹ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 9; A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 69.

²⁵² U. IHNATOŮSKI, *Historyja Biełarusi Ź XIX i pačatku XX stalućcia*, Minsk, 1928, s. 165-166.

Roztříštěnost, jíž formující se moderní běloruský jazyk v průběhu obrozeneckého hnutí „trpěl“, je patrná již ze způsobu jeho zápisu. Absence jakýchkoliv pravidel v kombinaci s lingvistickými vlivy sousedních jazykových komunit vedla v běloruštině 19. století k upevnění tzv. digrafie, tedy užívání dvou variant písem. Ta nebyla zcela novým fenoménem; ruténština (či staroběloruština), předchůdce moderní běloruštiny, užívaná slovanským obyvatelstvem ve Velkoknížectví Litevském, ji znala nejpozději od druhé poloviny 16. století, kdy začala renesanční latinka vytlačovat do té doby rozšířenou cyrilici z dobových úředních dokumentů.²⁵³ Soužití latinky a cyrilice nebylo zničeno ani v období Rzeczypospolité, ani pod ruským zábohem. V obrozenecké literatuře byla obě písma používána paralelně. Latinka – označovaná dobově jako „polské písmo“ – byla upřednostňována katolickými, litvinsko-krajovskými kruhy, a byla v běloruské – zejména krásné – literatuře zastoupena podstatně více, než cyrilice. Normativní tradici zápisu moderní literární běloruštiny právě latinkou založil Alexandr Rypiński.²⁵⁴ V září roku 1859 její užívání pro zápis běloruštiny carské úřady na několik desetiletí zakázaly, silnou pozici si navzdory tomu přesto udržela.²⁵⁵ Cyrilice, neboli „ruské písmo“, byla naproti tomu spojována s pravoslavnými Bělorusy a také byla, pod vlivem západorusistické ideologie, protežována úřady. Proto byla rozšířenější ve vědeckých publikacích, v nichž se však běloruština obecně objevovala jen zřídka, a to nikoliv v pozici výzkumného jazyka, nýbrž na místě zkoumaného předmětu.²⁵⁶ Počátkem 20. století získala cyrilice v běloruštině opět dominantní postavení, což bylo nejspíše zapříčiněno pomalu, ale jistě rostoucí gramotností obyvatelstva.

Důvodem, proč se ani poté, co se samotný jazyk stal pomyslným „objektem kultu“ obrozenců, nedařilo kodifikovat jeho spisovnou normu, byly nejspíše opět carské restriktce. Ty sice v případě běloruštiny nikdy nebyly prováděny s takovou důsledností, jakou vykazovaly proti sousední ukrajinštině, byly však přesto velmi silné. Kodifikace běloruského spisovného jazykového standardu byla nebezpečím pro carskou ideologii a v posledku i pro státní stabilitu obecně; proto se jí ruská administrativa a hlavně cenzurní

---

²⁵³ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 59.

²⁵⁴ U. IHNATOŮSKI, *Historyja Biełarusi ů XIX i pačatku XX staliećcia*, Minsk, 1928, s. 87.

²⁵⁵ S. TOKŤ „Socijalno-kulturnyje uslovja bělorusskogo nacionalnogo dviženia v XIX – načale XX v.“ In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 124-125.

²⁵⁶ R. RADZIK, *Biełarusy na fonie nacyjatvorčyich procesaŭ u hramadstvach Centralnaj i Uschodniaj Jeŭropy. Biełaruski historyčny ahlad*. 2011, s. 102.

úřady snažily ze všech sil bránit. Omezování publikační činnosti v běloruštině odrazovalo od potřeby standardizace jazyka. Zejména zákaz jakéhokoliv školního vzdělávání v běloruštině předem efektivně likvidoval jeden z potenciálních hlavních stimulů k jazykové kodifikaci.

Prvním významným mezníkem pro vytvoření jednotného standardu bylo přijetí výnosu o zmírnění restrikcí proti veřejnému užívání místních jazyků v západních guberniích ruského impéria. K jeho vydání došlo koncem prosince roku 1904, přičemž výbuch revoluce, jenž následoval jen o několik měsíců později, situaci, v níž se jazyky menšin nacházely, zlepšil ještě více.²⁵⁷ V reakci na oslabení cenzury začala vznikat četná běloruská knižní a novinová nakladatelství, čímž potřeba ustálení jazykové formy nabírala na intenzitě. První a zřejmě nejvýznamnější legální knižní nakladatelství, vydávající v běloruštině, vzniklo v květnu roku 1906 v Petrohradu z iniciativy Václava Ivanoušského, studenta tamního Technologického institutu cara Mikuláše I., a neslo povzbuzující jméno *Pohlédne slunce i v naše okenice (Zahlanie sonca i ů naša akonca)*, zkráceně *Slunce*.²⁵⁸ Následující měsíc vydalo nakladatelství svůj první titul, knihu s názvem *Běloruský slabikář aneb první nauka čtení (Bielaruski lemantar, abo Pieršaja navuka čytańnia)*.

Jak již název napovídá, byl tento slabikář učebnicí určenou pro děti. Jeho autor je neznámý, nicméně redigovali a editovali jej V. Ivanouški, „Ciotka“ Paškievičová a výtvarník Karuś Kahaniec a autorství je tedy nejčastěji připisováno právě jim.²⁵⁹ Kniha vznikla ve dvou variantách – latinkou a cyrilicí – čímž se zřejmě autoři symbolicky snažili dosáhnout smíru a jednoty mezi Bělorusy-katolíky a Bělorusy-pravoslavnými. Slovní zásoba této první bělorusky psané učebnice vycházela primárně ze středoběloruských dialektů; v rovině lexikální byly představeny některé nové, jazykovědy se dotýkající odborné termíny, kterými bělorušтина dosud nedisponovala, hlavní význam však tkvěl v rozvoji běloruských pravidel pravopisu.²⁶⁰ Běloruská latinka byla až do prvního desetiletí 20. století založena na ortografických pravidlech polštiny a užívala tedy spřežky „sz“, „cz“ a písmeno „ż“.²⁶¹ Tato podoba abecedy nebyla ve *Slabikáři* zachována, namísto

---

²⁵⁷ L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 19.

²⁵⁸ M. NIKALAJEŮ, *Bielaruski Pieciarburh*, Petrohrad, 2009, s. 240.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 241.

²⁶⁰ K. KAHANIEC, *Bielaruski lemantar, abo Pieršaja navuka čytańnia*, Petrohrad, 1906, s. 2.

²⁶¹ Viz např. F. BAHUŠEVIČ, *Dudka bielaruskaja Macieja Buraczka*, 1891

ní bylo navrženo, aby byly spřežky nahrazeny „českými“ diakritickými znaménky, konkrétně písmeny „š“, „č“ a „ž“.²⁶² Výrazné zásahy byly provedeny také do běloruské cyrilice, jež v té době žádnou ustálenou podobu neměla. Zde to bylo např. definitivní odstranění písmena „ш“ a jeho nahrazení spřežkou „шч“ (šč), která běloruskou azbuku zjednodušila a lépe podle autorů odpovídala fonetickému přepisu. Ze stejných důvodů bylo také odmítnuto písmeno „ё“, jež bylo nahrazeno spřežkou „ёо“ (jo), nicméně tato varianta se na rozdíl od první zmíněné v jazyce neuchytila.²⁶³ Běloruská latinka se zavedením písmen s háčky vzdalovala polštině, zatímco cyrilice „vyškrtnutím“ písmene „ш“ učinila krok stranou od ruštiny a ukrajinštiny, čímž běloruský jazyk získával ve své psané podobě osobitější ráz.

Výtisky *Slabikáře* byly podle dobových zpráv rychle vyprodány, nicméně otevření běloruských škol úřady povoleno nebylo, proto zůstával potenciál učebnice nenaplněn.²⁶⁴ Přesto bylo jeho vydání důležitým milníkem pro rozvoj běloruského jazyka. Většina pravidel pravopisu, navržených ve *Slabikáři*, byla v následujících letech stále více uplatňována v nových běloruských novinách a knihách, zejména těch, vydávaných nakladatelstvím *Slunce*. To pokračovalo ve své činnosti až do vypuknutí první světové války. V období osmi let, mezi roky 1906–1914 bylo *Sluncem* vydáno celkem 35 individuálních titulů, z nichž 11 bylo psáno latinkou, 18 cyrilicí a 6 v obou variantách.²⁶⁵ V roce 1916 byla vydána ještě jedna cyrilicí psaná kniha. Celkový náklad přesahoval počet 100 000 výtisků, mezi nimiž byly obsaženy mj. pohádkové knížky pro děti, básnické sbírky F. Bahuševiče, J. Kupały, J. Kołase a dalších, eposy Dunina-Marcinkieviče a překlady z polštiny, ukrajinštiny a ruštiny.²⁶⁶

Dalšími významnými nakladatelstvími předválečného období byly poté výběrově např. soukromé petrohradské Nakladatelství Antona Hrynieviče, vydavší 10 titulů v nákladu 28 000 výtisků, vilniuská Běloruská nakladatelská společnost, jež vydala 15 knih v celkovém nákladu 50 000 výtisků či vydavatelství vilniuských novin „Bělorusko“,

---

²⁶² K. KAHANIEC, *Biełaruski lemantar, abo Pieršaja navuka čytańnia*, Petrohrad, 1906, s. 4. (Verze latinkou)

²⁶³ K. KAHANIEC, *Biełaruski lemantar, abo Pieršaja navuka čytańnia*, Petrohrad, 1906, s. 3-4. (Verze cyrilicí)

²⁶⁴ M. NIKALAJEŮ, *Biełaruski Pieciarburh*, Petrohrad, 2009, s. 241-243.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 242-248.

kteřé přispělo osmi knihami vydanými v počtu přesahujícím 15 000 kusů.²⁶⁷ Činnost těchto nakladatelství vesměs ukončila válka.

Celkově však měla první světová válka a jí zapřičiněná únorová revoluce roku 1917 na běloruské národní hnutí také pozitivní vliv. Díky rozsáhlým politickým změnám, jež válka přinesla – podrobně se jim budeme věnovat v následující kapitole – začaly vznikat první legální běloruskojazyčné školy, a běloruský jazyk získal oficiální status.²⁶⁸ Na akutní potřebu vytvoření jednotného standardu běloruštiny reagovalo roku 1918 několik jazykovědců a učitelů. V březnu vznikla na učitelském semináři ve Svislači latinkou psaná učebnice gramatiky (*Hramatyka bielaruskaj mowy*), jejímž autorem byl kněz a publicista Balaslaŭ Pačobka.²⁶⁹ Současne vznikly také příručky lingvisty Jana Stankieviče, nesoucí názvy *Bielaruskij pravapis* a *Prosty sposab stacca u karotkim časie hramatnym*. Žádný z těchto návrhů se však neujal, Pačobkova učebnice byla naopak vědeckými kruhy velmi kritizována.²⁷⁰

Úspěšnější byl v srpnu roku 1918 lingvista Branislaŭ Taraškievič. Jím vydaná *Bielaruskaja hramatyka dla škol* představovala druhý zásadní mezník ve formování moderní běloruštiny.²⁷¹ Morfologická a ortografická pravidla stanovená Taraškievičem se stala neoficiální normou a veškerý další vývoj spisovné běloruštiny z nich vycházel, či je alespoň zohledňoval. Tato varianta jazyka, pro niž se ustálilo pojmenování „*Taraškievica*“ či později též „*klasyčny pravapis*“, byla ve 20. letech 20. století vyučována na všech běloruských školách v Polsku i v BSSR.²⁷²

Taraškievičova učebnice existovala opět ve dvou variantách. Verze psaná latinkou představila novou abecedu, ve které byly některé spřežky (vyjma „ch“, „dz“ a „dž“) nahrazeny diakritickými písmeny, tak, jak bylo navrhováno již ve *Slabikári*.²⁷³ Tuto

---

²⁶⁷ M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 132-133.

²⁶⁸ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 141.

²⁶⁹ B. PAČOBKA, *Hramatyka bielaruskaj mowy*, Svislač, 1918.

²⁷⁰ Kritizováno bylo například to, jak Pačobka přistupoval ke skloňování některých sloves (dělat, být, atd.). V učebnici byly spatřovány mnohé polonizmy a Pačobka byl pranýřován za to, že jako „*autor běloruské gramatiky nezná gramatiku vůbec žádnou*“, viz článek „*Spravazdača komisii Beŭaruskaha Navukovaha Tavarystva ŭ Vilni*“ *Volnaja Beŭaruś*. 1918, roč. 2, č. 18, s. 2-3.

²⁷¹ Je však potřeba dodat, že na rozdíl od Pačobky a Stankieviče prošel B. Taraškievič důslednou několikaletou průpravou speciálně za tímto účelem, přičemž svůj postup pravidelně konzultoval s významnými lingvisty A. Šachmatovem, R. Abichtem a J. Karskim, viz B. TARAŠKIEVIČ, *Bielaruskaja hramatyka škol*. Vilnius, 1918, s. 3-5.

²⁷² A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 105.

²⁷³ B. TARAŠKIEVIČ, *Bielaruskaja hramatyka škol*, 1918, s. 12-13. (verze latinkou)

běloruskou latinku, zvanou „*Łacinka*“, již nebylo možné zaměňovat s polštinou. Symbolické odpoutání od polského jazyka bylo poté dokončeno ve třicátých letech, kdy se – zřejmě pod vlivem stupňujících se protipolských nálad – v západoběloruských, *łacinkou* psaných novinách, postupně začalo nahrazovat písmeno „w“ písmenem „v“.

Na *Taraškievičovo* dílo navázal roku 1924 Jazep Losik svou vlastní učebnicí běloruského pravopisu, ve které byla některá Taraškievičem nastíněná pravidla více konkretizována. Tato učebnice byla vydána v BSSR, kde již byla běloruská latinka vytěšňována, proto vznikla pouze v azbuce. Přestože se Losik držel Taraškievičových ortografických pravidel, navrhoval také svá vlastní, odlišná. Mezi nimi bylo např. nahrazení písmene „й“ písmenem „j“, odstranění jotovaných samohlásek „я, е, ё“ a nahrazení spřežek „дз“ a „дж“ písmeny „з“ a „ж“.²⁷⁴ Sám Taraškievič svou učebnicí také průběžně doplňoval, takže k roku 1928 bylo k dispozici již pět variant (vydání), jež se od sebe v některých morfologických a fonetických pravidlech lišily.

Se svým vlastním slovníkem (*Průruční rusko-krivský [běloruský] slovník*) debutoval v roce 1924 Vaclaŭ Łastoŭski. Tento slovník, čítající na 20 000 výrazů, se vyznačoval výrazným jazykovým purizmem, za což byl Łastovského současníky chválen i kritizován.²⁷⁵ Mnohá slova byla označena za smyšlená a slovník byl odmítnut akademickou obcí BSSR.

Mezi kritiky slovníku Łastovského byli také menší lingvisté Mikoła Bajkoŭ a Sciapan Niekraševič, kteří roku 1926 vydali svůj vlastní *Bělorusko-ruský slovník*. I tento slovník byl po svém vydání okamžitě zkritizován, zejména v recenzi J. Losika, který ve slovníku nacházel nejen umělé novotvary, ale také mnohé rusizmy a polonizmy.²⁷⁶ Niekraševič následně zkritizoval některé Losikovy návrhy ortografické reformy.

Vzhledem k této mírně chaotické situaci v oblasti jazykové kodifikace byla za účelem dalšího sjednocení norem spisovného běloruského jazyka v listopadu roku 1926 uspořádána akademická konference BSSR, zaměřená na reformu pravopisu a abecedy. Tato konference se konala pod záštitou Institutu běloruské kultury a účastnilo se jí téměř 70 významných běloruských vědců, literátů, publicistů a dalších veřejných osob.²⁷⁷

---

²⁷⁴ „Projekt ģitar dla zhukaŭ „DZ“ i „DŹ““ *Uzvyšša* 1928, roč. 2, č. 4, s. 161-177.

²⁷⁵ A. BARŠČEŬSKI, *Biełaruskaja emihracyjnaja pišmovašč.* Varšava, 2004, s. 47-48.

²⁷⁶ „Bibliohrafija“ *Uzvyšša*. 1927, roč. 1, č. 2, s. 203-208.

²⁷⁷ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 89.

Navzdory velkolepému pojetí akce a značnému množství reformních návrhů, jež byly v jejím průběhu zveřejněny, však k žádné praktické změně jazyka nedošlo. Konference tak měla spíše symbolický význam a pomyslná jazyková válka nadále pokračovala.

Poslední mezník ve vývoji běloruského jazyka datujeme k roku 1933. „Liberální“ dvacátá léta byla tehdy již plně nahrazena „represivními“ lety třicátými, a to jak v západní, polské části Běloruska, tak i ve východní, rusko-sovětské. Již roku 1930 byl členy Ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Běloruska odmítnut nový projekt reformy běloruského pravopisu, jenž byl vypracován mezi lety 1927-1929 speciální ortografickou komisí, a jenž dále rozvíjel Taraškievičovu normu se zohledněním některých návrhů z konference roku 1926.²⁷⁸ Politickou iniciativu v BSSR získávali propagátoři rusifikace a sovětizace. V krátkém období mezi květnem a srpnem roku 1933 byl bez účasti naprosté většiny předních běloruských vědců a spisovatelů připraven a přijat nový projekt jazykové reformy. Tato reforma zásadně revidovala dosavadní formu stanovenou Taraškievičem, a po stránce fonetické, morfologické, pravopisné i lexikální běloruský jazyk výrazně přiblížila ruskému.²⁷⁹ Obdobně koncipovanou reformou byl v tomtéž roce paralelně k běloruštině „zničen“ i tzv. „charkovský pravopis“, jenž byl platnou normou v sousední ukrajinštině.²⁸⁰

Autoři jazykové reformy r. 1933 kritizovali B. Taraškieviče, J. Losika, V. Łastoŭského, S. Niekraševiče a další národně orientované běloruské lingvisty za snahy o „umělou derusifikaci běloruštiny“.²⁸¹ Reforma byla naopak zmíněnými kritizovanými označována za účelový pokus o jazykovou asimilaci, či, řečeno dobovými pojmy, o projev „velkoruského šovinismu“.²⁸² Na školách v BSSR se tento reformovaný pravopis začal vyučovat od školního roku 1934/35.²⁸³ V Západním Bělorusku byla reforma přijata pouze některými Bělorusy, jiní nadále používali Taraškieviči. V emigrantských komunitách (v Praze, Paříži, Berlíně a dalších) se reformovaný pravopis neujal z politických důvodů a v jazyce tak vznikla výrazná roztržka. Konečným výsledkem

---

²⁷⁸ Tamtéž, s. 168-169.

²⁷⁹ L. ŁYČ, *Rusifikacyja*, s. 28-29

²⁸⁰ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 168-169.

²⁸¹ Tamtéž, s. 169.

²⁸² Tamtéž, s. 169-170.

²⁸³ Tamtéž.

celého procesu kodifikace spisovná norma národního jazyka tak paradoxně nebylo národní sjednocení, nýbrž rozdělení.

3.4. Národní symbolika

Symbole hrají v národní sebeidentifikaci důležitou roli. Ať se již jedná o symboly fyzické, jako jsou znaky, vlajky či obrázky, nebo o místa paměti významné historické osobnosti a symbolické akty, manifestující se v lidových tradicích a písních, slouží jedinci ke snadné identifikaci krajanů a prohlubování pocitu vzájemnosti a sdíleného údělu. Definice konkrétních národních symbolů a jejich masové rozšíření a přijetí mezi obyvatelstvem bylo nepochybně důležitým faktorem, ovlivňujícím úspěšnost národně-emancipačních procesů.²⁸⁴ Jaká byla v daném iniciačním období symbolika běloruského hnutí?

Jako nejvýznamnější symbolická místa byla v běloruské národní mytologii nejčastěji označována města Vilnius a Polock. Polock byl vnímán jako významné kulturní centrum v období do utvoření Litevského velkoknížectví, přičemž Vilnius poté tuto roli „převzal“. Arkadž Smolič označuje Polock jako nejstarší běloruské město a „kolébku běloruské kultury i státnosti“.²⁸⁵ Město dle něj statečně vzdorovalo mnoha pohromám: moru, choleře, hladomoru a Ivanu Hroznému. Bylo domovem sv. Eufrosiny Polocké, Vseslava Čaroděje a dalších významných osob.²⁸⁶ Vilnius je ve Smoličově *Zeměpisu Běloruska* popisován jako středobod veškeré běloruské kultury a hospodářství a jako největší běloruské město. Současně však není popírána jeho multietnická, multikulturní povaha. Historický litevsko-běloruský charakter města byl postupem několika staletí nahrazen

---

²⁸⁴ Význam symbolů při konstruování a udržování národní identity popisuje např. M. GEISLER, *National Symbols, Fractured Identities*, Hanover – Londýn, 2005, či M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011

²⁸⁵ A. SMOLIČ, *Heohrafia Biełarusi*, 1922, s. 187-188.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 189.

Vseslav Čaroděj byl polocký kníže, vládnoucí v letech 1044-1101. V období jeho vlády dosáhla země nebývalého politického rozmachu. Krátce, mezi lety 1068 a 1069, vládl celé Kyjevské Rusi.

Eufrosina Polocká byla Vseslavovou vnučkou. Jako jeptiška a řeholnice založila ženský Spasý klášter v Selci u Polocku a mužský klášter Bohorodičky v Polocku. Později byla svatořečena a dnes je jednou z 15 svatých patronů Běloruska. Nechala též zhotovit zdobený šestiramenný ostatkový kříž, jenž je též důležitým běloruským národním symbolem. Za druhé světové války se kříž ztratil a dodnes nebyl nalezen.

charakterem „polsko-moskevským“, avšak nyní, když se Bělorusové i Litevci národně obrozují, začínají si, dle Smoliče, brát „své město“ kulturně zpět.²⁸⁷

Obě města symbolicky propojuje osoba renesančního tiskaře a učenice Františka Skaryny, skrze nějž se i my dostáváme dále - k významným osobnostem.²⁸⁸ Skaryna, který v srpnu roku 1517 v Praze vydal první překlad bible do ruténštiny, a o osm let později zahájil knihtisk již na území Litvy, mezi těmito jednoznačně dominuje. Jakožto zakladatel běloruského knihtisku je oslavován v novinových článcích i v učebnicích.²⁸⁹ „Doktor Skaryna“ se stává hrdinou básní mnoha autorů, ale například také filozofických úvah obrozeneckého myslitele Tamaše Hryba.²⁹⁰ Roku 1917 byly běloruskými kulturními svatostánky pořádány veřejné oslavné akce čtyřstého výročí vydání Skarynovy bible; další oslavy poté následovaly roku 1925, opět u příležitosti čtyř seti let od tisku jeho knihy „*Apoštol*“. Při nich byly pořádány např. vědecké konference nesoucí Skarynovo jméno, byly vydávány jubilejní edice týkající se běloruské literatury atd.²⁹¹ Prostřednictvím Skaryny byl kultivován mýtus o „zlatém věku“ Bělorusů v renesančním období a o dlouhé literární tradici běloruského jazyka.

Další významnou postavou, jíž obrozenci vyznávali, byl vůdce běloruských „rudých“ povstalců roku 1863 Kastuś Kalinoŭski. Populární byl zejména v sovětském Bělorusku, kde se stal protagonistou mnoha básní s revoluční tematikou. Za zmínku však stojí také životopisný film *Kastuś Kalinoŭski* (1928).²⁹² Je však zajímavé, že se Kalinoŭski jako symbol v běloruském hnutí objevuje až po válce. V *Naší Nivě* o něm za celých 9 ročníků není prakticky ani zmínka. Stejně tak se jeho osoba neobjevuje ani v *Krátkých dějinách Běloruska* od V. Łastovského.²⁹³ Proč je tomu tak? Na vině je nejspíš opět carská cenzura, či případně „nepotřebnost“ této radikálně revoluční osoby v mírové době. Národní „adopce“ Kalinovského pak byla doprovázena mj. také účelovým upravením jeho revolučních textů. Jako ukázka tohoto falšování nám může posloužit hned prvotní oslovení adresáta druhého *dopisu zpod šibenice*, kde je původní „*Braty maje, mużyki*

---

²⁸⁷ Tamtéž, s. 196-198.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Např. v U. IHNATOŬSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 101; „U 400-letniuju hadaŭščynu“ *Homan*. 1917, roč. 2, č. 7, s. 2.

²⁹⁰ L. JUREVIČ, *Emihrant Francysk Skaryna, ci Apalohija*. Minsk, 2015, s. 33-46.

²⁹¹ Tamtéž, s. 5-8; NACYJANALNAJA AKADEMIJA NAVUK BIEŁARUSI, *Francysk Skaryna*, Minsk, 2017, s. 231-254.

²⁹² V. GARDIN, (režisér). *Kastuś Kalinoŭski*. Film. Biełaruśfilm, 1928.

²⁹³ V. ŁASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919

rodnyje“ nahrazeno oslovením „*Bielarusy, braty maje rodnyja!*“²⁹⁴ Ve zmiňovaném filmu je Kalinoŭski vyobrazen jako bojovník za politickou nezávislost Běloruska.²⁹⁵ Jestliže jsou tedy moderní běloruské dějiny utvářeny hlavně „*dvojitou pohromou*“, jak polský a ruský vliv nazval M. Daŭnar-Zapolski, pak je Kalinoŭski v poválečné běloruské narativizaci symbolem běloruského odporu.

Všeslav (Usiasłaŭ) Barčysłavič, zvaný Čaroděj, byl další mytologizovanou postavou. Tak, jako Skaryna zosobňoval renesanční „vrchol“ Litevského velkoknížectví, zosobňoval Čaroděj „zlatý věk“ státního útvaru Litvu předcházejícího – Polockého knížectví. Je líčen jako člověk neuvěřitelně vitální, inteligentní a mající blízko k prostému lidu.²⁹⁶ Připomínány jsou jeho neustálé bitvy za nezávislost Plocku na Kyjevské Rusi, stavba kláštera sv. Sofie a fakt, že se po pouhých sedmi měsících vladaření nad celou Kyjevskou Rusí – z pozice velkoknížete, do níž ho zvolil sám „kyjevský lid“ – této vlády vzdal, aby se mohl vrátit do „svého“ Polocku.²⁹⁷ S Všeslavovou smrtí roku 1101 období polického rozkvětu končí a „*vše začíná jít z kopce*“.²⁹⁸ Do období vlády Všeslava spadá také působení Mašky, mýtického bojovníka proti sociální nespravedlnosti a ušlechtilého lupiče, jenž „bohatým bral a chudým dával“.²⁹⁹

Odhlédneme-li od významných postav, mohli bychom za určitý národní symbol považovat také stereotypní běloruskou povahu, již Smolič popisuje jako „přátelskou“, „mírumilovnou“ a „tolerantní“.³⁰⁰ Rusové jsou v porovnání s Bělorusy prostí, hrubí a mají sklony k riskování; Poláci naopak jsou příliš lehkomyšní, namyšlení a světáctí. Ukrajinci zase méně pracovití a upřímní. „Obecně“ – píše Smolič – „je povaha Bělorusa

---

²⁹⁴ Srov. K. KALINOŤSKI, *Braty maje*, 1863. Dostupné z: upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c6/List_Kalinoŭskaja.jpg [cit. 2024-02-27]; K. KALINOŤSKI, „Narys“ In: M. HARECKI, *Chrystamatyja ...*, 1922, s. 115

²⁹⁵ Film má výrazně vlastenecký nádech. Bělorusové jsou vyobrazeni jako hrdinové, zatímco záporné postavy představují Poláci a Rusové. V závěrečné scéně pak Kalinoŭski, jdoucí na popraviště, provolává k shromážděnému davu: „*Slyš, Bělorusko! Věřím – bude svobodné Bělorusko pracujících, dělníků a rolníků*“, načež se mu dostává hromadné odpovědi „*Slyšíme!*“, viz V. GARDIN, *Kastuś Kalinoŭski*. Film. Biełaruśfilm, 1928.

²⁹⁶ U. IHNATOŤSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 42; U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*, s. 42.

²⁹⁷ U. IHNATOŤSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 44-46; U. PIČETA, *Historyja Biełarusi*, s. 44-45.

²⁹⁸ „*Pašla śmierci čaradzjeja-kniazia Polaččyna pačynaje chilicca ŭsio danizu*“ U. IHNATOŤSKI, *Karotki narys historyi Biełarusi*, s. 46; Usiasłaŭ se také stal námětem mnoha romantických obrazů malíře Jazepa Drzdoviče.

²⁹⁹ Maška pochází z ústního folkloru. Na téma jeho zbojnickví napsal J. Kupała epickou báseň *Mahila Iva (Lví mohyla)*, jež byla roku 1923 zdramatizována v divadelní hře *Maška, U časy daŭniejšyja* od Jeŭščihnieje Miroviče a později též ve stejnojmenné opeře. Podle legendy bylo na místě, kde stál Mašekův hrob (mohyla) postaveno město Mohylev; J. KUPAŁA *Mahila Iva*, Vilnius, 1913.

³⁰⁰ A. SMOLIČ, *Heohrafiya Biełarusi*, 1922, s. 121.

váženější, klidná a dobrosrdečná, s dobře vyvinutou vůlí, sebeovládáním a vytrvalostí v práci.“³⁰¹

Vizuální symbolika, užívaná obrozenci, byla nepočtená. Za zmínku zde stojí zřejmě pouze běloruské vyšívané ornamenty, jimiž byl zdoben lidový (národní) kroj i další oděvy, ručníky, utěrky a další textilie. V porovnání se sousedními ukrajinskými *vyšyvankami* jsou běloruské výšivky obecně více minimalistické a osově souměrnější. Hlavní rozdíl je však v barvě, neboť na rozdíl od pestrobarevných ukrajinských vzorů jsou ty běloruské pouze červenobílé.³⁰² Vzory z krojových výšivek byly postupně adoptovány a používány některými obrozeneckými organizacemi (např. křesťanskými demokraty) a občas se jimi zdobily i obálky knih. Vyšívané ornamenty byly jako národní symbol představeny také veřejnosti, např. prostřednictvím muzejních expozic.³⁰³ V BSSR dvacátých let se na mnohé oficiální slavnostní akce nosily oděvy s těmito vyšívanými ornamenty. Roku 1951 se vyšívaný motiv symbolizující vycházející slunce, stvořený rolnicí Matronou Markievičovou již roku 1917, stal součástí státní vlajky.³⁰⁴

Tímto se dostáváme k symbolice státní. Ta vznikla velmi záhy, jelikož okolnosti spjaté s první světovou válkou vznik běloruského státu značně uspíšily. Běloruští obrozenci se zde rozhodli navázat na heraldickou tradici Litevského velkoknížectví, jehož dějiny si přisvojovali. Litevským znakem byl bílý, mečem a štítem zdobeným dvojramenným křížem ozbrojený rytíř na vzpínajícím se koni, vyobrazený na červeném poli. Tento znak, nazývaný jako „hon“ či „pronásledování“ (litevsky *vytis*, bělorusky *pahonia*, polsky *pogoń* – v češtině *pahoňa*), byl užíván na pečetích a praporech litevských vládců nejpozději od počátku 14. století.³⁰⁵ V následujícím století se poté stal de facto oficiálním symbolem Litvy, nezávislým již na osobě panovníka. Tento status si udržel i po vytvoření Polsko-litevské unie, na jejímž vlastním znaku se litevský *hon* snoubil s polskou orlicí.³⁰⁶ Jeho heraldická tradice však byla udržována i po rozpadu unie a zániku velkoknížectví, neboť byl přijat jako znak dvou ruských gubernií, vytvořených na bývalém litevském území – Vilniuské (Vilenské) a Vitebské. Byl také vyobrazen na erbu,

---

³⁰¹ Tamtéž, 122.

³⁰² Tamtéž, s. 114-116.

³⁰³ Vůbec první výstava lidových krojů proběhla na jaře roku 1913 ve Vilniusu, blíže viz článek „Vystavka narodnaha štukarstva“ *Naša Niva*. 1913, roč. 8, č. 11, s. 1.

³⁰⁴ A. BASAŮ – I. KURKOŮ, *Flahi Biełarusi ŭčora i sionnia*. Minsk, 1994, s. 24.

³⁰⁵ V. NASIEVIČ, *Biełarusy: Stanaŭlennie etnasu i „nacyjanalnaja ideja*. Smolensk, 2015, s. 132-135,

³⁰⁶ Tamtéž.

sdužujícím znaky „knížectví a oblastí Běloruských a Litevských“, jenž byl součástí velkého státního znaku Ruského impéria.³⁰⁷ Již při povstáních z let 1831 a 1863 figurovala na povstaleckých erbech, avšak v těchto případech se spíše jednalo o symbol, reprezentující území bývalého velkoknížectví, ne konkrétní národy.³⁰⁸ K této národní adopci došlo až podstatně později. Prvním, kdo, byť nepřímou, propojil tuto litevskou *pahoňu* s běloruským národem, byl roku 1910 Václav Ľastoŭski ve svých *Krátkých Dějinách Běloruska*.³⁰⁹ V průběhu první světové války pak došlo k adopci přímé skrze oslavnou báseň *Pahonia* (1916) Maksima Bahdanoviče.³¹⁰

Okolo vzniku běloruské státní vlajky panují značné nejasnosti. K vytvoření běloruské národní vlajky došlo nejspíše roku 1917, přičemž autorství je nejčastěji připisováno studentu Petrohradské báňské univerzity Klaudiju Duž-Dušeŭskému.³¹¹ Okolnosti a přesná doba vzniku vlajky však nejsou dostatečně zdokumentovány. Vlajka sestávala ze tří horizontálních pruhů – bílého horního a spodního a červeného prostředního. Výběr bílé a červené za národní barvy zde opět byl určitým odkazem k minulosti, neboť jako bílý na červeném poli byl zobrazován jak rytíř z litevského *honu*, tak i polská orlice. Bíločervené byly i dynastické prapory a vojenské kokardy, užívané v dobách *Rzeczpospolity*. O tradičních lidových červených výšivkách na bílém poli jsme se již zmínili. Některé zdroje uvádí údajné používání bílo-červeno-bílých stužek běloruskými studenty v Petrohradě již od roku 1905, ale jiné toto rozporují.³¹² Existují i zmínky o návrzích použít pouze bílou vlajku – patrně s odkazem na jméno země, Bílá Rus – či modro-bílo-červenou kombinaci barev, jež byla již od roku 1848 považována za panslovanskou.³¹³

Jisté je, že v letech 1917-1918 došlo k rychlému rozšíření bílo-červeno-bílé vlajky mezi běloruskými organizacemi a v březnu 1918 k jejímu přijetí jako oficiální vlajky Běloruské lidové republiky.³¹⁴ Tento stát však svou nezávislost neuhájil. Jeho vláda i

---

³⁰⁷ A. BASAŮ – I. KURKOŮ, *Flahi Biełarusi ŭčora i sionnia*, 1994, s. 16-17.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁰⁹ Viz. V. ĽASTOŬSKI, *Karotkaja historyja Biełarusi*. Vilnius: 1919, s. 10. (První vydání je již z roku 1910).

³¹⁰ A. SMALANČUK, Biełaruskaja simvaly Vilni, *Homo Historicus*. 2009, roč. 5, č. 5, s. 330.

³¹¹ V. NASIEVIČ, *Biełarusy: Stanaŭlennie etnasu i „nacyjanalnaja ideja*, 2015, s. 138

³¹² Srov. V. NASIEVIČ, *Biełarusy: Stanaŭlennie etnasu i „nacyjanalnaja ideja*, 2015, s. 138; A. ŠALANDA, Karotki narys historyi biełaruskaj nacyjanalnaj i dziaržaŭnaj simvoliki. *Hierold Litherland*. 2019, roč. 19, č. 21, s. 7.

³¹³ A. BASAŮ – I. KURKOŮ, *Flahi Biełarusi ŭčora i sionnia*, 1994, s. 19.

³¹⁴ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 71.

v exilu nadále používala tuto vlajku, do roku 1925 navíc doplněnou o dva horizontální černé pruhy, jimiž byly odděleny bílé pruhy od červeného, patrně jako vyjádření smutku.³¹⁵

Běloruská státnost se nadále konstitovala v rámci země bolševiků. Jejich státní útvary, z nichž posledním a konečným byla BSSR, užívaly státní symboly s proletářskou, revoluční tematikou, která neměla s běloruským národním hnutím příliš společného. Přesto i zde existovaly pokusy mladou národní symboliku do státní zakomponovat. Již jsme si představili „vyšívanou“ vlajku roku 1951, jejíž adopce však nespadá do námi sledovaného období. Návrh státního znaku BSSR od malíře-grafika Hienadža Zmudzinského z roku 1926 obsahoval červený úhlopříčný pruh na bílém poli.³¹⁶ Bílo-červený-bílý pruh figuroval také na dalším, nakonec vítězném znaku, kde bylo právě na něm napsáno heslo „*Proletáři všech zemí, spojte se*“. Před konečným oficiálním přijetím však byla textura pozměněna a prapor zůstal pouze červený.³¹⁷

3.5. Národně-formativní politické aktivity a občanské spolky

Přestože ke zformování alespoň základů naprosté většiny pohledů a názorů, popsaných v předcházejících kapitolách, došlo již v průběhu 19. století, zůstávaly tehdy tyto iniciativy pouze záležitostí úzké vrstvy vzdělanců a nadšenců, většinou z řad aristokracie či vysokoškolských studentů. Jisté zárodky samostatné běloruské společensko-politické aktivity se objevily v 80. letech 19. století v souvislosti s běloruskou odnoží ruského narodnického hnutí. Právě k běloruským narodníkům se řadila studentská skupina Homan, jež také vypracovala dokument, který bychom mohli považovat za první běloruský politický program.³¹⁸ Zde se objevil požadavek autonomie, avšak ne v rámci obnovené unie s Polskem, nýbrž ve vztahu vůči Rusku. Aktivisté z 80. let však předběhli dobu a na jejich práci v průběhu následujících dvaceti let nikdo nenavázal. Ke spuštění masově agitační fáze, do níž již byla zapojena široká veřejnost,

---

³¹⁵ A. BASAŮ – I. KURKOŮ, *Flahi Biełarusi ũčora i sionnia*, 1994, s. 20.

³¹⁶ V. NASIEVIČ, *Biełarusy: Stanaŭlennie etnasu i „nacyjanalnaja ideja*, 2015, s. 139.

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ E. MIRONOWICZ, „Podmínky vývoje běloruského a českého národního hnutí na počátku 20. století“ In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 391

došlo až počátkem 20. století v souvislosti s ruskou revolucí roku 1905, následkem které byl v zemi aktivizován politický život.

3.5.1. Běloruské aktivity v rámci ruského impéria

K prvnímu serióznímu pokusu vytvořit politickou stranu, bránící zájmy Bělorusů, došlo počátkem roku 1902 v Petrohradě iniciativou Vaclava Ivanoůského, Alaizy Paškievičové, vysokoškolských studentů Ivana a Antona Łuckievičových a několika dalších. Jimi založená Běloruská revoluční strana (BRP) však navzdory svému názvu byla spíše jakýmsi diskusním klubem, soustředícím se primárně na nakladatelskou činnost.³¹⁹ Její jedinou akcí bylo vydání polsky psaného otevřeného dopisu *Inteligenci* a tisk přibližně 200 kopií jediného čísla bělorusky psaného časopisu *Svaboda*, vyzývající Bělorusy ke studiu vlastního jazyka a historie. Časopis však nikdy nebyl distribuován a strana samotná se na přelomu let 1903/1904 rozpadla pro vnitřní neshody svých členů.³²⁰ Zatímco Ivanoůski, reprezentující umírněnější postoje, navázal na publikační činnost BRP založením nakladatelství *Běloruský kruh*, zastánci radikálnějších postojů, zejména bratři Łuckievičové, se stali zakladateli nové organizace, Běloruské revoluční společnosti (hramady), později přejmenované na Běloruskou socialistickou společnost (BSH). Ivanoůski nedlouho poté sám také do BSH vstoupil.

3.5.1.1. Běloruská socialistická společnost

BSH již byla politickou stranou v pravém slova smyslu, má své pobočky v Petrohradu, Moskvě, Vilniusu, Minsku a dalších městech. Na prvním sjezdu, proběhnuvším v prosinci 1903, byl přijat program strany. Ten byl spíše provizorního charakteru a víceméně pouze kopíroval „Pařížský program“ Polské socialistické strany (PPS).³²¹ BSH se dle něj mj. vymezovala proti kapitalismu a carismu, požadovala svobodu slova, shromažďování a tisku, bezplatnou zdravotnickou péči a vzdělávání,

---

³¹⁹ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 14.

³²⁰ Tamtéž, s. 15-16.

³²¹ Tzv. Pařížský program byl prvním politickým programem PPS, přijatým roku 1892. Z hlediska politického uspořádání volal po odtržení od Ruska a utvoření nezávislé, demokratické Polské republiky; PPS, Program paryski (1892). Dostupné z: <https://polskapartiasocialistycznawroclaw.wordpress.com/historia-pps/deklaracja-programowa-pps/socialisci-pod-zaborami/program-paryski-1892/> [cit. 2023-09-27]

osmihodinovou pracovní dobu a zavedení všeobecného, přímého, volného, tajného hlasovacího práva pro všechny občany bez ohledu na pohlaví, národnost či náboženské vyznání.³²²

Tento program byl však doplněn ještě o požadavky na národní emancipaci Bělorusů. Po vzoru PPS podporovala BSH myšlenku svržení monarchie a plnou nezávislost Běloruského státu.³²³ Blíže specifikováno však nic nebylo. Nicméně již na dalším sjezdu strany, konaném v lednu 1906, byl požadavek státního uspořádání zásadně revidován a upřesněn. Nově bylo – opět po plánovaném svržení samoděržaví – požadováno vytvoření federativního, republikánského „Ruského státu“, jehož součástí mělo být i autonomní Bělorusko (Běloruský kraj), disponující svým vlastním sněmem, sídlícím ve Vilniusu.³²⁴ Toto právo na autonomii měly mít podle programu i všechny ostatní národy Ruska. O právech menšin na území samotného Běloruska program nic nehovoří, zato je poměrně velká jeho část věnovaná návrhu na agrární reformu.³²⁵ Oba programy – z roku 1903 i 1906 – jsou tak v oblasti národnostní politiky formulovány velmi vágně.

Od září 1906 strana také vydávala své bělorusky psané noviny – *Naša Dolia* (Náš úděl), jejichž tisk však musel být po několika číslech zastaven pro odpor úřadů, podle kterých byly noviny příliš radikální.³²⁶ Od listopadu téhož roku byla *Naša Dolia* nahrazena *Naší Nivou*, která byla v proklamacích mírnější, a cenzurní úřady tudíž jejímu tisku nebránily.³²⁷

Následkem vládních represí, namířeným proti socialistickým stranám, byla BSH nucena na přelomu let 1907/1908 pozastavit svou činnost.³²⁸ K obnovení aktivit BSH došlo až roku 1917 následkem Únorové revoluce. Tehdy, v listopadu 1917, došlo na třetím oficiálním sjezdu strany k přijetí třetí, poslední varianty stranického programu. Ten v otázce národnostního uspořádání zůstal věrný požadavku utvoření běloruského autonomního kraje v soustavě Ruska. Bělorusko, jehož hranice měly být vytyčeny podle jazykového kritéria, mělo mít svou vlastní regionální („Krajovou oblastní“) radu, jež by

---

³²² A. SIDAREVIČ, *Biełaruskí sacyjalistyčny ruch i biełaruskaja dzjaržaŭnasć*, Kiev, 2019, s. 13-14.

³²³ Tamtéž.

³²⁴ „Da hystorii B. S. H.“ *Polymia*, 1925, roč. 4, č. 5, s. 158-161.

³²⁵ Tamtéž, s. 161.

³²⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 132.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ Tamtéž.

rozhodovala mj. v oblastech školství, soudnictví, zemědělství a další administrativě.³²⁹ Běloruština měla být „legislativně uznána“, tedy měla získat oficiální status a být zavedena jako úřední a vyučovací jazyk ve výše zmíněných institucích. Národností menšiny měly získat plnou politickou a ekonomickou rovnost.³³⁰

Počet členů strany výrazně rostl, koncem roku 1917 její členskou základnu tvořilo okolo 10 000 lidí. Zvyšování počtu členů ale mělo negativní dopady na vnitřní integritu strany, takže docházelo k postupnému štěpení. V první polovině roku 1918 se strana rozpadla a jejími nástupci se stala Běloruská sociálně demokratická strana, Běloruská strana socialistů-revolucionářů a Běloruská strana socialistů-federalistů.³³¹

3.5.1.2. Krajovci

Socialisté nebyli jedinými „hráči“ na politickém poli. Další významnou silou, hledající oporu mezi Bělorusy, byli litvínističtí krajovci, stoupenci myšlenky na obnovu litevského státu. Ti však byli názorově atomizováni, jelikož se neshodovali v otázce socioekonomického směřování regionu a s tím spojeného vztahu k Rusku a Polsku. Objevily se dva proudy krajovství – konzervativní a demokratický.³³²

Příslušníci pravicového konzervativního proudu reprezentovali zájmy bohatší vrstvy společnosti – šlechticů a velkostatkářů, majitelů rozsáhlých pozemků.³³³ Kromě etnického nacionalismu se stavěli i proti socialismu a usilovali o ochranu svých majetků před radikalizující se společností. Tuto ochranu spatřovali mj. v ruských autoritách, pročež neusilovali o separaci od Ruské říše, nýbrž pouze o politickou a kulturní autonomii v jejím rámci. Předními představiteli tohoto proudu mezi etnickými Bělorusy byli místopředsedové *Minské zemědělské společnosti* Raman Skirmunt a Edvard Vajniľovič.³³⁴

Demokraté naopak představovali levicové křídlo krajovského směru. Na rozdíl od konzervativců podporovali plné společenské zrovnoprávnění – tedy zrušení volebních

---

³²⁹ Vytvoření státního útvaru, jehož hranice jsou totožné s hranicemi rozšíření etnika (národu) zde odpovídá Gellnerově definici nacionalismu; viz A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 12-16.

³³⁰ N. STAŠKIEVIČ, *Programma bělorusskoj socialističeskoj gromady*. Minsk, 1917.

³³¹ A. SIDAREVIČ, *Biełaruski sacyjałistyčny ruch i biełaruskaja dzjaržaŭnasć*, Kiev, 2019, s. 46-48.

³³² A. SMALANČUK, „Krajovaja ideja“ ŭ biełaruskaj historyi, s. 49.

³³³ Tamtéž, s. 93.

³³⁴ Tamtéž.

kurií, volební právo pro ženy atd. – a byli tedy v rámci krajevského pohledu hlavním propagátorem skutečné občanské společnosti, založené na sociální rovnosti.³³⁵ Po rozpadu BSH se k demokratickému proudu krajevského hnutí přidali i někteří běloruští socialisté, jako např. V. Łastoŭski či bratři Łuckievičové. Motivací ke snaze o zachování územní (státní) pospolitosti jim byly zřejmě obavy z možného nárůstu projevů netolerance, etnické nenávisi a fyzického násilí ve společnosti, jež byla z etnického hlediska velmi „promíchaná“ a kosmopolitní.³³⁶ Je však také možné, že si uvědomovali slabost svého národního hnutí, pokud by toto na politické scéně působilo samostatně.³³⁷

Další neshody panovaly ohledně pohledu na samotnou „národní definici“ obyvatelstva *kraje*. Zatímco někteří *krajovci* (např. Michał Römer) usilovali spíše o vytvoření jednotného, multikulturního krajevského národu, jiní (Ludwik Abramowicz, Kanstancyja Skirmunt,...) vnímali krajevské hnutí spíše jako jakousi platformu pro komunikaci mezi jednotlivými národními hnutími Litevců, Bělorusů, Poláků a dalších.³³⁸

Konzervativní křídlo dominovalo v prvních několika letech ruského parlamentarismu. V této době existovalo hned několik politických stran, zastávající krajevské myšlenky, např. *Krajová strana Litvy a Běloruska*, hlásící se ke konzervativnímu proudu či *Ústavně-katolická strana Litvy a Běloruska*, *Polský demokratický svaz Běloruska* a *Polský svaz krajevové/sociální práce*, hlásající spíše demokratické názory; žádné z těchto stran však nebylo přáno dlouhého života.³³⁹ Krajevské strany byly v letech 1906-1907 úspěšné v prvních i druhých volbách do říšské Dumy, byť byli jejich členové zvoleni jen jako nezávislí poslanci. Ti se poté v parlamentu snažili prosadit svůj autonomistický program, avšak vzhledem ke krátké životnosti těchto prvních dum nebyli schopni dosáhnout hmatatelných výsledků. V následujících volebních obdobích se počet krajevských poslanců v Dumě snížil, takže ani tehdy nebyli schopni svůj program prosadit. Navíc se u nich stále více projevoval vnitřní rozkol. Přibližně od roku 1910 přešla iniciativa na stranu demokratů.³⁴⁰ V tomto období se však již stále více polských *krajovců* přiklánělo k polskému nacionalismu, vůči kterému se

---

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Anton Łuckievič se v tomto smyslu vyjadřuje např. ve článku „K pytańniu ab nacionalnych adnosinach u Bielarusi i Łitvie.“ *Maładaja Bielaruś* 1936, roč. 1, č. 2, s. 6-16. (originál textu vznikl již v roce 1912)

³³⁷ Ve volbách do státní dumy roku 1907 nezískala BSH ani jednoho poslance, viz A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 132.

³³⁸ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ ů *bielaruskaj historyi*, s. 92-93.

³³⁹ Tamtéž, s. 51.

³⁴⁰ Tamtéž.

původně vymezovali. Hájení zájmu etnických Poláků se v jejich případech projevovalo mj. také nevybíravými útoky na jakékoliv manifestace litevských a běloruských národních hnutí.³⁴¹ Tato vlastní nejednotnost a nepočetnost krajovců bránily v „desátých“ letech vytvořit svou vlastní politickou stranu, takže byli nuceni kandidovat buď jako nezávislí, nebo za strany jiné. Jejich program nebyl nikdy naplněn.³⁴²

3.5.1.3. Západorusisté

Taktéž příznivci třetího proudu regionální národní koncepce se v období ruského parlamentarismu angažovali v politice. V ní debutovali na přelomu let 1905-1906 založením hnutí *Selské společenství (Křesťaninskoje soobščestvo)*.³⁴³ Na titulní stránce prvního čísla jeho stejnojmenných – ruskojazyčných - stranických novin zjišťujeme, že svou podporu političtí západorusisté hledali zejména u bohatých příslušníků neurozené vrstvy – tedy u sedláků velkostatkářů či „kulaků“. Hnutí, nepřekvapivě, zastávalo promonarchistické názory a žádalo o větší podporu pravoslavné církve. Na socioekonomické úrovni propagovalo „vrchnostenské“ zájmy, ne nepodobné těm, jež zastávali konzervativní krajovci. Následující rok (1907) vzniklo další západorusistické hnutí – *Okrajinský svaz (Okrajinskij sojuz)*, mající obdobné cíle.³⁴⁴ V prvních volbách do říšské Dumy nebyli západorusisté úspěšní – získali pouze jediného poslance. Hned ve druhých volbách však získali poslanců 16, z nichž třetinu tvořili kněží.³⁴⁵ Příčinou tohoto úspěchu však zřejmě nebyla náhlá radikální změna v preferencích voličů, nýbrž státní machinace premiéra Stolypina v podobě změny volebního systému.³⁴⁶ Vzhledem ke své politické orientaci měli *západorusisté* sympatie carského dvora, jež se projevovaly skrytým i otevřeným protěžováním jejich zájmů, např. v podobě volného přístupu ke členům nejvyšších petrohradských vládních kruhů, či zřízením zemstev ve Vitebské, Minské a Mogilevské gubernii 1911.³⁴⁷ Tyto instituce měly formálně sloužit jako volený orgán místní hospodářské samosprávy, avšak za pomoci volebních kvót byl z většiny

---

³⁴¹ A. SMALANČUK, *Pamiž krajovasciu i nacyjanalnaj idejaj*, 2001, s. 277-278.

³⁴² A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 135.

³⁴³ A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 256.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 261.

³⁴⁶ M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 498.

³⁴⁷ A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 257.

neustále obsazovány zastupiteli *západorusistického* přesvědčení. V západní, katolické části Severozápadního kraje (Vilenské a Grodenské gubernii), zemstva zřízena nebyla.³⁴⁸

Jestliže v 19. století tvořil hlavní náplň práce *západorusistů* boj proti Polákům *litvinistům*, v parlamentním období počátku 20. století se jejich pozornost zaměřila primárně proti národním buditelům běloruského směru, jež ve své popularitě *litvinisty* předběhl. Výše zmíněná hnutí proto organizovala, v souladu se *západorusistickou* tradicí, agitační semináře, přednášky apod. Cílem těchto výbojů se stal primárně hlavní symbol běloruské národní agitace – běloruský jazyk. Ve statích, objevujících se pravidelně ve stranickém tisku *západorusistických* organizací, byl neustále opakován jeden a ten samý argument – a sice že běloruský jazyk neexistuje, jedná se o pouhý rurální dialekt ruštiny, spisovný ruský jazyk je pro rolníka srozumitelnější a pokusy o vytvoření běloruského kodifikovaného pravopisu jsou umělý proces, namířený proti stabilitě ruského státu.³⁴⁹ Mimoto nepovažovali běloruské hnutí za samostatné a soběstačné, a spatřovali v něm pouhý projekt polské konspirace.³⁵⁰

Konec *západorusistické* politiky byl náhlý a rychlý. Únorová revoluce a pád monarchie zapříčinily, že se *západorusisté* již nemohli spolehnout na pomoc svého největšího sponzora. Nové státní útvary, které začaly na území Severozápadního kraje vznikat, nebyly – alespoň zpočátku – konceptu trojjediného ruského lidu nakloněny.³⁵¹ Úspěšnost *západorusistické* politiky je obtížné zhodnotit. Na jednu stranu je nutné uznat, že většina politických požadavků *západorusistů* – neotevírání škol v běloruském jazyce, upevňování carské moci v Severozápadním kraji, protikatolická opatření v oblasti náboženství atd. – byla v období jejich působení plněna. Na stranu druhou však vyvstává otázka, nakolik se o toto plnění zapříčinili sami *západorusisté*. Vzhledem k silné tradici rusifikační politiky úřadů se spíše zdá pravděpodobnější, že legislativní iniciativa byla i v tomto parlamentním období plně na straně carské vlády, zatímco *západorusistická* sdružení plnily úlohu pouhého agitátora, jenž tlumočil vládní rozhodnutí lidu.

---

³⁴⁸ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 133.

³⁴⁹ A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 263-265.

³⁵⁰ A. SMALANČUK, „*Krajovaja ideja*“ ū *bielaruskaj historyi*, s. 91; A. ČVIKIEVIČ, „*Zapadnorussizm*“, 1993, s. 268.

³⁵¹ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 34-36.

3.5.2. Aktivity během války a v období Běloruské lidové republiky

V průběhu první světové války se politicko-občanská situace Bělorusů zchaotizovala. Následkem německé ofenzívy bylo etnicky běloruské území od října 1915 do února 1918 rozděleno na dvě části. Jeho západní třetina, na jejímž území se nacházela města Grodno, Brest Litevský a Vilnius se ocitnula pod německou okupací. Ta však paradoxně na běloruské národní hnutí působila spíše blahodárně, neboť německá administrativa se snažila ovládnuté území derusifikovat a za tímto účelem podporovala politickou a kulturní emancipaci neruských národů, nebo ji alespoň nebránila.³⁵²

V Němci ovládaném Vilniusu zahájilo svou činnost množství běloruských organizací, např. Běloruský klub, pořádající ochotnická pěvecká, taneční a recitační vystoupení dospělých i dětí; Běloruský činoherní soubor, v jehož repertoáru byly hry od Janky Kupały, Jakuba Kołase či Antona Čechova; Běloruské dětské divadlo a další.³⁵³ Fungovala zde také charitativní nadace *Běloruský výbor pomoci obětem války*.³⁵⁴ Od 15. listopadu 1915 začaly být v německé okupační zóně otevírány běloruské školy, první opět ve Vilniusu.³⁵⁵ Na podporu vzdělávání v běloruštině byl zřízen také Běloruský učitelský svaz. Naprostá většina těchto spolků vznikla úsilím nepočetné skupiny běloruských vlastenců, (mj. Vaclava Ivanoůského, Vaclava Łastoůského, bratrů Łuckievičových a „Ciotky“ Paškievičové) a tudíž byla vzájemně provázána. Jejich činnost byla řízena Běloruským lidovým výborem (*Biełaruski narodny kamitet – BNK*), jež byl tvořen členy BSH, od ní odštěpené *Běloruské sociálně demokratické dělnické skupiny* a nestraníky.³⁵⁶ Výbor pracoval v ilegalitě, neboť německá okupační moc působení politických organizací nepovolovala. Jako jeho legální „fasáda“ sloužil zmíněný výbor pomoci obětem války.³⁵⁷

Tento výbor v otázce politického uspořádání vsadil na krajovské ideály o vytvoření společného litevsko-běloruského státu a jeho členové jednali za tímto účelem se zástupci

---

³⁵² A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 141.

³⁵³ Tamtéž; LLiMA, f. *Renginių dokumentų kolekcija*, inv. č. 702, k. 1

³⁵⁴ A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ū Zachodnaj Biełarusi*, 2004, s. 11.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 141.

³⁵⁷ A. SIDAREVIČ, *Biełaruski sacyjaŭistyčny ruch i biełaruskaja dziaržaŭnasć*, Kiev, 2019, s. 35.

litevských organizací, avšak bezúčelně.³⁵⁸ Myšlenka společného státu byla v BNK následně ještě více rozvinuta, když Anoton Łuckievič vypracoval koncept vytvoření východoevropské konfederace, jež měla zahrnovat Litvu, Bělorusko, Lotyšsko a Ukrajinu, (avšak ne Polsko), a jež se podobala projektu Mezimoří Józefa Piłsudského. Tento svazový projekt představili zástupci BNK na konferenci národů Ruska, konaných v dubnu 1916 ve Stockholmu a v červnu téhož roku v Lausanne.³⁵⁹ Návrhy si však nezískaly podporu litevských zástupců, kteří byli nakloněni spíše snahám o vytvoření unitárních, etnicko-národních států. Myšlenku na vytvoření (kon)federace s Litvou ve stejné době začali opouštět i někteří běloruští obrozenci a v květnu 1916 vznikl *Svaz nezávislosti a nedělitelnosti Běloruska*.³⁶⁰ Tento svaz, jehož čelným představitelem byl Vaclaŭ Łastoŭski, se stal první organizací, jež prosazovala vytvoření nezávislého Běloruska jako národního státu bez spojení se státy jinými (ačkoliv část členů zcela nezavrhovala možné federativní uspořádání s Ukrajinou). Pro nezávislé Bělorusko navrhoval republikánský systém a plnou bělorusizaci státních a náboženských institucí, avšak národnostním menšinám měla být zachována všechna práva. Domácí běloruský tisk si v souvislosti se snahami místních politiků stěžoval na pasivitu – zejména v porovnání s krajanskými spolky sousedních národů – krajanů v zahraničí, kteří údajně nedostatečně lobovali za běloruskou národní věc.³⁶¹

Na běloruském území, které zůstalo pod kontrolou Petrohradu, také probíhal rozvoj běloruského hnutí. Od roku 1916 byl minské veřejnosti přístupný *Běloruský dům*, hostující běloruskojazyčné pěvecké sbory, recitátory běloruských básní, později také činoherní spolky.³⁶² Vilniuský *Běloruský výbor pomoci obětem války* provozoval v Minsku svou pobočku. Ke skutečnému vzednutí však došlo až po únorové revoluci, kdy došlo k již zmiňovanému obnovení činnosti BSH a dalších socialistických stran. Pád carismu umožnil zakládání běloruských organizací, takže tyto začaly vznikat i na této „druhé“ straně fronty; byla např. spuštěna činnost Běloruského sdružení učitelů.³⁶³

---

³⁵⁸ Jednalo se o projekt tzv. Konfederace Velkoknížectví litevského. Litva a Bělorusko měly figurovat v rámci tohoto soustátí jako dvě autonomní jednotky, viz A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 23.

³⁵⁹ „MEMORYJA predstaunikau Biełaruši na III-iej Kanferencyi narodau“ *Volnaja Biełaruś*. 1917, roč. 1, č. 21, s. 2-3.

³⁶⁰ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 142.

³⁶¹ Např. časopis *Homan* výslovně vyzývá krajanů: „... Vzbudte se, organizujte se a podpořte váš mnohamilionový nešťastný lid!“ blíže viz „Da bratou za morem“, *Homan*. 1916, roč. 1, č. 39, s. 2.

³⁶² A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 142.

³⁶³ „STATUT Biełaruskaha Vučycialska Chaŭrusu“ *Volnaja Biełaruś*. 1917, roč. 1, č. 11, s. 3-4.

V Mogilevě byl 17. dubna založen Běloruský národní výbor Mogileva, jenž mezi obyvatelstvem prováděl národně-obrozeneckou kulturně-vzdělávací popularizační činnost a osvětu, nejčastěji v podobě pořádání přednášek, tištění letáků, zveřejňování příspěvků v novinách apod. Obdobné sdružení, mající název Běloruská kulturně-vzdělávací společnost, vzniklo také v Bobrujsku. Zakládána byla také nová politická hnutí - *Křesťanská demokratická jednota (ChDZ)*, *Běloruský lidový svaz* a další.³⁶⁴

Běloruští politici zachovávali loajalitu vůči prozatímní vládě, ale k bolševikům se stavěli stále více nepřátelsky. Není třeba zde podrobně popisovat vývoj situace po pádu monarchie a veškeré peripetie, kterým tou dobou běloruské hnutí čelilo; postačí uvést, že političtí činitelé některých (mohli bychom říci nejpohotovějších či nejpotentnějších) běloruských regionálních stran: BSH, BPNS a ChDZ v průběhu roku 1917 prostřednictvím jimi nově zřízeného *Běloruského národního výboru* společně konsolidovali svou moc v státních administrativních institucích na běloruském území a usilovali o vytvoření běloruského státu, avšak v této době se ještě nesnažili odtrhnout jej od Ruska.³⁶⁵ Bolševický převrat v listopadu téhož roku odsoudili, zároveň se však s bolševiky, kteří jinak neměli mezi Bělorusy velkou podporu, snažili dohodnout. Veškeré pokusy o dohodu ale skončily koncem roku neúspěšně.³⁶⁶ V prosinci jimi proto byl v Minsku zřízen mocenský orgán, vystupující pod názvem *Všeběloruská rada*.³⁶⁷ Ta však nesdružovala všechny běloruské politické síly, nýbrž pouze levicové (kromě bolševiků). Pravicová uskupení se zatím tohoto procesu neúčastnila. Pokus této rady o převzetí moci v Bělorusku v lednu 1918 byl neúspěšný, neboť jej zmařili bolševici.³⁶⁸ Ti však byli již následující měsíc nuceni opustit střední Bělorusko (včetně Minsku) z důvodů nové mohutné německé ofenzívy.

3.5.2.1. Zformování Běloruské lidové republiky

Od konce února 1918 byla většina etnického území Bělorusů pod kontrolou německé armády, následkem čehož bylo možné propojit činnost vilniuských a minských běloruských politických organizací. Ve Vilniusu došlo v lednu k transformaci BNK na

³⁶⁴ P. SIEVIARYNIEC, *Bielaruskaja Chryscijanskaja Demakratyja*, Minsk, 2017, s. 30-31.

³⁶⁵ H. DALIDOVIČ, *BNR i BSSR*. Minsk, 2002, s. 7-8.

³⁶⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 147.

³⁶⁷ H. DALIDOVIČ, *BNR i BSSR*. Minsk, 2002, s. 16-19.

³⁶⁸ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 42-43.

Vilenskou (Vilniuskou) běloruskou radu (VBR).³⁶⁹ Výkonný výbor minské Všeběloruské rady inicioval vznik tzv. Lidového sekretariátu Běloruska, jenž se měl stát první běloruskou vládou. Do Všeběloruské rady byly kooptováno množství nových členů z řad Bělorusů a dalších národností, primárně však byla rozšířena o 9 zástupců VBR, čímž došlo k faktickému propojení obou institucí.³⁷⁰ Členové VBR přestali vnímat minskou Radu jako konkurenci. Ve dnech 21. února a 9. března byly vydány První a Druhá zakládací listina národů Běloruska, které připravovaly právní podklady k založení státu, jež měl dostat název Běloruská lidová republika; svolání ústavodárného shromáždění, a základní nástin institučního uspořádání, v němž zastupoval sekretariát výkonnou moc a Všeběloruská rada, přejmenovaná na Radu BNR, moc zákonodárnou.³⁷¹ Dne 25. března byla Radou BNR přijata rezoluce, formulovaná ve Třetí zakládací listině národu Běloruska, oznamující bezprostřední vyhlášení plné nezávislosti země.³⁷² Tento akt však nebyl podporován všemi členy Rady. Mnoho z nich – ačkoliv již jen menšina – stále upřednostňovalo unii s Ruskem a na protest proti vyhlášení nezávislosti z Rady BNR vystoupili.³⁷³

Německá okupační moc se vůči těmto aktivitám nestavěla přátelsky. V brestlitevském míru, uzavřeném mezi ní a zástupci ruské bolševické vlády dne 3. března 1918, se zavázala neuznat žádné nové státní útvary, vyhlášené po tomto datu. Pomyslným „trnem v oku“ jí byla také silná socialisticko-levicová orientace vlády BNR, proto byla 12. dubna provedena druhá kooptace do řad Rady BNR, kam byli přizváni představitelé středových a pravicových sil, včetně Ramana Skirmunta a členů ChDZ.³⁷⁴ Německý pohled na vládu BNR se poté zlepšil a běloruským představitelům byla přenechána moc nad civilní správou běloruského území, ačkoliv právního uznání existence se BNR ze strany Němců nikdy nedočkala.³⁷⁵

Vláda BNR poté začala svou činnost. Byla prováděna bělorusizační osvěta, zřizovány nové běloruské základní školy a gymnázia. Od 12. dubna měla běloruština status úředního

---

³⁶⁹ „Biełaruskaja Konferencija“, *Homan*. 1918, roč. 2, č. 9, s. 1.

³⁷⁰ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 149

³⁷¹ „Narodny Sekretaryat Biełarusi“, „Palityčnaje stanowišče Biełarusi i jaje oryentacija“, *Homan*. 1918, roč. 2, č. 23, s. 1-2.

³⁷² A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 56.

³⁷³ Jednalo se zejména o členy strany socialistů-revolucionářů; A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 58.

³⁷⁴ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 150.

³⁷⁵ M. ŠVANKMAJER a kol, *Dějiny Ruska*, s. 585.

jazyka, přičemž veškerá práva národnostních menšin, včetně těch jazykových, byla garantována Druhou zakládací listinou národů Běloruska:

„2. Základní zákony Běloruské lidové republiky schvaluje Ústavodárné shromáždění Běloruska, sestavené na základě všeobecného, rovného, prostého, tajného a poměrného volebního práva bez ohledu na rod, národnost a vyznání.

3. Do doby, než se sejde Ústavodárné shromáždění Běloruska, zákonodárná moc v Běloruské lidové republice náleží Radě Všeběloruského sjezdu doplněné o zástupce menšin Běloruska.

[...]

6. V mezích Běloruské lidové republiky mají všechny národy právo na národní a osobní autonomii, deklaruje se rovné právo všech jazyků Běloruska.“³⁷⁶

Ačkoliv tedy otcové zakladatelé první běloruské státnosti zvolili nakonec cestu národního státu, nezdá se, že by byli nakloněni principům etnokratické vlády.³⁷⁷ Vzhledem k jejich většinovému socialisticko-levicovému smýšlení to však není nijak překvapující.

Byla podporována kulturní činnost. Dne 19. května vzniklo v Minsku Běloruské státní divadlo, ve Vilniusu transformací Běloruského činoherního souboru vzniklo tou dobou také Lidové divadlo, jež mělo být podle plán roku 1919 přetvořeno na druhé státní.³⁷⁸

Běloruská lidová republika však na svém území nedisponovala vlastní profesionální armádou. Většina běloruských vojáků, sloužících v ruském carském vojsku, byla dislokována v jižní části fronty a nacházela se v Rumunsku.³⁷⁹ Německá okupační správa nedovolila vládě BNR přesunout tyto vojáky do Běloruska, neboť se obávala, že by mohli být použiti proti ní samotné, či proti ruským bolševikům.³⁸⁰ Ze stejného důvodu odmítala i žádosti o povolení vytvoření zcela nových ozbrojených sil z obyvatel, nacházejících se

---

³⁷⁶ H. DALIDOVIČ, *BNR i BSSR*. Minsk, 2002, s. 26-27.

³⁷⁷ Etnokracie je politický systém, v němž je moc soustředěna v rukou určité etnické skupiny, jež prostřednictvím této moci upřednostňuje své zájmy na úkor ostatních etnických skupin, které žijí ve stejné zemi.

³⁷⁸ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 150.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 150-151.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 151.

v Bělorusku.³⁸¹ Když se koncem podzimu 1918 začala německá vojenská moc v Evropě hroutit, pokusila se vláda BNR vytvořit armádu na území Běloruska bez jejího svolení. Bolševická vláda v Rusku odmítla uznat existenci BNR a po kapitulaci Německa 11. listopadu zahájila na území Běloruska rozsáhlou ofenzívu.³⁸² Jelikož byl v té době proces formování běloruské armády teprve v zárodku, nebyla se vláda BNR schopna nijak bránit a 3. prosince byla nucena provést evakuaci z Minsku do Vilnius.³⁸³

3.5.2.2. Rozdělení Běloruska

Bolševická vojska pokračovala v postupu dále na západ, kde se střetla s polskými. Na pozadí polsko-sovětské války, probíhající od přelomu let 1918/1919, prošla běloruská státnost několika proměnami. Nejprve byla 1. ledna 1919 bolševiky vyhlášena *Běloruská sovětská socialistická republika* (BSSR), která se ještě téhož měsíce vzdala svého východního území, sestávajícího z oblastí okolo (a včetně) měst Smolensk, Vitebsk a Mogilev, ve prospěch Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR).³⁸⁴ Následně, po úspěšné ofenzívě, během které sovětská vojska získala kontrolu nad většinou území Litvy, byla dne 27. února BSSR sloučena s Litevskou sovětskou socialistickou republikou, čímž byla vytvořena Litevsko-běloruská sovětská socialistická republika (Litběl) s hlavním městem ve Vilnius.³⁸⁵ Rada BNR se tak opět musela přestěhovat, tentokrát do Grodna.³⁸⁶ Sovětské úřady v tomto období prováděly na běloruských územích jakousi de-bělorusizaci, při které byly uzavírány běloruské školy, a nakladatelství měla zakázáno tisk novin v běloruštině.³⁸⁷

Litběl ztratil kontrolu nad celým svým územím již ve druhé polovině roku 1919 v důsledku úspěšné polsko-litevské ofenzívy, při které se polská armáda zmocnila více než poloviny Běloruska, včetně Minsku a Bělorusy i Litevci nárokovaného Vilnius, kam

---

³⁸¹ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 97, 101.

³⁸² A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 151.

³⁸³ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 100.

³⁸⁴ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, 2012, s. 29; Na Ukrajině a v Pobaltí byly sovětské republiky vyhlášeny již o týden dříve, 23. prosince 1918. Důvodem, proč bylo Bělorusko „opožděno“, byl nejspíše nedostatek prominentních bolševiků běloruského původu a nekompletní struktura bolševické organizace v Bělorusku, která byla poté v rychlosti dotvořena, viz A. SIDAREVIČ, *Biełaruskí sacyjaŭstyčny ruch i biełaruskaja dziaŭžaŭnasć*, Kiev, 2019, s. 49-50.

³⁸⁵ H. DALIDOVIČ, *BNR i BSSR*. Minsk, 2002, s. 40

³⁸⁶ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 110.

³⁸⁷ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 152-153.

se následně z Grodna navrátila i Rada BNR.³⁸⁸ Polský sejm schválil anexi těchto teritorií. V následujícím roce však Polsko nad všemi ztratilo kontrolu, když nevydrželo nápor letní sovětské ofenzívy. Nad Litvou se bolševici již nesnažili získat kontrolu a 12. července 1920 s jejími vládními představiteli uzavřeli mír, v němž se zavázali přenechat Litvě Vilnius a Grodno.³⁸⁹ Existence Litbělu za takových okolností již postrádala smysl, proto byl již několik týdnů před podpisem zmíněné mírové smlouvy rozpuštěn, přičemž došlo 31. června k opětovnému vyhlášení *Sovětské socialistické republiky Bělorusko*.³⁹⁰ Po bitvě u Varšavy, ze které vzešly koncem srpna 1920 vítězně polské síly, došlo k poslednímu zvratu v průběhu války. Iniciativu získali opět Poláci, kteří v následujících měsících znovu posunuli frontu na východ a opětovně se zmocnili západních území Běloruska, měst Bělostoku, Brestu Litevského, Grodna a Vilniusu. Poté vojenský konflikt ustal. Dne 18. března 1921 byla polskými a sovětskými zástupci v Rize podepsána mírová smlouva, ukončující válku, na základě které si Polsko a bolševické Rusko mezi sebe rozdělily území Běloruska a Ukrajiny.³⁹¹

Většina Bělorusů byla za války nakloněna spíše k Polsku, ale jejich zájmy nebyly příliš zohledňovány ani jednou z válčících stran. V řadách Polské armády bojovalo množství Bělorusů, od druhé poloviny roku 1919 existovala tzv. *Běloruská vojenská komise*, jež si dávala za cíl vytvoření samostatné běloruské armády jakožto polského spojení.³⁹² Mezi lety 1919-1921 také v Polské armádě existovala *1. Litevsko-běloruská divize*, jež sjednocovala běloruská a litevská uskupení domobrany proti bolševikům.³⁹³ V Estonsku a Lotyšsku operovaly na straně protiněmeckých a protiruských národně-osvobozeneckých povstalců vojska vedená generálem Stanisláuem Buľak-Baľachovičem.³⁹⁴ Se svolením polských úřadů probíhaly koncem roku 1919 ve Vilnius konferenci Rady BNR, vedené Kľaudzijem Duž-Dušeuským, kde bylo diskutováno možné vytvoření polsko-běloruské konfederace, avšak členové Rady nebyli v tomto jednotní – někteří z nich považovali Poláky za spojence, jiní za okupanty.³⁹⁵ Polská vláda také neměla na existenci BNR zájem, takže jednání ničeho nedocílila. Navíc byla

---

³⁸⁸ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, 2018, s. 112.

³⁸⁹ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 156.

³⁹⁰ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, 2012, s. 25.

³⁹¹ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 157.

³⁹² F. KUŠAL, *Sproby stvareńnia bieľaruskaha vojska*, Minsk, 1999, s. 34.

³⁹³ A. TRUSAŮ, *Nieviadomaja nam kraina*. Minsk, 2013, s. 102.

³⁹⁴ A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 128.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 118.

protipolská část členů Rady Poláky přinucena k emigraci do Německa. Rozkol v Radě ohledně zahraniční orientace trval až do roku 1921. V průběhu roku 1920 se Rada stále snažila s RSFSR vést jednání o uznání BNR ze strany bolševiků, avšak neúspěšně. V důsledku vývoje situace na frontě a napjatých vztahů se sousedními zeměmi musela Rada několikrát změnit své sídlo – z Vilnius přesídlila do Rigy, poté do Kaunasu (Kovna) a následně roku 1923 do Prahy, kde zůstala po zbytek meziválečného období.³⁹⁶

Proti sovětské i polské nadvládě na území Běloruska propukaly po celé období polsko-sovětské války vzpoury, přičemž k nejznámějším akcím tohoto druhu patří tzv. slucké povstání z konce roku 1920.³⁹⁷ Specifickou otázkou představovala rovněž působnost Bělorusů v mezinárodně neuznávaném státu Střední Litva. Ten vznikl koncem roku 1920 na území, jež postoupili bolševici Litvě, následkem zinscenované vzpoury zmiňované 1. Litevsko-běloruské divize pod vedením generála Lucjana Želigowského po předchozí domluvě s Józefem Piłsudskim.³⁹⁸ Cílem vzpoury bylo zabránit tomu, aby město Vilnius připadlo Litvě. Želigowski inklinoval ke krajovské identitě a pravděpodobně upřímně věřil, že zachraňuje Vilnius před etnickou homogenizací. Přibližně 40% obyvatelstva Střední Litvy tvořili etničtí Bělorusové a mnozí běloruští obrozenci – A. Łuckievič, B. Taraškievič, A. Smolič a další – doufali, že se tato země stane základem budoucí běloruské státnosti.³⁹⁹ Želigowski se k běloruské iniciativě stavěl přátelsky, takže na území vzniklo množství běloruských škol, a státní úřad pro vzdělávání měl i svou běloruskou sekci.⁴⁰⁰ Piłsudski a místní polské obyvatelstvo však podpořili myšlenku anexe. Krátce poté, co Želigowski počátkem roku 1922 předal vládu civilní správě, zvítězila ve volbách do státního sejmu polská etnická uskupení a nová vláda rozhodla o připojení Střední Litvy k Polsku.⁴⁰¹

---

³⁹⁶ Tamtéž, s. 119, 126, 222, 239, 250-251

³⁹⁷ Jednalo se o odboj povstalecké armády, čítající přibližně 4000 vojáků, jež bránila v listopadu a prosinci město Sluck a přilehlé oblasti před postupujícími bolševickými vojsky. Armáda byla vedena Běloruskou radou sluckého kraje, jež uznávala vládu BNR jako legitimní. Toto povstání se stalo jedním z nejvýraznějších pokusů o prosazení běloruské státnosti vojenskými prostředky a je nyní významnou součástí současné běloruské národní mytologie. Tamtéž, s. 201-203.

³⁹⁸ A. TRUSAŮ, *Nieviadomaja nam kraina*, 2013, s. 104-105.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 106, 108.

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 168-169.

3.5.3. Meziválečné aktivity v západním Bělorusku

V období mezi světovými válkami bylo etnicky běloruské území rozděleno mezi Polsko a sovětské Rusko/Sovětský svaz.⁴⁰² Polská ústava, přijatá 17. května 1921, sice zaručovala národnostním menšinám plná práva na zakládání a udržování kulturních, vzdělávacích a náboženských institucí, avšak v praxi byla situace spíše opačná a menšiny čelily plíživé polonizaci.⁴⁰³ Nic se v tomto ohledu nezměnilo ani po Piłsudského květnovém státním převratu roku 1926, ačkoliv si od něj někteří běloruští představitelé zprvu slibovali možnou federalizaci země.⁴⁰⁴ Polonizační snahy naopak během období sanace, zejména pak ve druhé polovině 30. let, ještě více zesílily; v nové ústavě z 23. dubna 1935 již ani nebyly národnostní menšiny a jejich práva explicitně zmíněny.

V politickém směřování nebyla běloruská společenská elita jednotná. Část se zprvu nevzdávala myšlenky fyzického boje za sjednocení Běloruska a pokoušela se vést partyzánský oboj proti polským autoritám. V tomto boji se jim dostávalo finanční i materiální podpory od Litevců i od ruských bolševiků, kteří měli zájem na územní expanzi.⁴⁰⁵ Za tímto účelem existovaly v Litvě i běloruské vojenské formace, např. Svaz běloruských střelců či Běloruský samostatný prapor v litevské armádě, které však byly rozpuštěny v průběhu roku 1923, poté, co byla integrita polsko-litevských hranic uznána zástupci prvoválečných vítězných mocností.⁴⁰⁶

Běloruští rolníci na venkově byli nespokojení s polskou vládou, jíž považovali za „panskou“.⁴⁰⁷ Velká část společnosti měla bojové zkušenosti z proběhnuvších válek. Důsledkem válek se také mezi obyvatelstvem nacházelo velké množství zbraní, což připravovalo půdu pro možný nový ozbrojený konflikt.⁴⁰⁸ Za účelem protipolského partyzánského boje na platformě sovětského modelu byla koncem října 1923 vytvořena

---

⁴⁰² Rižskou smlouvu a podmínky v ní stanovené blíže popisuje např. N. DAVIES. *Bílý orel, rudá hvězda*, 2006, či S. DĄBROWSKI, „The Peace Treaty Of Riga“ *The Polish Review*. 1960, roč 5, č. 1, s. 3-34. Polsko-sovětská mírová jednání za války a Rižská smlouva jakožto jejich výsledek jsou ústředním tématem monografie J. BORZĘCKI, *Pokój ryski 1921 roku i ksztaltowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*. Varšava, 2012.

⁴⁰³ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 168.

⁴⁰⁴ „Ci isnuje kryzys biełaruskaha ruchu?“ *Maładaja Biełaruś*. 1936, roč. 1, č. 1, s. 67-68.

⁴⁰⁵ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 168.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 169.

⁴⁰⁷ Nespokojenost byla nejvyšší u pravoslavných Bělorusů. Důvody byly hlavně ekonomického rázu, např. vysoké daně; viz S. TOKČ, *Biełaruskaja wioska ũ epochu źmienaŭ*. Minsk, 2007, s. 206.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 206-207.

Komunistická strana Západního Běloruska (KSZB), jež vystupovala jako autonomní část nelegální *Komunistické strany Polska* a byla financována ze Sovětského Svazu.⁴⁰⁹ V prosinci 1923 byla do KSZB včleněna *Běloruská revoluční organizace*, jež vznikla předcházející rok odtržením od *Běloruské strany socialistů-revolucionářů*.⁴¹⁰ Ta, společně s většinou dalších běloruských politických stran, ukončila svou činnost v západním Bělorusku během první poloviny 20. let. Teprve sloučením s eserskou *Běloruskou revoluční organizací*, jež měla mezi běloruským obyvatelstvem podporu, se KSZB stala jednou z hlavních politických sil regionu. Mnozí z běloruských Eserů se však i v rámci KSZB odmítali podříditi vlivu Moskvy a nadále prosazovali myšlenku samostatného Běloruska, nezávislého jak na Polsku, tak i na Rusku; zůstávali však pouze minoritní frakcí a jejich vliv byl postupně zlikvidován.⁴¹¹ Cíl strany, definovaný na stranické konferenci v listopadu 1924, bylo připojení západního Běloruska k BSSR.⁴¹² V národnostní rovině prosazovala tradiční politicko-kulturní emancipaci Bělorusů včetně práva používat běloruštinu na školách a úřadech. Protipolský boj v podobě partyzánských ozbrojených zásahů proti policejním stanicím, vlakům, skladům, obchodům atd., jež počátkem dvacátých let prováděli členové KSZB, si však nezískal podporu obyvatelstva, neboť toto nebylo ochotno po válečném vyčerpání ihned znovu bojovat.⁴¹³

Od roku 1922 kandidovali někteří běloruští zástupci do polského Sejmu prostřednictvím politické strany *Blok národnostních menšin*.⁴¹⁴ Ve volbách z let 1922 a 1928, do kterých vstoupili s požadavky politické a kulturní autonomie západního Běloruska, zaznamenali úspěch a v Sejmu založili Běloruský poslanecký klub, plánovaný program se jim však nepodařilo prosadit.⁴¹⁵ V důsledku růstu vlivu KSZB založila levicově orientovaná část poslanců Běloruského poslaneckého klubu v čele s Branislavem Taraškievičem dne 24. června 1925 novou parlamentní frakci s názvem *Běloruská rolnicko-dělnická společnost* (*Bielaruskaja sialanska-rabotnickaja hramada – BSRH*), jež sloužila de facto jako legální reprezentace KSZB k prosazování programu

---

⁴⁰⁹ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 169-170.

⁴¹⁰ Tamtéž.

⁴¹¹ Tamtéž.

⁴¹² A. BERGMAN, „Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi w latach 1924-1928“ *Rocznik Białostocki*. 1967, roč 7, č. 1, s. 50.

⁴¹³ S. TOKČ, *Bielaruskaja wioska ŭ epochu źmienaŭ*. Minsk, 2007, s. 208-209.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 210-212.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 213.

běloruské osvěty a sjednocení s BSSR.⁴¹⁶ BSRH se vzápětí fakticky transformovala na politickou stranu a v průběhu roku 1926 zaznamenala rapidní růst členské základny. K listopadu téhož roku bylo evidováno více než 120 000 členů.⁴¹⁷ Toto vzednutí běloruského živlu, jenž byl navíc pod výrazným vlivem SSSR a nesl s sebou reálné riziko separatismu, vyděsilo polskou vládu nově vznikajícího autoritářského režimu Józefa Piłsudského.⁴¹⁸ Počátkem roku 1927 přistoupily polské úřady k oficiální likvidaci BSRH. Část vedení strany byla 15. ledna souzena za podvratnou protistátní činnost. Následně byla strana delegalizována a její činnost prohlášena za nezákonnou. Legálním nástupcem BSRH byla poté v sejmu v letech 1928-1930 parlamentní frakce *Boj (Zmahannie)*, která však neuspěla ve zmanipulovaných volbách 23. listopadu roku 1930.⁴¹⁹ KSZB poté po zbytek existence druhé Polské republiky neměla parlamentní zastoupení.

Vztahy se sovětskými komunisty byly po celou první polovinu 20. let předmětem sporu uvnitř exilové vlády BNR, což nakonec vedlo k uspořádání II. Běloruské národní konference ve dnech 12-16 října roku 1925.⁴²⁰ Na této konferenci, jíž se účastnili také zástupci BSSR, většina členů vlády BNR uznala vládu BSSR za jedinou platnou běloruskou vládu, vládu BNR rozpustila a následně se z exilu do BSSR vrátila.⁴²¹ Tento akt však odmítlo uznat pražské vedení Rady BNR, které zůstávalo vůči Sovětskému svazu skeptické. Rada BNR tedy zcela nezanikla a ve značně „okleštěné“ podobě pokračovala ve své činnosti.⁴²²

Vzhledem k již zmíněnému zániku většiny běloruských národních politických stran v první polovině 20. let neměla KSZB se svým národním programem příliš velkou konkurenci, úplný monopol však nezískala.⁴²³ Jako protipól k ní vystupovala ChDZ, jediná strana z „ruského období“, které se podařilo chaotické válečné období přežít. Navzdory své klerikálně-konzervativní povaze strana nebyla v ekonomických otázkách pravicová a důsledně se vymezovala vůči velkokapitálu. V jejím programovém

---

⁴¹⁶ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 170-171.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 215.

⁴¹⁸ Běloruské hnutí nevnímalo Piłsudského v pozitivním světle. B. Taraškiewicz jej v projevu z 25. 6. 1926 přirovnal k Benitu Mussolinimu a prohlásil, že od jeho vlády lze očekávat „snad jen novou válku na východě země“; A. BERGMAN, „Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi w latach 1924-1928“ *Rocznik Białostocki*. 1967, roč 7, č. 1, s. 39.

⁴¹⁹ A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta Ź Zachodnaj Biełarusi*, 2004, s. 46.

⁴²⁰ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 170.

⁴²¹ Do BSSR takto přijel např. A. Čvickiewicz či V. Łastoŭski. Oba následně začali pracovat pro BAV.

⁴²² A. ČERŇAKEVIČ, *BNR*, s. 281-282.

⁴²³ Zánik levicových stran, jež byly většinou nástupníky BSH, komunisté aktivně podporovali.

prohlášení z roku 1920 tak můžeme spatřit např. požadavek na přerozdělení patrimoniálních pozemků mezi bezzemky a malé zemědělce za účelem vytvoření stabilní vrstvy maloburžoazie. Dále jsou zde požadována plná práva pro všechny národnostní menšiny, a to včetně práva na vzdělávání v mateřském jazyce. Otázce běloruského státu se pak stranický program věnuje krátce a jasně, když proklamuje, že „*Co se týče Otčiny své – Běloruska – ChDZ žádá, aby byla celistvá, nedělitelná a svobodná*“.⁴²⁴

Počátkem 20. let změnila svůj název na *Běloruskou křesťanskou demokracii* (Biełaruskaja chryscijanskaja demakratyja – BChD) a stala se v podstatě jedinou nekomunistickou politickou stranou, prosazující nejen sjednocení, ale také plnou nezávislost Běloruska.⁴²⁵ Ve druhé polovině 20. let se částečně sekularizovala a více otevřela nekatolické veřejnosti, zároveň zůstávala v politickém spektru usazená pevně „nalevo“. Její program byl velmi humanisticky založený, takže se v něm např. již od roku 1926 objevuje požadavek kompletního zrušení trestu smrti.⁴²⁶ Strana v tomto novém programu žádala kromě staronového přerozdělování půdy také např. zavedení progresivního zdanění, plná zaměstnanecká práva a silné odbory. Nezapomínala ale ani na své kořeny, kde hájila národní zájmy požadavkem na úplnou „*depolonizaci*“ běloruských kostelů a dalších svatostánků.⁴²⁷ Po rozkolu uvnitř Běloruského poslaneckého klubu a vzniku BSRH byla některými zbylými středopravými běloruskými poslanci založena strana *Běloruský rolnický svaz* (Biełaruski sialanski sajuz – BSS). BChD a BSS měly podobný program – autonomie běloruských zemí, podpora vzdělávání v běloruštině atd.⁴²⁸ Zároveň je pojil negativní postoj vůči sovětským komunistům. Strany spolu proto spolupracovaly a stále více se sbližovaly, až se roku 1936 sloučily v jednotné *Běloruské národní sdružení* (Biełaruskaje nacyjanalnaje ab'jadnannie – BNA).⁴²⁹ Jeho program byl postaven na zachování sociální rovnosti, primárně se však soustředil na národně osvobozenecský „boj“ proti polskému útlaku a ochraně běloruského jazyka a národní kultury, čehož podle členů strany mohlo být dosaženo pouze vytvořením

---

⁴²⁴ Běloruský originál: „*Што датычыць Айчыны сваёй – Беларусі – ХДЗ жадае, каб яна была цэлай, непадзельнай і вольнай.*“; Celé znění programu viz P. SIEVIARYNIEC, *Biełaruskaja Chryscijanskaja Demakratyja*, 2017, s. 36.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 37, 41-42.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 42-43.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 43.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 46-47.

⁴²⁹ A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ŭ Zachodnaj Biełarusi*, 2004, s. 90.

nezávislého běloruského státu v hranicích vymezených podle etnicko-lingvistického klíče.

Ve druhé polovině 30. let byla také aktivní *Běloruská národně socialistická strana* (*Bielaruskaja nacyjanal-sacyjalistyčnaja partyja* – BNSP), jež se vymezovala primárně vůči Židům a komunistům-bolševikům, vůči Polákům však také. Strana požadovala vytvoření národního běloruského státu s hranicemi opět stanovenými podle etnického rozšíření Bělorusů, znárodnování lesů atd., přičemž hlavní pomoc při realizaci svého programu spatřovali v Německé říši, neboť faktické sjednocení rozděleného Běloruska bylo dle jejích členů možné pouze prostřednictvím nové války.⁴³⁰

Na úrovni nepolitických organizací byly běloruské počiny nejvýraznější v oblasti školství a vzdělávání, neboť tam byl polonizační tlak nejsilnější. Již od počátku 20. let docházelo k uzavírání běloruských škol.⁴³¹ Dne 1. července 1921 byla z iniciativy Branislava Taraškieviče, Antona Łuckieviče a dalších běloruských veřejných činitelů založena *Společnost běloruské školy* (*Tavarystva bielaruskaj školy* – TBS), jež byla po následujících 15 let jedním z nejdůležitějších běloruských spolků v Polsku.⁴³² TBS se podílela na tisku učebnic a populárně-naučných knih v běloruském jazyce, přičemž za tímto účelem disponovala svým vlastním nakladatelstvím.⁴³³ Angažovala se také v pořádání učitelských seminářů a jazykových kurzů, zakládání knihoven, čítáren a škol na celém území Západního Běloruska, včetně zřízení katedry běloruských studií na Univerzitě Štěpána Báthoryho ve Vilniusu.⁴³⁴ Na této univerzitě pak v souvislosti s běloruskou katedrou působila také studentská organizace *Běloruského studentského svazu*, jejíž členové pořádali výjezdní akce po Západním Bělorusku, na nichž prostřednictvím vzdělávacích přednášek na téma běloruské historie a současné kultury seznamovali obyvatelstvo se svou národní myšlenkou.⁴³⁵ *Společnost pro běloruskou*

---

⁴³⁰ L. HLAHOŮSKAJA, *Bielaruski nacyjanal-sacyjalizm i ašarodździe „Novaha šlachy“*, Biełarus – naša ziamla. 9. 7. 2006. Dostupné z: <https://nashaziarnia.org/2006/07/09/186/> [cit. 2023-12-27]; J. TURONAK, „Fabijan Akinčyc — pravadyr bielaruskich nacyjanał–sacyjalistaŭ“ *Bielaruski histaryčny ahlad*. 2003, roč. 10, č. 1-2, s. 143-162.

⁴³¹ „Ciarnisty šlach bielaruskaj škoły u Polšcy“ *Sialanskaja niva*. 1926, roč. 2, č. 4/5/6, s. 2-3/2-3/2-3.

⁴³² A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ŭ Zachodnaj Biełarusi*, 2004, s. 30.

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ U. SIERPUCHAŮ, *Bielaruskija studenckija arhanizacyi Vilenskaha univiersiteta (1919-1939)*. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2007, roč 14, č. 28, s. 54-55.

⁴³⁵ Tamtéž; A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ŭ Zachodnaj Biełarusi*, 2004, s. 35.

školu také vydávala svá vlastní periodika: *Věstník TBŠ*, noviny *Krok (Šlach)* a časopis *Letopis TBŠ*.⁴³⁶

Od druhé poloviny 20. let se TBŠ politizovala. Mnoho jejích členů sympatizovalo s BSRH a KSZB, a samotná TBŠ začala využívat struktury těchto organizací pro svou vlastní činnost.⁴³⁷ Díky tomu se jí podařilo docílit značného rozmachu; počet jí pořádaných pravidelných akcí se na přelomu 20. a 30. let pohyboval okolo pětiset a návštěvnost byla v řádech tisíců až desetitisíců.⁴³⁸ S propojením s těmito organizacemi, majícími vazby na Sovětský svaz, však nesouhlasili představitelé BChD a BSS, kteří na protest podpořili v červnu 1926 vznik nového uskupení, *Běloruského institutu hospodářství a kultury (Bielaruskij instytut haspadarki i kultury – BIHiK)*.⁴³⁹ Jeho cílem byla opět osvětová a vzdělávací činnost, zaměřená primárně na rolníky a zemědělce, avšak oproštěna od politických aktivit. Z iniciativy BIHiK byly zakládány veřejné knihovny a zemědělská družstva, provozovány půjčovny zemědělské techniky, pořádány veřejné přednášky, na kterých členové institutu seznamovali rolníky s běloruskou národní kulturou a novými metodami zemědělské práce. V polovině roku 1930 se z důvodu vnitřních neshod ohledně politického směřování od TBŠ odštěpila další část členů, kteří založili Ústřední svaz kulturních a občanských organizací (zkráceně *Centrasajuz*).⁴⁴⁰ Nezávisle na TBŠ i BIHiK poté od prosince 1932 působila ve Vilenském vojvodství pod záštitou Centrasajuzu *Společnost běloruské osvěty (Tavarystva bielaruskaj asviety – TBA)*, opět zaměřená na osvětovou činnost ve formě přednášek, divadelních představení a provozování veřejných čítáren a knihoven.⁴⁴¹ TBA pokračovala ve své činnosti i poté, co se roku 1934 z důvodu neshod členů v oblasti vztahů s polským úřady Centrasajuz rozpadl.

Neshody ohledně vztahů k Polsku a Sovětskému svazu neumožnily běloruským organizacím efektivně spolupracovat, ačkoliv snahy o koordinaci činností a vzájemnou podporu existovaly, zejména mezi TBŠ a BIHiK.⁴⁴² Částečná atomizace usnadňovala polskému sanačnímu režimu represe, jež se zejména po smrti Józefa Piłsudského rychle

---

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Občas docházelo také k vylučování členů TBŠ s umírněnými názory, blíže viz S. TOKČ, *Bielaruskaja vioska ů epochu źmienaů*, s. 237-238.

⁴³⁸ A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ů Zachodnaj Bielarusi*, 2004, s. 44.

⁴³⁹ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 178.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 178-179.

⁴⁴¹ A. VABIŠČEVIČ, *Asvieta ů Zachodnaj Bielarusi*, 2004, s. 86.

⁴⁴² Tamtéž, s. 88.

stupňovaly. V listopadu roku 1936 byla na nátlak úřadů pozastavena činnost TBŠ, která byla následně 22. ledna 1937 rozpuštěna.⁴⁴³ Dne 4. prosince 1936 bylo zakázáno pokračování činnosti BIHiK.⁴⁴⁴ O půl roku později, 20. srpna 1937, byla zakázána také TBA. V souvislosti s vyvrcholením Velkého teroru v SSSR byla na Stalinův příkaz rozhodnutím výkonné rady Kominterny v srpnu 1938 rozpuštěna také KSZB. Běloruské národní sdružení sice formálně zničeno nebylo, ale polské represe mu bránily ve vykonávání téměř jakékoliv činnosti. Dne 15. dubna 1937 bylo navíc zakázáno vydávání jeho stranických novin *Bielaruskaja krynica*.⁴⁴⁵ Organizované běloruské hnutí v západním Bělorusku se tak v předvečer druhé světové války ocitlo v troskách.

3.5.4. Aktivity v Běloruské sovětské socialistické republice

Východní část Bělorusy nárokovaného území zůstala pod kontrolou ruských bolševiků jako již zmíněná SSRB. Dne 30. prosince 1922 se s již pozměněným názvem – *Běloruská sovětská socialistická republika* – stala jednou ze čtyř zakládajících zemí Sovětského svazu.⁴⁴⁶ Paradoxně právě zde, v baště komunistického internacionalismu, však došlo k zřejmě nejintenzivnějšímu pokusu o rozšíření běloruské národní myšlenky mezi obyvatelstvem. Tento vývoj byl umožněn spojením dvou faktorů – jednak samotnou intenzivní činností běloruské obrozenecké národní inteligence, za druhé pak raně sovětskou národnostní politikou, jež tuto činnost stimulovala a vlastně i přímo vyžadovala. Výsledný proces vstoupil ve známost jako tzv. politika *bělorusizace*. Období této politicko-sociální konjunktury bylo na státní (tj. v rámci BSSR) oficiálně zahájeno druhým zasedáním ústředního výboru Komunistické strany (bolševiků) Běloruska (KS(b)B) 15. července 1924, ačkoliv někteří národně orientovaní komunističtí funkcionáři (např. předseda ústředního výkonného výboru BSSR Aliaksandr Čarviakoŭ, U. Ihnatoŭski, jež působil jako Lidový komisař školství BSSR a další) začali své úřady na individuální rovině pobělorušťovat již o několik let dříve.⁴⁴⁷

---

⁴⁴³ Tamtéž, s. 91

⁴⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁴⁵ P. SIEVIARYNIEC, *Bielaruskaja Chryscijanskaja Demakratyja*, 2017, s. 54.

⁴⁴⁶ H. DALIDOVIČ, *BNR i BSSR*. Minsk, 2002, s.

⁴⁴⁷ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, 2012, s. 36-37.

Bělorusizace byla učebnicovou ukázkou národotvorného procesu, organizovaného „shora“. Vznikla zde na evropské poměry nestandardní situace, kdy byl běloruský stát – alespoň nominálně samostatný – vytvořen dříve, než samotný běloruský národ, protože právě stát stal tím hlavním nástrojem, jehož národní „stavitelé“ pro dosažení svých cílů využívali.

Na rovině konkrétních cílů měla být předně převedena veškerá státní správa (včetně armády) a školská/vzdělávací agenda do běloruštiny; současně mělo dojít k pozvednutí běloruské kulturní a vědecké scény prostřednictvím zřizování nových institucí, výstavby kulturních center a financování činností běloruských umělců. Hlavní hnací silou obsahové části *bělorusizace* byl *Institut běloruské kultury (Inbielkult)*, zřízený roku 1922, jenž byl roku 1928 transformován na *Běloruskou akademii věd (BAV)*.⁴⁴⁸ Zde byly položeny základy moderní bělorusistiky; antropologického, kulturního a jazykového studia běloruského národa. V rámci *Inbielkultu* a BAV, byli soustředěni nejvýznamnější běloruští vědci a umělci, z nichž mnohé jsme si již v naší práci představili. Pracovali zde např. U. Ihnatoŭski, U. Pičeta, V. Łastoŭski, J. Losik, B. Taraškievič, S. Niekraševič, A. Čvikievič, J. Kołas, J. Kupała, A. Smolič, zeměpisec Mikałaj Azbukin, antropolog Ivan Krasnoŭski a další. Investice do kulturních institucí umožnily otevření tří státních divadel – prvního v Minsku roku 1920, zbylých dvou ve Vitebsku roku 1926.⁴⁴⁹ Rozvoj zaznamenala také běloruská kinematografie. První běloruské filmové studio bylo založeno na přelomu let 1924/1925 pod názvem *Bieldziaržkino (Bielaruskaje dziaržaŭnaje kino – Běloruské státní kino)*, a roku 1926 měl premiéru první běloruský celovečerní film *Lesní příběh (Liasnaja byl)*, pojednávající o polských represích Bělorusů roku 1920.⁴⁵⁰ Podobně propagandisticko-agitační protipolský obsah se poté objevil i v dalším běloruském filmu *Do zítřka (1929)*.⁴⁵¹ Většina filmů zde natočených měla sociální zaměření, nikterak netypické pro rané sovětské období. Právě v tomto studiu vznikl také film *Kastuś Kalinoŭski*.

---

⁴⁴⁸ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 168.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹ Tématem tohoto filmu je útisk studentů běloruského gymnázia v Západním Bělorusku polskými úřady. Studenti nakonec uprchnou do BSSR. Jedná se v podstatě o jakousi regionální, národním podtextem obohacenou adaptaci šablony „diskriminovaný jedinec ze starého světa nachází štěstí v nové, sovětské společnosti“. Zřejmě nejznámějším filmem, jenž byl podle tohoto vzoru natočen, je komediální melodrama *Cirkus* z roku 1936.

Úsilí vlastenecky smýšlejících běloruských funkcionářů bylo zaměřeno také na teritoriální konsolidaci BSSR. Území, jež tomuto státu mezi lety 1919-1924 oficiálně náleželo, mělo rozlohu 52 400 km².⁴⁵² Porovnáme-li jej s „etnický běloruským“ územím, jež si nárokovala BNR, zjistíme, že z něj tato rozloha činila pouze cca jednu pětinu. Politické hranice tedy vůbec neodpovídaly hranicím etnickým. Již od okamžiku, kdy byly východní části BSSR postoupeny *Ruské sovětské federativní socialistické republice* (RSFSR), byly proto běloruskými komunistickými činovníky podnikány pokusy získat tyto oblasti zpět. Zpočátku tak bylo činěno neorganizovaně a jednalo se spíše o osamocené akty jednotlivců.⁴⁵³ Od roku 1923 již takto vystupovala celá KS(b)B. Následkem této agitace bylo v letech 1924 a 1926 *Nejvyšším prezidiem SSSR* rozhodnuto o transferu části požadovaného území zpět BSSR. V březnu roku 1924 se jednalo o 15 okresů bývalých gubernií Gomelské, Smolenské a Vitebské, v prosinci 1926 poté následovaly další 2 gomelské okresy.⁴⁵⁴ Následkem těchto „sjednocení“ se území BSSR zvětšilo více než dvojnásobně (z 52,4 tis. km² na 126 tis. km²) a země získala pod kontrolu města Mohylev, Homel a Vitebsk. Bylo to však pouze částečné naplnění požadavků běloruských bolševiků-obrozenců, neboť ti si nárokovali území podstatně větší – včetně města Smolensk, které zůstalo pod správou RSFSR.⁴⁵⁵

Bělorusizace škol začala v BSSR již ve školním roce 1921/1922, kdy byla běloruština zavedena jako povinný předmět na vysokých a vyšších odborných školách. Současně bylo započato postupné převádění výuky na základních školách do běloruštiny (od 1. do 3. třídy), přičemž výjimku v tomto ohledu tvořily pouze školy národnostních menšin (tj. Židů, Poláků a Rusů), kde bylo vyučováno v jejich mateřštině. Zavádění běloruštiny a běloruské vlastivědy na školách však bylo komplikováno několika faktory. Primárně se jednalo o všeobecný materiální i personální nedostatek – chyběly učebnice, pomůcky, metodologické plány pro nové předměty a nakonec i samotní učitelé.⁴⁵⁶ Současně se proti *bělorusizaci* stavěla i část místní společnosti, neboť stigma běloruštiny jakožto méněcenného a nepotřebného jazyka bylo stále velmi živé. Tyto problémy se příslušné úřady snažily řešit. Na vytvoření nových učebnic byly vypsány štědře ohodnocené granty a procesu jejich tvorby se s velkým zápalem pro věc účastnili i samotní vrchní

---

⁴⁵² A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 30.

⁴⁵³ A. CITOŮ, „Uzbujniennie“ *Spadčyna*. 1991. roč. 3, č. 5, s. 19.

⁴⁵⁴ A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 160.

⁴⁵⁵ A. CITOŮ, „Uzbujniennie“ *Spadčyna*. 1991. roč. 3, č. 5, s. 21-22.

⁴⁵⁶ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s.

představitelé státních vzdělávacích institucí, zejm. U. Ihnatoŭski, U. Pičeta a A. Smolič. Pro budoucí učitele byly pořádány kurzy bělorusistiky, a to jak klasické, devíti a desítiměsíční, tak i zkrácené rychlokurzy.

Za účelem potlačení možného odporu společnosti vůči nové politice byla organizována osvětová kampaň, jejímž základem byly agitační besedy, pořádané vždy v konkrétních obcích. Tyto besedy, stejně jako další osvětové akce, měly velmi individuální ráz, primárně však bylo jejich cílem dokázat místnímu obyvatelstvu (jež bylo i v této době z velké části stále ještě negramotné, neznalé okolního světa, a velmi málo – pokud vůbec – národně uvědomělé), že jazyk, jímž hovoří, není pouze onou podřadnou „prostou mluvou“, nýbrž se jedná o plnohodnotný jazyk, jímž hovoří více než 10 milionů lidí, a jenž v žádném ohledu nezaostává za jazyky sousedními (vysoká úroveň rozvoje jazyka byla dokazována prezentací bělorusky psaných vědeckých děl a četbou běloruské poezie i prózy).⁴⁵⁷ A taktéž že právě prostřednictvím tohoto jazyka, stejně jako i místních zvyků, krojů, jež byly zasazovány do širšího kontextu běloruského folkloru, náleží toto místní obyvatelstvo právě k běloruskému národu, jenž má, stejně jako národy sousední, své vlastní dějiny, významné historické postavy i současné osobnosti, jak politické, tak i kulturní a vědecké.⁴⁵⁸

Nejrychleji probíhala *bělorusizace* základních škol a lyceí na venkově (kde tvořili etničtí Bělorusové naprostou většinu obyvatelstva), na území, jež bylo pod běloruskou administrativou již od začátku existence BSSR. Naopak na územích připojených v letech 1924 a 1926, stejně jako ve městech, měla spíše pozvolný průběh.

Výrazně pomaleji probíhala *bělorusizace* na vysokých školách, což bylo opět způsobeno agrárním charakterem běloruského obyvatelstva a nízkým sociálním statutem

---

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 63.

⁴⁵⁸ Stejně individuální, jako průběh těchto besed, byla i jejich úspěšnost. Pokud lokální pořadatelé konkrétní besedy organizovali tuto spíše „z musu“, resp. pouze formálně v rámci plnění plánu práce, či pokud sami neměli dostatečné znalosti tématu, o němž referovali, mohla mít beseda spíše negativní efekt, neboť mezi místním umocňovala pocit „umělosti“ celé běloruské věci. Pokud však – a tyto případy, dle dobových pramenů, výrazně převyšovaly – byly besedy pořádány národně orientovanými a „uvědomělými“ činovníky, kteří byli obrozenecké činnosti upřímně nakloněni, setkávaly se s velkým ohlasem. Mnohdy rolnické obyvatelstvo po účasti na dobře provedené agitační akci přehodnocovalo svůj postoj vůči rodnému jazyku a stávalo se samo iniciátorem bělorusizačních změn – např. rolníci sami začali po regionálních autoritách převedení své obecní školy, příp. místní kulturní instituce do běloruštiny atd. Obdobná agitační kampaň, byť na vyšší a odbornější úrovni, byla vedena i mezi učiteli; zde se setkávala patrně s největším ohlasem v rámci celé běloruské společnosti; viz A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace...*, s. 67-69.

jeho jazyka. Jak v případě žáků, tak i v učitelských sborech byli na VŠ Bělorusové zastoupeni zpočátku *bělorusizace* jen naprosto minimálně, přičemž navíc nehovořili bělorusky, nýbrž rusky.⁴⁵⁹ Přes počáteční nepříznivé podmínky se počet Bělorusů a bělorusky hovořících studentů i učitelů dařilo postupně navyšovat, přičemž nejrychleji tak bylo činěno na pedagogických fakultách.⁴⁶⁰ Nejpomalejší bylo zavádění běloruštiny naopak na lékařských fakultách.

Zdaleka nejobtížněji se *bělorusizaci* dařilo prosazovat ve státních institucích, jež byly tradičně plně rusifikovány ještě z carských dob. Státní úředníci a vysoce postavení straničtí funkcionáři – z nichž přibližně polovinu tvořili příslušníci ruské a židovské národnosti – se *bělorusizaci* sveřepě bránili.⁴⁶¹ Motorem změn tak v této oblasti byla hlavně personální obměna pozic, spjatá s *korenizací*. Jediným způsobem, jak dosáhnout požadovaných cílů, bylo tedy počkat na obměnu generační, neboť mladí lidé – ti, kteří již v běloruštině studovali a měli pro národní myšlenku pochopení – měli k „národnímu jazyku“ zcela jiný přístup, než dosud úřadující, konzervativně naladěni činovníci.

Zlom v období *bělorusizace* nastal roku 1929. Postupné opuštění relativně liberální politiky a nastupující tvrdý stalinismus s sebou nesly také „nutnost“ kompletního přepracování sovětské národnostní politiky. Ta se stávala postupně mnohem více restriktivní a méně tolerantní vůči projevům nacionalismu, přičemž výklad tohoto termínu byl velmi volný. Od tohoto roku byli běloruští obrozenci kritizováni pro nedostatečnou třídní uvědomělost, obviňováni z fašizujících tendencí, propouštění z funkcí, degradování, vylučování ze strany a nucení k veřejné sebekritice. Přibližně od roku 1933 byla bělorusizační opatření na školách a úřadech stahována zpět.

---

⁴⁵⁹ Na všech běloruských vysokých školách byli ve školním roce 1924/1925 evidováni pouze 4 profesori běloruské národnosti z celkových 75. Ze 136 vyučujících bylo Bělorusů pouze 30 atd. Běloruštinu v tomto školním roce ovládalo pouze 14,7% všech pracovníků vysokých škol, přičemž mezi Bělorusy se počet pohyboval okolo 50%.

⁴⁶⁰ Za účelem zvýšení počtu běloruských vysokoškolských studentů byl zpočátku přijat systém kvót, podle nichž 50% přijatých studentů muselo být rolnického původu, 30% původu dělnického a zbylých 20% bylo určeno pro potomky úředníků a pracujících inteligence. Počínaje akademickým rokem 1928/1929 byl tento systém nahrazen systémem kuriovým (2 kurie – dělnická a rolnická) s procentuálním minimem pro každou z nich. V rámci profesorského sboru byli etničtí Bělorusové upřednostňováni nad jinými národnostmi v souladu se zásadami politiky korenizace. Podrobněji o tomto systému viz A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace...*, s. 85-87.

⁴⁶¹ Většinou tak činili nepřímou, prostřednictvím výmluv na komplikace technického rázu, či nařízení oficiálně schválili za přijaté, v praxi jej však ignorovali. Agitační semináře, které byly pro úřednictvo pořádány, měly zpravidla velmi malou účast; úředníci se o věc buďto osobně nezajímali, anebo ji přímo záměrně bojkotovali; A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace...*, s. 140-144.

Perzekuce běloruských obrozenců se znovu vzdmula koncem 30. let. V noci z 29-30 listopadu 1937 bylo v minské věznici NKVD a v lesích na severovýchodním předměstí Minsku popraveno více než 100 významných běloruských vědců a politických činitelů. Většina zbylých obrozenců zemřela v následujících letech ve vězení.⁴⁶²

3.6. Ohlas běloruských národních aktivit u široké veřejnosti

S ohledem na systematické zmapování běloruských národních iniciativ ke konci 19. a v 1. polovině 20. století je třeba reflektovat i otázku, jaký měly výše popsané činnosti ohlas u většinové běloruské etnické skupiny. Útržkovitě jsme se již některých reakcí na popsané ideové proudy a činnosti dotkli v odpovědných kapitolách. Pro zestručnění se v této kapitole budeme věnovat pouze veřejných reakcí na *bělorusismus*, jež tvořil v hnutí pomyslný „hlavní proud“.

Zpočátku (tj. přibližně od konce 90. let 19. století) byla reflexe národně-formativních aktivit ze strany širší běloruské společnosti poměrně marginální, což bylo způsobeno kromě nízké úrovně národního vědomí i ne zcela strategickými způsoby národní agitace. Minimálně v počátečním období *agitační fáze* hnutí se tato hypotéza jeví jako poměrně pravděpodobná.⁴⁶³ Agitace prostřednictvím novin, jako tomu bylo v případě *Naší Nivy* a *Bielarusi*, nemohla u většinově negramotného rolnictva z pochopitelného důvodu uspět. Průměrný náklad jednoho čísla *Naší Nivy* se pohyboval okolo 4000 výtisků.⁴⁶⁴ Vlačaŭ Łastoŭski se přitom domníval, že Bělorusů žije okolo 10 milionů.⁴⁶⁵ Dosah novin byl tedy velmi malý, a to i za předpokladu, že jeden výtisk četlo vícero lidí. Největší ohlas zaznamenalo národní hnutí u příslušníků městské inteligence – učitelů, studentů, nižších úředníků atd.⁴⁶⁶ Tato společenská třída však v rámci běloruské komunity nebyla

---

⁴⁶² U. Ihnatoŭski spáchal sebevraždu již v únoru 1931. A. Čarviakoŭ tak učinil roku 1937, v témže roce došlo k popravám A. Čvikieviče a S. Niekraševiče. V následujícím roce byli popraveni V. Łastoŭski, B. Taraškievič, A. Smolič a M. Harecki. J. Losik zemřel roku 1940 ve vězení, A. Łuckievič poté o dva roky později, také vězněn. Téhož roku – 1942 – také zemřel za nevyjasněných okolností po pádu z desátého patra hotelu v Moskvě J. Kupała. Uładzimir Pičeta a Jakub Kołas stalinské čistky přežili.

⁴⁶³ M. HROCH, *Národy nejsou dílem náhody*, 2011, s. 53.

⁴⁶⁴ E. MIRONOWICZ, „Podmínky vývoje běloruského a českého národního hnutí na počátku 20. Století“ In: A. IVANOVA a J. TUČEK (ed.), *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha, 2006, s. 386; A. ČVIKIEVIČ, „Zapadnorussizm“, Minsk, 1993, s. 386.

⁴⁶⁵ V. ŁASTOŬSKI: *Što treba viedač kažnamu bielarusu*, Vilnius, 1918, s. 4.

⁴⁶⁶ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 178.

dostatečně početná na to, aby jejím prostřednictvím hnutí nabylo skutečně masové podoby. K tomu bylo zapotřebí zainteresovat již zmíněné rolníky. Ti však vedli velmi těžký život, (což bylo ostatně i stěžejním tématem obrozenecké umělecké tvorby) nebyli dostatečně finančně zabezpečeni a řešili spíše praktické, existenční problémy.⁴⁶⁷ V rovině identit si pak vystačili s identifikací podle náboženského klíče – rolník katolického vyznání se považoval za Poláka, rolník pravoslavný za Rusa. Tento systém identifikace byl již zaběhlý a disponoval s dlouhodobou tradicí. Dokud se neměnily podmínky, v nichž rolníci žili, neměli tuto potřebu měnit ani tento pohled na vlastní identitu. V tomto směru tak měl „navrch“ *západorusismus*, jemuž stačilo pouze držet se již existujících floskulí, zatímco *bělorusisté* byli nuceni vytvářet zcela nový koncept.

Agitaci u rolníků neprospívalo ani spojení obrozeneckého politického „mainstreamu“ se socialistickými ideály, které, ač v běloruském podání obsahovaly požadavky agrární reformy, byly již z podstaty více zaměřené na dělnickou třídu.

Bělorusismus, podobně jako *litvinismus*, tak poměrně dlouho zůstával záležitostí pouze určité úzké, vyšší vrstvy společnosti a k rolnictvu si nenacházel cestu, ačkoliv navenek bojoval právě jeho jménem. Pokusy o vybudování běloruské státnosti v letech 1917–1922 byly také víceméně projektem nepočetné národní elity, jenž neměl oporu většiny obyvatelstva.

Pohled běloruské komunity na národní hnutí se začal výrazněji měnit teprve v meziválečném období. Na území BSSR to bylo dáno jednak zlepšením ekonomické situace obyvatelstva, následkem čehož se zvětšoval počet městské inteligence, hlavně však byla příčinou skutečnost, že se obrozenecký program stal státní politikou, prostupující do všech sfér života jedince, a tudíž jej již nebylo možné ignorovat.

Nejúspěšnější v národní agitaci byly školy. Žáci prvního stupně základních škol se plně identifikovali s běloruským jazykem a na této „platformě“ ve velkém přijímali běloruskou národní identitu.⁴⁶⁸ Prostřednictvím venkovských agitačních kampaní se s běloruskou národní identitou poprvé začalo ztotožňovat také rolnictvo, avšak v tomto ohledu nelze problematiku generalizovat. Mnozí rolníci se odmítali vzdát své konfesí stanovené identity. Běloruská identita byla rolníky většinou přijímána pouze pasivně,

---

⁴⁶⁷ Tamtéž, s.

⁴⁶⁸ A. MARKOVÁ, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*, s. 69-70.

nejistě a pouze po provedených agitačních kampaních.⁴⁶⁹ Děti-žáci základních škol pak byli vystaveni zcela běloruskocentrickému výkladu dějin. Velice rychle se s běloruskou národností ztotožňovali etnicky běloruští učitelé, nižší úředníci a další příslušníci „nižší střední třídy“ a městské i vesnické inteligence, a to zejména ti z mladších generací. Vyloženě odmítavě se naopak k běloruské identitě stavělo hlavně běloruské městské dělnictvo, jež se identifikovalo primárně skrze svou společenskou třídu a otázku jazyka a národnosti považovalo za nadbytečnou.⁴⁷⁰

Na území Západního Běloruska byla situace odlišná. Živnou půdou pro běloruský nacionalismus zde bylo nepřátelství mezi polskými autoritami a běloruskými rolníky – obzvláště pak jejich pravoslavnou částí.⁴⁷¹ Toto nepřátelství pramenilo z polské asimilační politiky, jež se projevovala zavíráním běloruských škol a pravoslavných kostelů.⁴⁷² Konflikt mezi běloruskými rolníky a polskou vládou rozdmýchávala též pozemková reforma, jejíž provedení v praxi vedlo k pauperizaci rolníků a de facto udržování feudálních prvků v jejich vztahu s bohatými sedláky.⁴⁷³ V souvislosti s touto reformou také do oblasti Západního Běloruska přicházeli osadníci ze západních částí Polska, což etnický konflikt prohlubovalo.

Vznikl zde tedy silný zájmový spor v ekonomické rovině, jenž měl etnický podtext. Podstata tohoto sporu byla navíc zcela v souladu se základními levicově nacionalistickými ideovými východisky běloruských obrozenců. Propojení ekonomických a národnostních problémů (a požadavků jejich řešení) bylo pak nejspíše tím hlavním faktorem, jenž způsobil masovou mobilizaci Bělorusů před volbami roku 1928. To, že národnostní otázka nehrála v tomto konfliktu pouze pomyslné „druhé housle“, vidíme na vysoké účasti veřejnosti na zprvu apolitických, osvětových akcích TBŠ. Proč tedy běloruské hnutí po likvidaci BSRH utichlo? Je možné, že právě nevybíravé rozprášení BSRH polskými policejními složkami způsobilo velkou demoralizaci mnohých Bělorusů ve směru zápasu na národní úrovni. Bělorusové, kteří se teprve pod vlivem agitace BSRH začali otevírat myšlenky běloruského národa a vlastní sebeidentifikace s ním, byli zničením BSRH šokováni a rychle se navrátili k tradiční

---

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 66-67.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 60.

⁴⁷¹ S. TOKČ, *Biełaruskaja wioska ũ epochu źmienaŭ*, 2007, s. 208-210.

⁴⁷² A. MARKOVÁ a kol, *Dějiny Běloruska*, s. 169-170.

⁴⁷³ A. MARKOVÁ, „Situace v zemědělství a postavení rolnictva na území západního Běloruska během 20. let 20. století“ *Lidé města*, 2009, roč. 11, č. 3, s. 400-412.

identifikaci podle náboženství, tedy katolík – Polák a pravoslavný – Rus.⁴⁷⁴ Jediný efekt, který tak běloruské hnutí v Západním Bělorusku mělo, bylo to, že ke druhé zmíněné dvojici přibyla ještě další dvě „synonyma“, a sice „Bělorus“ a „komunista“.

---

⁴⁷⁴ Tuto myšlenku vyjadřuje Siarhej TOKČ v *Biełaruskaja wioska Ź epochu źmienaŹ*, 2007, s. 257.

Závěr

Cílem práce byla analýza národně-formativních procesů v kontextu běloruské společnosti na přelomu 19. a 20. století jako neopominutelné součásti evropského fenoménu národotvorných identitárních procesů. Pozornost byla v tomto ohledu soustředěna primárně na zjištění hlavních motivů a námětů, jež běloruští obrozenci ve své práci využívali, a na zmapování činnosti nejvýznamnějších obrozeneckých politických institucí a národních veřejných sdružení jejich zasazením do kontextu dobového politického vývoje východní Evropy.

Oproti tradičním historiografickým postupům, ztotožňujícím národně-formativní procesy (tzv. národní obrození) s konkrétními životy národních buditelů, není v práci příliš prostoru věnováno životopisnému přiblížení jednotlivých vlasteneckých činitelů; vyzdviženy jsou naopak konkrétní myšlenky a klíčové události, přičemž jejich samotní nositelé ustupují do pozadí, což souvisí s teoreticko-metodologickým uchopením práce v kontextu studia nacionalismu jako kolektivně symbolického fenoménu.

Představení základních ideových pilířů běloruského obrození se ukázalo být nesnadným úkolem, neboť velká část obrozenců nebyla pevně ideologicky ukotvena. V názorech jednotlivých obrozenců na vztah k sousedním etnickým skupinám, interpretaci vlastní historie a z toho vyplývající vizi běloruské státnosti můžeme pozorovat vysokou míru individuality a ideologické adaptability. Mnozí vlastenci stáli rozkročení mezi širokým spektrem národních koncepcí.

Celému obrodnému procesu dominovala tři společensko-politická hnutí – *litvinismus*, *západorusismus* a *bělorusismus*. Jak *litvinismus*, tak i *západorusismus* disponovaly svými elitami, tvořenými v případě prvního primárně domácí šlechtou, v případě druhého vysokoškolskými profesory a významnými představiteli pravoslavného kléru. „Národní zájem“, za nějž tyto elity bojovaly, sestával u obou hnutí z politického programu, namířeného proti vlivu hnutí druhého. *Litvinisté* prostřednictvím svého hnutí usilovali o vymanění se z nadvlády ruské říše a obnovení státnosti Litevského velkoknížectví, příp. Rzeczypospolité, zatímco *západorusisté* sledovali svými snahami přesný opak – tedy upevnění ruské moci na tomto území a odstranění „polského prvku“ z místní společnosti.

Pro ospravedlnění těchto snah si obě hnutí utvořila vlastní pohled na své „národní“ politické dějiny, jež byly náležitými způsoby narativizovány.

Litvinismus jako pokus o vybudování multietnického národa neuspěl, což bylo částečně způsobeno tím, že se politické zájmy určité části jeho představitelů neslučovaly se zájmy většinového obyvatelstva, a částečně tím, že někteří jeho stoupenci postupem času přehodnotili své názory, a přiklonili se k alternativám v podobě etnických hnutí. Snahy *litvinistů* byly také neustále „torpédovány“ státními úřady, přičemž ruské oficiální represe celé hnutí po roce 1863 na dlouhou dobu téměř zcela paralyzovaly.

Západorusismus mezitím vyzařoval velmi silnou auru umělosti a spíše než čímkoliv jiným byl toliko státní ideologií, jež se v některých ohledech za národní hnutí vydávala. Přesto byli jeho představitelé se svou agitací poměrně úspěšní. Tento úspěch pramenil primárně z jejich definice národa na základě náboženského vyznání. Národní sebeidentifikace podle víry byla mezi Bělorusy v 19. století běžnou záležitostí, jež byla umožněna ztotožněním významu dvojic termínů Polák-katolík a Rus-pravoslavný věřící. Tato sebeidentifikace však byla velmi povrchní, nezacházela příliš do hlubin jazykových a kulturních opor, a byla tak pouze pomyslnou „chaloupkou“, stojící jen na jedné jediné „kuří nožce“.

Bělorusismus byl poslední vývojovou etapou celého běloruského hnutí. Sociální skladba jeho představitelů byla od předchozích dvou odlišná, neboť většinu z nich tvořili studenti a mladí nadšenci, inspirovaní národními a dělnickými hnutími ze západu Evropy.

Tato běloruská národní myšlenka byla po celé sledované období velmi pevně spjata s levicovou politikou a obrození se tak neslo v duchu socialistického populismu, či, možná přesněji, národního socialismu, a později národního komunismu. Počátek této tradice vidíme již během lednového povstání roku 1863, kdy se „rudí“ rolníci povstali pod vedením etnicko-lidově a socialisticky orientovaného Kastuše Kalinouského oddělili od „bílých“ povstalců-velkostatkářů. Od povstání se pak levicová linie táhne postupně přes radikály-narodníky homanovce, Běloruskou socialistickou společnost, noviny *Naša Niva*, vládu BNR až po BSSR a Komunistickou stranu Západního Běloruska.

Nejspíše působením levicového internacionalismu – či možná běloruské „mírumilovné“ povahy, jak ji ve své učebnici popisuje A. Smolič – se v běloruském hnutí

nijak výrazně neprojevovala vypjatá nenávisť vůči jiným etnikům. Pokud se bělorusisté vůči někomu vymezovali, bylo to primárně v historickém smyslu.

Stereotypizovaného „typického“ Bělorusa definovali obrozenci na základě příslušnosti k rolnické třídě, užívání běloruského jazyka a společného historického osudu. Tato, řečeno slovy Anthonyho Smithe, „reinterpretovaná“ národní historie obsahovala mýtus o společném původu Bělorusů v staroslovanských kmenech Radimičů, Krivičů a Dregovičů a o Polockém knížectví jako prvním běloruském státu, od něhož byla dále vedena kontinuita přes Litevské velkoknížectví, jež považovali zastánci bělorusismu za svůj historický *národní stát*. S ním byl také spojen mýtus zlatého věku v období renesance, během něž došlo k vyvrcholení litevsko-běloruské kultury a vzdělanosti, jež byly ztělesněny osobou tiskaře Františka Skaryny. Poté však přišlo období úpadku a „dvojitého útisku“. Následkem postupného omezování politické samostatnosti a konečného zničení „Litvy“ se běloruská komunita, dle vlasteneckého narativu, ocitla v podřadném sociálním i politickém postavení vůči komunitám sousedním. Hlavním motivem politického působení obrozenců proto byla ekonomická, společenská a jazyková emancipace Bělorusů od dominující – ať již skutečné, či domnělé – nadvlády Poláků a Rusů, jíž chtěli docílit obnovením „ztracené“ státnosti. Ohledně podoby této státnosti však nebyli obrozenci jednotní a hnutí v tomto směru názorově prošlo několika fázemi.

V první fázi politického působení, trvající během období ruského parlamentarismu, se běloruští obrozenci spíše zdráhali vyslovit naplno požadavek zcela nezávislého národního státu a upřednostňovali myšlenku existence Běloruska ve federativním svazku. S kterými dalšími státy a národy mělo být Bělorusko takto spojeno, však nebylo obrozencům jasné. V roli potenciálního federálního partnera se tak prostřídali postupně Rusové, Litevci, Lotyšci i Ukrajinci. Teprve v průběhu první světové války se objevil seriózní požadavek na vytvoření nezávislého státu. Pokus o jeho vybudování se však nezdařil. Do unie se běloruským obrozencům nechtělo de facto jen s Poláky, s nimiž se neshodovali ideologicky, a jež považovali za přílišně dominantního historického nepřítele a hrozbu, mající sklony k asimilačním snahám. Návrhy na utvoření konfederace s nimi, jež zazněly ze strany Bělorusů v průběhu polsko-sovětské války, lze brát spíše jako poslední zoufalý pokus o udržení alespoň nějaké formy státnosti, než jako promyšlený, principiálně míněný návrh.

Zde se již částečně dotýkáme hlavního problému, jemuž běloruské hnutí po celou dobu své existence čelilo, a sice naprostého „odkázání na milost či nemilost“ vládní moci daného státu, na jehož území se hnutí konstitovalo. Hnutí vzniklo a probíhalo vůči principu etnické národní suverenity v mimořádně nepřátelských podmínkách. Státní moci jak v ruské carské říši, tak v obnoveném meziválečném Polsku a SSSR běloruskou národní emancipaci nejenže nepodporovaly, ale ani – s výjimkou krátkého období 20. let 20. století – netolerovaly, neboť jejich vlastní zájmy byly v tomto směru opačné. Běloruskému hnutí se nikdy nepodařilo zesílit natolik, že by bylo schopno nepřítelů hostilní státní moci samostatně vzdorovat. Kdykoliv tak přišlo období represí, hnutí se poměrně rychle zhroutilo.

Chceme-li zasadit konkrétní případ běloruského národního hnutí do třífázového teoretického modelu M. Hrocha, je třeba si nejprve upřesnit, zda lze *litvinismus* a *západorusismus* považovat za součást tohoto hnutí, či zda je třeba vnímat je separátně. V rámci této práce jsme k této otázce přistupovali spíše ambivalentně. Vzhledem k tomu, že „fáze A“ (vědecký výzkum) obou těchto dvou směrů sloužily také jako „fáze A“ *bělorusismu*, je potřeba obě hnutí do rámce běloruského obrozeneckého hnutí zařadit, a to i za skutečnosti, že minimálně dva z těchto tří směrů existovaly vždy paralelně vedle sebe, a nebyly tak pouhými postupnými fázemi jediného procesu.

Rozvětvenost hnutí komplikuje jeho typologizaci, a to již na základní úrovni. *Litvinismus* byl *národním hnutím* šlechty. Celé toto hnutí prakticky nikdy neopustilo právě učeneckou „fázi A“, jež probíhala po většinu 1. poloviny 19. století. „Fáze B“ (národní agitace inteligence) se omezovala prakticky pouze na politické požadavky (v podobě obnovení zaniklé Polsko-litevské unie) a „fáze C“ (masové hnutí) *litvinisté* nikdy nedosáhli.

Západorusisté byli oproti tomu *státním národem*. Fáze vědeckého výzkumu zde započala ve 30. letech 19. století a byla dále zintenzivněna v 60. a 70. letech téže epochy. Souběžně byla ve stejných etapách uskutečňována i „fáze B“ – národní agitace. Masové přijetí ruské národnosti obyvatelstvem pak sice probíhalo, nebylo však doprovázeno žádnými veřejnými manifestacemi „zdola“. To bylo pravděpodobně zapříčiněno tím, že rolnické obyvatelstvo vnímalo *ruskou národnost* čistě prizmatem konfese, a tedy jinak než předáci *západorusistického* hnutí. Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to, že hnutí nebylo úspěšné v celospolečenském rozšíření své definice „*ruskosti*“. „Fáze C“ tedy

v tomto případě také nenastoupila. Zejména pokud zohledníme postulát o „vnitřním zápasu o politická a občanská práva“, jenž měl být hlavní podobou a náplní obrození *státních národů*, jeví se *západorusistické* hnutí jako specifický fenomén, který za klasický národotvorný proces v hrochovském pojetí považovat nelze.

Obě hnutí – *litvinismus* i *západorusismus* – pak společně sloužily jako „fáze A“ *bělorusismu*. V posledních dvou desetiletích ruského carismu poté probíhala fáze (B) národní agitace, jež však nebyla příliš úspěšná. Současně stále probíhala i vědecká „fáze A“, nyní již oprostěna od *litvinistických* a *západorusistických* narativů. V období 20. let 20. století dosáhlo obrozenecké hnutí svého vrcholu. Fáze „A“ i „B“ probíhaly souběžně jak v západním Bělorusku, kde měli Bělorusové podobu *národního hnutí*, tak i v BSSR, kde byli *státním národem*. Plnohodnotné „fáze C“ v BSSR nebylo nikdy dosaženo z důvodu umělého přerušení obrodného procesu zásahem cizí moci, lze však předpokládat, že pokud by proces pokračoval dále, ve 30. letech by tato fáze zřejmě nastoupila. Osvětová kampaň na venkově a postupná likvidace negramotnosti, spojená s vystavením venkovanů bělorusky psané literatuře, rozbíjely dosavadní atomizovaný charakter společnosti, stejně jako předsudky prostého obyvatelstva vůči svému vlastnímu rodnému jazyku, a umožnily tak rolníkům začít se zprvu pomalým, přesto však stabilním budováním kolektivní identity, zatímco vlastenecky laděná výuka na základních školách zajišťovala relativně silné národní uvědomění u „nastupující“ mladé generace. Masivní vzednutí běloruského živlu okolo BSRH v Západním Bělorusku by ve většině bodů definice bylo možné považovat za „fázi C“ hnutí, neodpovídá však tezi o „bodu zlomu“, po němž již „není cesty zpět“, neboť po vynuceném ukončení působení BSRH na její činnost žádná další organizace nenavázala a hnutí na první pohled opět „zamrzlo“. Je však pravdou, že KSZB působila v ilegalitě i ve 30. letech a že se mezi Bělorusy těšila značné oblibě.

Podstatně přímočařejší je aplikace gellnerovského modelu. Běloruský případ zde odpovídá „habsburské“ situaci, neboť Bělorusové představovali odlišnou kulturu od té, jež byla vládoucí (ruská), a na rozdíl od této vládoucí kultury dlouhou dobu nebyli vystaveni téměř žádným modernizačním/industrializačním procesům, jež by jim umožnily získat potřebné moderní *vzdělání*. I bez nutnosti hlubší analýzy zjištěných událostí je zřejmé, že běloruský národotvorný proces přesně odpovídá gellnerovskému modelu Ruritánie a Megalomanie. Bělorusové zde figurovali jakožto nevzdělaní

venkovští „Ruritanci“, hovořící změtí dialektů, pro něž byl ruský Petrohrad oním průmyslovým a vzdělanostním centrem, „produkujícím“ první běloruskou novinářskou, uměleckou a politickou inteligenci, reprezentovanou např. bratry Łuckievičovými, J. Kupaľou či V. Łastovským. Tito národní buditelé poté ve svých dílech „*oplakávali bídu a zanedbanost svých domovských údolí a současně také chválili venkovské ctnosti, které tam ještě nacházeli; oplakávali diskriminaci svých ruritánských krajanů, jakož i odcizení od své rodné kultury*“ přesně tak, jak uvádí Gellner.⁴⁷⁵ Tento vývoj odpovídá též modelu vertikálního hnutí ve smithovské klasifikaci. Ze tří Smithových podtypů vertikálního hnutí je pak to běloruské nejbližší „mesiášské asimilační“ cestě, neboť narodnická, socialistická a komunistická inteligence, jež byla „motorem“ hnutí, rozhodně nebyla konzervativního smýšlení, a povětšinou necítila výraznou potřebu zachovávat, či dokonce oživovat staré tradice. Její cíle byly vesměs pragmatického rázu – vytvoření občanské společnosti, dosažení sociální spravedlnosti a zlepšení životní úrovně, zatímco zachovávání tradic bylo odsunuto na pomyslnou „vedlejší kolej“. A ačkoliv se i bolševičtí historici a etnografové jako A. Smolič, U. Pičeta či U. Ihnatoŭski nezdráhali jistého, alespoň částečně perenialistického vnímání národa, nebránili se fundamentalisticky myšlenkám přijetí alternativních kulturních forem, než byla ta domácí.⁴⁷⁶

Lze činnost běloruských obrozenců z přelomu staletí považovat za úspěšnou? Vzhledem ke zjištěným dílčím skutečnostem je třeba konstatovat, že spíše nikoliv. Nezdařila se jazyková emancipace, neboť běloruština se nezbavila svého statusu „nizkého“ jazyka, nevhodného pro úřední a kulturní komunikaci; navíc s ní bylo manipulováno ze strany dominantního (ruského) národa za účelem rusifikace Bělorusů. Jazyk tedy v mentalitě běloruské komunity zůstával spíše symbolem určité třídní, nikoliv národní příslušnosti.

Taktéž snaha o vytvoření běloruského národního státu s hranicemi vymezenými podle etnicko-jazykového klíče skončila nezdarem. Projekt Běloruské lidové republiky, který

---

⁴⁷⁵ Citováno doslova dle A. GELLNER, *Národy a nacionalismus*, 1993, s. 71.

⁴⁷⁶ Smolič v *Zeměpisu Běloruska* doslovně píše: „Američtí Bělorusové posílají a přivážejí do Vlasti značnou část svých vydělaných peněz. Jen malá část přistěhovalců zůstává v Americe natrvalo; většina z nich se vrací zpět a za peníze vydělané v Americe kupuje půdu a začíná hospodařit. Díky nim byly velké plochy zemědělské půdy v západním Bělorusku přeměněny na rolnickou. Emigrace do Ameriky je tak pro Bělorusko užitečným jevem. Bylo by však pro náš kraj ještě užitečnější, kdyby si Bělorusové z Ameriky přiváželi nejen peníze, ale i americké kulturní a společenské uspořádání, a kdyby se jejich stesk po Vlasti přeměnil v národní uvědomění; zdá se však, že na to již nebudeme muset čekat dlouho.“ viz A. SMOLIČ, *Heohrafia Bielarusi*, s. 165.

s takto definovanými hranicemi alespoň teoreticky operoval, poměrně rychle ztroskotal. Běloruská sovětská socialistická republika, jež se stala skutečnou realizací běloruské státnosti, disponovala hranicemi, jež skutečné rozšíření etnicky běloruské komunity nijak nerespektovaly, a to v žádné ze svých podob. Města Bělostok, Vilnius a Smolensk, která si běloruští obrozenci nárokovali, zůstala i po konečné úpravě hranic z 12. srpna roku 1945 vně tohoto státu. Teritoriální vymezení etnika, jež je podle teorie A. Smithe jedním z prvních kroků, vedoucích ke konstruování národní identity, tedy „úspěšně“ proběhlo již v období dominance *západorusismu*, nicméně gellnerovská synchronizace státních hranic s těmito hranicemi etnickými neproběhla.

Lze samozřejmě polemizovat nad úspěšností sociální a ekonomické emancipace běloruského obyvatelstva. Následkem protěžování etnických Bělorusů na významné a prestižní stranické, státní a kulturní pracovní pozice v rámci emancipační politiky *korenizace* sice vznikla v běloruské pospolitosti skupina, jíž bychom mohli považovat za „vyšší třídu“ či společenskou elitu, avšak členové této skupiny často odmítali přijmout běloruskou národní identitu, neboť ta byla definována lingvisticky, přičemž jazyk, jak je již výše zmíněno, se nezbavil svého stigmatu.

Hlavní cíl hnutí – vytvoření běloruského národa, definovaného jazykovou příslušností a společným historickým vědomím – se tedy nepodařil. Důvodů, proč tomu tak bylo, je několik.

Pokud přijmeme modernistické paradigma hlásající, že hybatelem národotvorných hnutí je určitý vnější proces politických, společenských či ekonomických změn (tj. proces modernizace), pak v případě běloruského hnutí tyto změny po dlouhou dobu zjevně nebyly dostatečně výrazné, aby dokázaly mobilizovat většinu společnosti. Jestliže na počátku námi sledovaného období byla běloruská etnická pospolitost ve stavu, jenž národní sebeuvědomění neumožňoval (negramotnost, nedostatečný všeobecný rozhled, pasivita a indiference v oblasti politiky...), pak v průběhu tohoto období se tento stav dostatečně radikálně nezměnil.

Další příčinou nezdaru běloruského obrození bylo zřejmě jeho nedostatečně dlouhé trvání. Až do konce 19. století nebyla splňována ani prvotní podmínka, jež podle A. Smithe podmiňovala vznik národa, a sice společný název. Jestliže tedy počátek bělorusistického hnutí spatřujeme teprve v 90. letech 19. století, počátek „hrochovské“

agitační fáze lze pozorovat až o dekádu později, a faktický konec již na počátku 30. let, jedná se – v porovnání s např. českým národním obrozením – o poměrně krátké období. Masovější podobu dostalo šíření národotvorných myšlenek teprve s uzákoněním povinné školní docházky po roce 1912, což potvrzuje Gellnerův předpoklad klíčové role školství pro obrozenecké aktivity. Avšak období, po které byl vzdělávací systém pod kontrolou obrozenecké inteligence, netrvalo dlouho. Již po roce 1930 tak školy, které Bělorusové navštěvovali, šířily jinou homogenní kulturu, než běloruskou a jejich prostřednictvím tak docházelo naopak k „odnárodňování“ Bělorusů.

Z důvodu v námi sledovaném období přetrvávající většinové negramotnosti nelze ověřit teorii Benedicta Andersona o klíčové roli tisku na formování národní identity. Nelze však popřít, že u té části běloruského etnika, která gramotná byla, knihy a tištěná média skutečně měly zásadní vliv na formování „představovaného běloruského společenství“. Zejména ve fázi před první světovou válkou to byly právě noviny *Naša Niva*, které prakticky samostatně „hnaly“ národotvorný proces kupředu. Právě skrze toto periodikum publikovali v letech 1906-1915 svá díla národní „bardi“ Kupała, Bahdanovič a jiní. Byla to také *Naša Niva*, jejíž redaktoři ve speciálním výtisku vydali *Krátké dějiny Běloruska* Vaclava Łastošského jako první historiografickou monografii, vykládající historii čistě běloruským pohledem.

Potenciální zájmové rozpory a konflikty jednotlivých společenských tříd a sociálních skupin, jež v přístupu M. Hrocha představují jeden z hlavních stimulů vzniku národního hnutí, v běloruském případě existovaly v podobě podřadného společenského i ekonomického postavení Bělorusů vůči vládnoucím etnikům Poláků a Rusů, ale taktéž vůči bohatým německým a židovským obyvatelům měst. Své nerovné sociální a ekonomické postavení si běloruští rolníci uvědomovali, avšak jeho etnický podtext nikoliv. Mobilizační potenciál pramenící z rozdílného etnického složení společenských tříd tak zůstal nenaplněn. Jedinou výjimkou byla v tomto ohledu situace v meziválečném Polsku, kde však vládnoucí „kultura“ běloruskému hnutí silově zamezovala v růstu, a vývoj tak ve výsledku směřoval do slepé ulice bez jakýchkoliv znatelných úspěchů.

Přesto nelze říci, že by obrozenecké hnutí selhalo zcela ve všech aspektech. Jeho zřejmě největším úspěchem bylo již samotné vytvoření konceptu běloruského národa jako takového. Z hlediska typologie A. Smithe je evidentní, že během obrodného procesu došlo přinejmenším k transformaci Bělorusů z *etnické kategorie* – tedy skupiny, jež si

svou vzájemnost neuvědomuje, na *etnické společnosti*, jehož členové si této vzájemnosti vědomi jsou. Pro existenci *etnického společnosti* totiž dle Smithe není třeba, aby si tuto vzájemnost uvědomovali všichni jeho příslušníci, nýbrž stačí, pokud tak činí určitá jeho „horní vrstva“.⁴⁷⁷ V běloruském případě tomu tak nepochybně bylo, jak nám dokazuje početná galerie jmen obrozenců, s nimiž jsme se v naší práci setkali. Tito vzdělanci kolektivně kultivovali běloruský národní mýtus, a ustálili jej do podoby, v jaké mohl sloužit jako stabilní základna pro šíření plnohodnotné národní identity mezi masou nižších složek *společnosti*. To, že k tomuto šíření došlo pouze v omezené podobě, která neumožnila výsledky srovnatelné s těmi, jichž dosáhlo např. národní obrození Čechů, nemůže tento fakt nijak vyvrátit.

Vezmeme-li v potaz, že běloruské etnikum na počátku 20. století postrádalo jakýkoliv symbol sebeidentifikace a bylo po desítky let vystaveno neustále polské a ruské národní agitaci, je pravděpodobné, že pokud by běloruské národní obrození vůbec neproběhlo, nevznikla by po polsko-sovětské válce žádná běloruská státnost. Absence běloruské státnosti by poté pravděpodobně měla rozhodující vliv na úspěšnost následných asimilačních snah. Z konkrétního jednání polských i sovětských úřadů ve 30. letech je evidentní, že tyto vládnoucí instituce na samotné existenci běloruského národa neměly zájem. Ačkoliv se tak běloruským obrozencům zcela nepodařilo naplnit ve sledovaném období pojem *běloruský národ* konkrétním významem, nesou evidentní zásluhy na tom, že tento národ dnes ve dvacátých letech 21. století vůbec existuje.

---

⁴⁷⁷ A. SMITH, *Ethno-symbolism and Nationalism*, 2009, s. 27.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, fond *Spolkový katastr*

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, fond *Užsienio reikalų ministerija*, i. č. 387, kart. 7.

Lietuvos literatūros ir meno archyvas, fond *Renginių dokumentų kolekcija*, i. č. 702, kart. 1.

Edice pramenů

ŠUPA, Siarhieĭ. *Archivy Bielaruskaj narodnaj respubliki*. Vilnius – New York – Minsk – Praha: Bielaruski Instytut Navuki j Mastactva, Tavarystva Bielaruskaha Piśmienstva, Naša Niva, 1998.

Primární literatura a publikované prameny

BAHDANOVIČ, Maksim, *Poŭnyj zbor tvoraŭ*. Minsk: Navuka i technika, 1995.

BAHUŠEVIČ, Francišak. *Dudka bielaruskaja Macieja Buraczka*. Krakov: Soukromé nakladatelství L. Anczyc, 1891.

BAHUŠEVIČ, Francišak. *Smyk bilaruski*. Poznaň: R. Nikulski, 1894.

BARSZCZEWSKI, Jan. *Rabunki muzykou*. Petrohrad: Tiskárna Karla Kraje, 1844.

ĆVIKIEVIČ, Aliaksandr. „*Zapadnorussizm*“. Narysy z historyi hramadzkej myśli na Bielarusi ů XIX i pačatku XX v.. Minsk: Navuka i technika, 1993.

DANIŁOVIČ, Ihnat. *Latopisiec Litwy i Kronika Ruska*. Vilnius: Antoni Marcinowski, 1827.

DAŮNAR-ZAPOLSKI, Mitrafan. *Asnovy dziaržaŭnasci Bielarusi*. Vilnius: Pramień, 1919.

DUNIN-MARCINKIEVIČ, Vincent. *Hapon*. Minsk: Naklad. bratřĩ Bejlinovŭch, 1855.

- DUNIN-MARCINKIEVIČ, Vincent. *Wieczernice*. Minsk: J. Dworec, 1855.
- GLÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 R., Varšava, 1938.
- HARECKI, Maksim, *Chrystamatyja bilaruskaje literatury. XI wiek – 1905*. Vilnius: Vilenské běloruské nakladatelství B. Kleckina, 1922.
- IHNATOŪSKI, Usievalad, *Historyja Bielarusi ŭ XIX i pačatku XX staliećcia*. Minsk: Státní nakladatelství Běloruska, 1928.
- IHNATOŪSKI, Usievalad, *Karotki narys historyi Bielarusi*, Minsk: Státní nakladatelství Běloruska, 1926.
- KAHANIEC, Karuś. *Bielaruski lemantar, abo Pieršaja navuka čytańnia*, Petrohrad: Zahlanie sonca i ŭ naša akonca, 1906.
- KARSKI, Jaŭchim, *Bielaruski narod i jaho mova*. Minsk: Bielaruski dom, 1920.
- KIRKOR, Adam, *Čerty iz istorii i žizni litevskogo naroda*, Vilnius: Osip Zawadski, 1854.
- KOJALOVIČ, Michail. *Lublinskaja unija, ili Poslednėje sojediněnije Litovskogo kňazectva s Pol'skim korolevstvom na Lublinskom sejmě v 1569 godu*. Petrohrad: Russkij invalid, 1863.
- KOJALOVIČ, Michail. *O razselenii plemeň Zapadnago kraja Rossii*. Moskva: Nakladatelství Bachmetěva, 1863.
- KUPAŁA, Janka. *Poŭnyj zbor tvoraŭ*. Minsk: Mastaki literatury, 1997.
- ŁASTOŪSKI, Vaclaŭ, *Karotkaja historyja Bielarusi*. Vilnius: Nakladatelství Marcina Kuchty, 1919.
- LOSIK, Jazep. Łitva-Bielaruś. (Historyčnyja vyviedy.). *Škola i kul'tura Sovětskoj Bělorussii*. 1921. roč. 1, č. 1-2, s. 138-148 (12-22).
- MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeáš čili Poslední nájezd na Litvě*. Praha: J. Otto, 1925.
- NARBUT, Teodor, *Pomniki do dziejów Litewskich*, Vilnius: M. Zymelowicz, 1846.
- PAŠKIEVIČ, Alaiza. *Pies'ni*. Londýn: Synodal Press, 1904.

PIČETA, Uładzimir, *Historyja Bielarusi*. Minsk: Státní nakladatelství Běloruska, 1924.

Programma bělorusskoj socialističeskoj gromady. Minsk, 1917.

SMOLIČ, Arkadž. *Heohrafia Bielarusi*. Vilnius: Vilenské běloruské nakladatelství B. Kleckina, 1922.

RYPÍŇSKI, Alexander. *Białoruś : kilka słów o poezji prostego ludu téj naszéj polskiéj prowincii; o jego muzyce, spiéwie, tańcach, etc.* Paříž: KJM, 1840.

TARAŠKIEVIČ, Branislaŭ. *Bielaruskaja hramatyka dla škol*. Vilnius: Nakladatelství Marcina Kuchty, 1918.

TROJNICKIJ, Nikolaj. *Pěrvaja vseobščaja perepis naselenija Rossijskoj imperii 1897 g.* Petrohrad: Ústřední statistický výbor Ministerstva vnitra Ruského impéria, 1901.

Dobová Periodika

Homan (1884)

Homan (1916)

Naša Dolia

Naša Dumka

Naša Niva

Maładaja Bielaruś

Polymia

Sialanskaja niva

Uzvyšša

Volnaja Bielaruś

Sekundární literatura

- ANDERSON, Benedict. *Imagined communities*. New York – Londýn: Verso, 1991.
- BAZAN, Lubov. *A History of Belarus: A Non-Literary Essay that Explains the Ethnogenesis of the Belarusians*, Londýn: Glagoslav Publications, 2014.
- BEKUS, Nelly. *Struggle over Identity. The Official and the Alternative “Belarusianness”*. Budapešť: Central European University Press, 2010.
- BARNARD, Frederick. *Herder on Nationality, Humanity and History*, Montreal – Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2003.
- BARŠČEŮSKI, Aliaksandar. *Bielaruskaja emihracyjnaja pišmovaść*. Varšava: Warszawa-Wesoła, 2004.
- BASAŮ, Aliaksandr a KURKOŮ, Ivan. *Flahi Bielarusi ůčora i sionnia*. Minsk: Polymia, 1994.
- BENNETT, Brian. *The Last Dictatorship in Europe. Belarus Under Lukashenko*. Londýn: Hurst, 2011.
- BERGMAN, Aleksandra. „Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi w latach 1924-1928“ *Rocznik Białostocki*. 1967, roč 7, č. 1, s. 35-72.
- BORZEŤKI, Jerzy. *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*. Varšava: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2012.
- CITOŮ, Anatol. *Naš simval – Pahonia*. Minsk: Polymia, 1992.
- CITOŮ, Anatol. „Uzbujniennie“ *Spadčyna*. 1991. roč. 3, č. 5, s. 17-23.
- ČERŇAKEVIČ, Andrej. *BNR. Triumf poběžděnych*. Minsk: A. N. Januškevič, 2018.
- DALIDOVIČ, Hienrych. *BNR i BSSR. Rozdum ab pakutnym šlachu biełaruskaj dziaržaůnasci ů XX stahoddzi*. Minsk: Piejto, 2002.
- DAVIES, Norman. *Bilý orel, rudá hvězda. Polsko-sovětská válka 1919-20 a "zázrak nad Vislou"*, Prah: BB art, 2006.
- DRAŽANOVÁ, Adéla; ŠUPOVÁ, Tereza. *Bělorusko na cestě ke svobodě*. Praha: Kniha Zlín, 2021.

- FILJUŠKIN, Alexandr. „Mobilizacija sredněvěkovja“ kak poisk identičnosti: kakimi puťami Bělorussia chočet ujti ot istoričeskogo nasledija Rossijskoj imperii i SSSR. *Quaestio Rossica*. 2017, roč. 5, č. 2, s. 569-590.
- GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures*, New York: Basic Books, 2017.
- GEISLER, Michael. *National Symbols, Fractured Identities. Contesting the National Narrative*. Hanover – Londýn: Middlebury College Press, 2005.
- GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha: Hříbal, 1993.
- HANSBURY, Paul. *Belarus In Crisis. From Domestic Unrest to the Russia–Ukraine War*. Londýn: Hurst, 2023.
- HORÁLEK, Adam. Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivitivy etnicity. *Český Lid*. 2012, roč. 99, č. 1, s. 23-43.
- HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Olomouc: Mladá fronta, 1999.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Slon, 2011.
- IVANOVA, Alena a TUČEK, Jan (ed.). *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model*. Praha, 4. – 6. července 2006. Praha: ERMAT, 2006.
- JANOŮSKAJA, Valancina; ANOFRANKA, Natallia a SAKALOVA, Maryana. *Na šlachu stanaŭlenia biełaruskaj nacyi*. Minsk: Bielaruskaja navuka, 2011.
- JUREVIČ, Lavon. *Emihrant Francysk Skaryna, ci Apalohija*. Minsk: Knihazbor, 2015.
- KAZAKIEVIČ, Andrej. Karotkaja hieniealohija kryŭskaje idei. *Palityčnaja sfera*. 2006, roč. 6, č. 6, s. 4-10.
- KISIALEŮ, Hienadž, *Smak biełaruščyny*. Minsk: Limaryus, 2013.
- KOLENCOVÁ, Michaela; Plavec Michal. *Běloruská emigrace v meziválečném Československu*. Praha: Karolinum, 2017.
- KORŠUK, U. Bielaruskaja sacyjalistyčnaja hramada i prablemy nacyjanalnaj dzjaržaŭnasci Bielarusi. In: *Pracy historyčnaha fakulteta BDU*. Minsk: Historyčny fakultet BDU, 2006, s. 32-39.

- KOSMAN, Marcell. *Historia Białorusi*. Vratislav: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979.
- KUŠAL, Franc. *Sproby stvareńnia bielaruskaha vojska*, Minsk: Bielaruski histaryčny ahlad, 1999.
- KVĚTINA, Jan. „Lednová „pravda“ Kastuše Kalinouského.“ *Dějiny a současnost*. 2023, roč. 20, č. 2.
- LAQUEUR, Walter. *Putinism. Russia and Its Future with the West*. New York: St. Martin's Press, 2015.
- ŁYČ, Leanid, *Rusyfikacyja. Carskaja, savietskaja, prezidenckaja*. Lvov: VolJA, 2010.
- MATVIEJČYK, Dzmitryj, „Sproba stvareńnia kultu asoby Michaila Muraŭjova i jaje ŭpłyŭ na razvicio histaryjahrafi paŭstannia 1863–1864 hh. u Bielarusi (1890–1905 hh.)“ *Bielaruski histaryčny časopis*. 2018. roč. 26, č. 5, s. 35-48.
- MARKOVÁ, Alena. „Situace v zemědělství a postavení rolnictva na území západního Běloruska během 20. let 20. století“ *Lidé města*, 2009, roč. 11, č. 3, s. 398-417.
- MARKOVÁ, Alena. *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*. Iluze nebo realita?. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.
- MARKOVÁ, Alena; SAHANOVIČ, Hienadž a ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2021.
- MCNABB, David. *Vladimir Putin and Russia?*. Imperial Revival. Boca Raton: CRC Press, 2017.
- MICHALUK, Dorota. *Białoruska Republika Ludowa 1918-1920*. U podstaw białoruskiej państwowości. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2010.
- NACYJANALNAJA AKADEMIJA NAVUK BIEŁARUSI, *Francysk Skaryna*. Asoba, dziejnasć, spadčyna, Minsk: Bielaruskaja navuka, 2017.
- NASIEVIČ, Viačasłaŭ. *Bielarusy: Stanaŭlennie etnasu i nacyjanalnaja ideja*. Smolensk: Inbelkułt, 2015.
- NIKALAJEŭ, Mikola, *Bielaruski Pieciarburh*. Petrohrad: ViT-print, 2009.
- POGONOWSKI, Iwo. *Poland: A Historical Atlas*. East Lansing: Dorset Press, 1989.

- RADZIK, Ryszard. „Bielarusy na fonie nacyjatorčnych procesaŭ u hramadstvach Centralnaj i Uschodniaj Jeŭropy.“ *Bielaruski historyčny ahlad*. 2011, roč. 24, č. 1-2, s. 99-122.
- RADZIK, Ryszard. „Polak, Litwin, Białorusin - ewolucja kryteriów przynależności narodowo-kulturowej w dwóch ostatnich stuleciach.“ *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2001, roč. 8, č. 15, s. 204-209.
- RICHMOND, Walter. *The Circassian Genocide*. New Brunswick – New Jersey – Londýn: Rutgers University Press, 2013.
- RUDLING, Per Anders. *The Rise and Fall of Belarusian Nationalism, 1906–1931*. Pittsburgh: UPP, 2015.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Bělorusko*. Praha: Libri, 2003.
- SIDAREVIČ, Anatol. *Bielaruski sacyjalistyčny ruch i bielaruskaja dziaŭžaŭnasć*. Kiev: FFE, 2019.
- SIERPUCHAŬ, Uladzimir. „Bielaruskija studenckija arhanizacyi Vilenskaha univiersiteta (1919-1939).“ *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. 2007, roč 14, č. 28, s. 54-68.
- SIEVIARYNIEC, Paval. *Bielaruskaja Chryscijanskaja Demakratyja. 1917-2017*. Minsk: samizdat, 2017.
- SMITH, Anthony. *Ethno-symbolism and Nationalism*, New York – Londýn: Routledge, 2009.
- SMALANČUK, Aleś. „Bielaruskaja simvaly Vilni“ *Homo Historicus*. 2009, roč. 5, č. 5, s. 327-342.
- SMALANČUK, Aleś. „Krajovaja ideja“ ŭ bielaruskaj historyi, Minsk: Zmicier Kołas, 2017.
- SMALANČUK, Aleś. *Pamiž krajovasciu i nacyjanalnaj idejaj. Polski ruch na bielaruskich i ličoŭskich ziemiach 1864-1917*, Grodno 2001
- SNYDER, Timothy. *Obnova národů*. Polsko, Ukrajina, Litva, Bělorusko 1569-1999. Polanka nad Odrou: Pant, 2018.

- STALIN, Josif. *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*, Praha: Družstevní práce, 1951.
- STALIŪNAS, Darius. *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*. Amsterdam – New York: Rodopi, 2007.
- STENT, Angela. *Putin's World. Russia Against the West and with the Rest*. New York: Grand Central Publishing, 2020.
- ŠALANDA, Aliaksiej. Karotki narys historyi biełaruskaj nacyjanalnaj i dziaržaunaj simvoliki. *Hierold Litherland*. 2019, roč. 19, č. 21, s. 3-10.
- ŠVANKMAJER, Milan; VEBER, Václav; SLÁDEK, Zdeněk a MOULIS, Vladislav. *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- TĚŘEŠKOVIČ, P. *Etničeskaja istorija Belarusi XIX – načala XX v.* Minsk: Běloruská státní univerzita, 2004.
- THADEN, Edward. *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*. Princeton: Princeton University Press, 2014.
- TOKĆ, Siarhiej. *Biełaruskaja wioska ŭ epochu źmienaŭ*. Minsk: Technalohija, 2007.
- TRUSAŪ, Aleh. *Nieviadomaja nam kraina*. Biełaruś u jaje etnagrafičnych miežach. Minsk: Knihazbor, 2013.
- TURONAK, Jury, „Fabijan Akinčyc — pravadyr biełaruskich nacyjanał–sacyjalistaŭ“ *Biełaruski historyčny ahlad*. 2003, roč. 10, č. 1-2, s. 143-162.
- VABIŠČEVIČ, Aliaksandr. *Asvieta ŭ Zachodnaj Bielarusi*. Brest: Brescki dziaržaŭny univiersitet imia A. S. Puškina, 2004.
- VARONKA, Jazep. *Biełaruski ruch ad 1917 da 1920 hodu*. Kaunas: Tiskárny A. Baka a Ch. Mankes, 1920.
- WALICKI, A. „Rosa Luxemburg and the Question of Nationalism in Polish Marxism (1893-1914)“ *The Slavonic and East European Review*, 1983, roč. 63, č. 4, s. 565-582.
- WASILEWSKI, Leon. *Litwa i Białoruś*. Varšava – Krakov: W. L. Anczyc i spółki, 1925.

WILSON, Andrew. *Belarus. The last european dictatorship*. New Haven – Londýn: Yale University Press, 2021.

WEEKS, Theodore, "Russification: Word and Practice 1863–1914" *Proceedings of the American Philosophical Society*. 2004. roč. 167 (148), č. 4, s. 471-489.

Internetové zdroje

HLAHOŮSKAJA, Lena. *Bielaruski nacyjanal-sacyjalizm i ašarodździe „Novaha šlachu“*. Online, odborný článek. In: *Bielarus – naša ziamla*. 9. 7. 2006. Dostupné z: <https://nashaziamlia.org/2006/07/09/186/> [cit. 2023-12-27].

Seznam zkratk

- BAV – Běloruská akademie věd
- BIHiK – Bieľaruski instytut haspadarki i kultury (Běloruského institutu hospodářství a kultury)
- BChD – Bieľaruskaja chryscijanskaja demakratyja (Běloruská křesťanská demokracie)
- BNA – Bieľaruskaje nacyjanalnaje ab'jadnannie (Běloruské národní sdružení)
- BNK – Bieľaruski narodny kamitet (Běloruský lidový výbor)
- BNR – Bieľaruskaja narodnaja respublika (Běloruská lidová republika)
- BNSP – Bieľaruskaja nacyjanal-sacyjalistyčnaja partyja (Běloruská národně socialistická strana)
- BRP – Bieľaruskaja revalucyjnaja partyja (Běloruská revoluční strana)
- BSH – Bieľaruskaja sacyjalistyčnaja hramada (Běloruská socialistická společnost)
- BSS – Bieľaruski sialanski sajuz (Běloruský rolnický svaz)
- BSRH – Bieľaruskaja sialanska-rabotnickaja hramada (Běloruská rolnicko-dělnická společnost)
- BSSR – Běloruská sovětská socialistická republika
- ChDZ – Chryscijanskaja demakratyčnaja zlučnasć (Křesťanská demokratická jednota)
- KS(b)B – Komunistická strana (bolševiků) Běloruska
- KSZB – Komunistická strana Západního Běloruska
- NEP – Nová ekonomická politika
- NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich děl (Lidový komisariát vnitřních záležitostí)
- PPS – Polska partyja socjalistyczna (Polská socialistická strana)
- RSFSR – Ruská sovětská federativní socialistická republika
- SSRB – Sovětská socialistická republika Bělorusko
- SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
- TBA – Tavarystva bieľaruskaj asviety (Společnost běloruské osvěty)
- TBŠ – Tavarystva bieľaruskaj školy (Společnost běloruské školy)
- VBR – Vilenskaja bieľaruskaja rada (Vilniuská běloruská rada)
- VKL – Velké knížectví litevské

Seznam příloh

- Obrázek 1: Mapa etnických hranic Bělorusů dle dobových etnografů.
- Obrázek 2: Romantická malba Jazepa Drazdoviče *Pahoňa*.
- Obrázek 3: Pohlednice BNR s vyobrazením národních/státních symbolů
- Obrázek 4: Karikatura dělení Běloruska mezi Polsko a bolševické Rusko.
- Obrázek 5: Satirická kresba z časopisu *Małanka* na podporu BSRH.
- Obrázek 6: Titulní strana prvního čísla *Naší Nivy* pro rok 1910.
- Obrázek 7: Fotografie členů redakce *Naší Nivy* před jejich sídlem ve Vilniusu.
- Obrázek 8: Fotografie členů první vlády Běloruské lidové republiky.
- Obrázek 9: Fotografie profesorského sboru Běloruské státní univerzity v BSSR.

Прылоhy

Образек 1: Мапа зображуйцi вымеzeni hраниc rozšyreni бeлорускeгo этнiка дле добовыh этнографi. ⁴⁷⁸

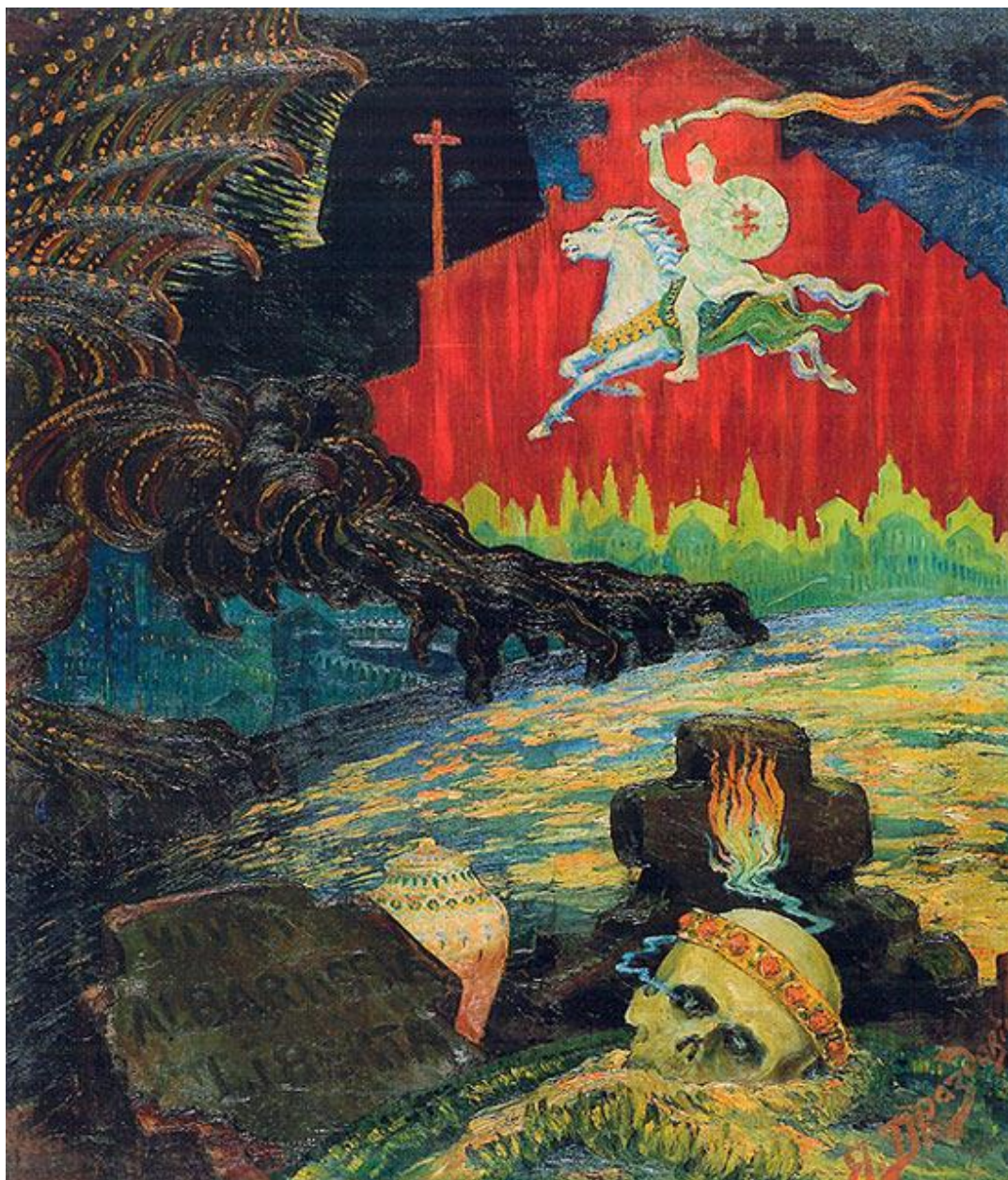
⁴⁷⁸ Жлутe – hраницe yзeмi обyванeгo Бeлорусы дле Jauchима Kарскeгo

Чeрвeнe – hраницe yзeмi обyванeгo Бeлорусы дле Mитрафана Даyнар-Запольскeгo

Модрe – yзeмi сyчаснe Бeлорускe рeспyблiкi

LACHNOVIЧ, Kazimier. *Historical borders of Belarusians*, 2010. Дoстyпнe з:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Historical_borders_of_Belarusians.png [cit. 2024-04-20]

Obrázek 2: Romantická malba Jazepa Drazdoviče *Pahonia*. Nápis na kříži vespod obrazu praví „VIVAT ALBARUSSIA LIBERTA“ – „Ať žije svobodná Bílá Rus“.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ DRAZDOVIČ, Jazep. *Pahonia*. Olejomalba. 1927. Národní umělecké muzeum Běloruské republiky, Minsk.

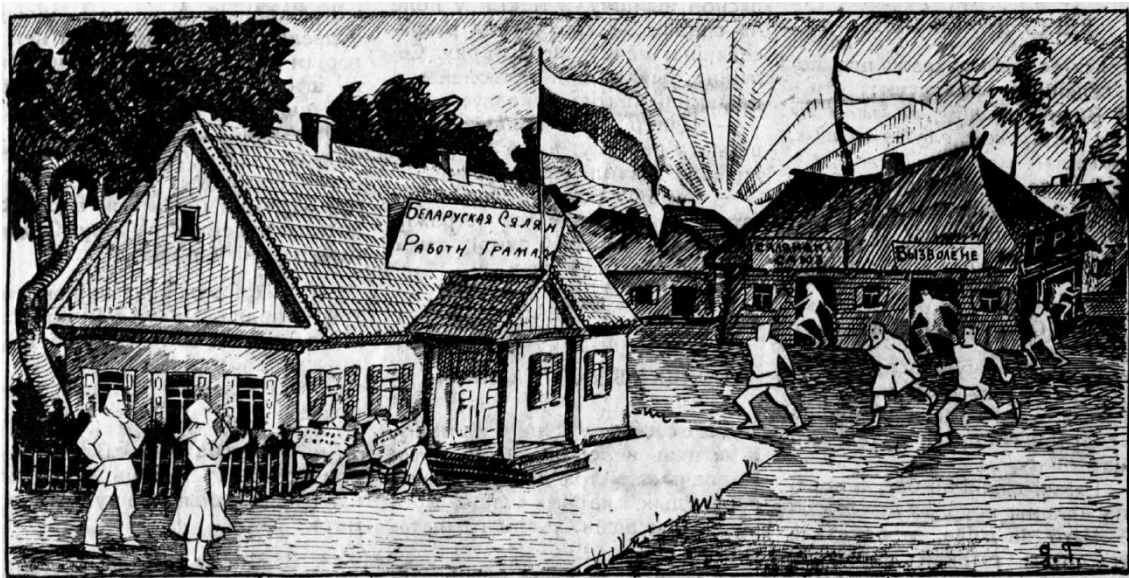
Obrázek 3: Pohlednice BNR s vyobrazenými národními/státními symboly a známým citátem Franciška Bahuševiče, vyzývajícím k neopouštění běloruštiny.⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Biełaruski nacyjanalny štandar, Tavarystva imja F. Skaryny, 1918. Dostupné z: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Біел-чырвона-біелы_сьцяг,_Пагоня_\(1920\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Біел-чырвона-біелы_сьцяг,_Пагоня_(1920).jpg) [cit. 2024-04-26]

Obrázek 4: Karikatura dělení Běloruska mezi Polsko a bolševické Rusko.⁴⁸¹

„Pryč s hanebným rižským dělením! Ať žije svobodné, nedělitelné, rolnické Bělorusko!“

Obrázek 5: Propagandistická kresba z časopisu Maľanka, zobrazující běloruské rolníky, utíkající z PPS a Rolnického svazu k BSRH.⁴⁸²

⁴⁸¹ ORLOV, Vladimir; SAHANOVIČ, Hienadz. *Děsať věkov bělorusskoj istorii (862—1818): Sobytyja. Daty, Illjustracii*, Vilnius: Naša Budučyna, 2001.

⁴⁸² „Hramadoj u „Hramadu““, *Maľanka*. 1926, roč. 1, č. 13, s. 8.

Obrázek 6. Příklad tisku. Titulní strana prvního čísla *Naší Nivy* pro rok 1910.⁴⁸³

⁴⁸³Naša Niva. 1910, roč. 5, č. 1, s. 1.

Obrázek 7. Novináři, členové redakce a přispívatelé *Naší Nivy* před sídlem redakce ve Vilnius. Fotografie datována k roku 1907.⁴⁸⁴

---

⁴⁸⁴ ARLOŮ, Uładzimir; HIERASIMOVIČ, Žmicier, *Kraina Biełaruś. Ilustravanaja historyja*. Martin: NEOGRAFIA, 2003. S. 298.

Obrázek 8. Členové první běloruské vlády – lidového sekretariátu BNR v roce 1918. Ve vrchní řadě (stojící) zleva: Arkadž Smolič, Piotra Krečeŭski, Kastuś Jezavitaŭ, Anton Aŭsianik, Lavon Zajac; ve spodní řadě (sedící) zleva: Alieś Burbis, Ivan Sierada, Jazep Varonka a Vasil Zacharka.⁴⁸⁵

---

⁴⁸⁵ Fotografie převzata z A. MARKOVÁ a kol, Dějiny Běloruska, s. 149.

Obrázek 9: Profesorský sbor Běloruské státní univerzity v BSSR roku 1922. Ve spodní řadě uprostřed je Uładzimir Pičeta, třetí zprava Usievaład Ihnatoŭski, druhý zprava Jazep Losik.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁶ Pieršyja prafiesara BDU, 1922. Dostupné z: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:BGU-1922.jpg> [cit. 2024-04-26]